

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ
ПИТАННЯ
№ 1(4), 2015
ЗАСНОВАНО У 2014 РОЦІ
ВИХІД З ДРУКУ: ВІСІМ РАЗІВ НА РІК
Засновники**

**THE SCIENTIFIC JOURNAL
PARADIGM OF KNOWLEDGE:
HUMANITARIAN ISSUES
№ 1(4), 2015
WAS FOUNDED IN 2014
IT IS ISSUED EIGHT TIMES A YEAR
Founder**

Центр міжнародного наукового
співробітництва «ТК Меганом» (м. Київ)

Center for International Scientific
Cooperation "TK Meganom"

кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного
інституту Київського Національного
торговельно-економічного університету

Department of Philosophy and Social
Sciences Chernivtsi Trade and
Economics Institute Kyiv National
Trade and Economic University

кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного
університету

Department of social and political
sciences, Vinnytsia National
Technical University

Інститут наукового прогнозування
(м. Київ)
Інститут реклами (м. Київ)

Institute of Scientific Forecasting
(Kyiv)
Universities' Institute of Advertising
(Kyiv)

Кримський інститут економіки та
господарського права (Севастопольська
філія)
Громадська організація "Асоціація
"Аналітикум" (м. Вінниця)

Crimean Institute of Economics and
Commercial Law (Sevastopol branch)
NGO "Association "Analitikum"
(Vinnytsia)

Міжнародне товариство прав людини
(Українська секція)
Українське товариство російської
культури "Русь"

International Society for Human
Rights (Ukrainian section)
Ukrainian Society of Russian Culture
"Rus"

Журнал включено до
наукометричної бази

даних «Російський індекс наукового
цитування» («РІНЦ SCIENCE INDEX»)
Ліцензійний договір № 260-04/2014
від 28.04.2014

Registered by «РІНЦ
SCIENCE INDEX»

Registration Certificate № 260-
04/2014
dated 28.04.2014

Електронна версія журналу
[http://www.naukajournal.org/index.php/
Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

The electronic version
[http://www.naukajournal.org/
index.php/Paradigm/](http://www.naukajournal.org/index.php/Paradigm/)

Редакційна колегія:

Ореховський Вадим Оолегович, доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету; Головний редактор;

Чікарькова Марія Юріївна, доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Корнієнко Валерій Олександрович, доктор політичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум ", завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Денисюк Світлана Георгіївна, доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;

Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;

Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;

Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;

Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;

Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім. В. Стефаника;

Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;

Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;

Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;

Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;

Юрій Михайло Федорович, доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Безаров Олександр Троянович, кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Докаш Оксана Юріївна, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Бикова Т. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова;

Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;

Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

РІНЦ SCIENCE INDEX

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

CITEFACTOR

DIRECTORY OF RESEARCH JOURNALS INDEXING

POLISH SCHOLARLY BIBLIOGRAPHY

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

УДК 94 (477. 42) “1945”

**ПРАВОСУДДЯ «ПО-СТАЛІНСЬКИ»: СЛІДЧИЙ ПРОЦЕС ТА
УВ'ЯЗНЕННЯ ІВАНА ФЕЩЕНКА-ЧОПІВСЬКОГО****кандидат історичних наук, Ковальчук І. В.**

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна, Житомир

Дослідження найменш вивченої сторінки біографії І. Феценка-Чопівського – часу його арешту радянськими органами державної безпеки, проведення слідства і його процесуальних особливостей. Визначено, що цей слідчий процес із самого початку був для нього безальтернативним – вина підслідного доведення фактично не потребувала. Ця розвідка слугує іще одним наочним прикладом безпорадності конкретної людини перед тоталітарною системою.

Ключові слова: Директорія, Іван Феценко-Чопівський, НКВС, НКДБ, постанова, слідство, стаття, тоталітарний режим, УНО, УНР, УЦР.

Ковальчук И. В. Правосудие «по-сталински»: следственный процесс и заключения Ивана Феценко-Чопивского/ Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, Украина, г. Житомир

Исследование менее всего изученной страницы биографии И. Феценко-Чопивского – времени его ареста советскими органами государственной безопасности, проведении следствия и его процессуальных особенностей. Определено, что процесс следствия с самого начала был для него безальтернативным – вина подследственного в фактическом доказательстве не нуждалась. Эта разработка служит еще одним явным примером беспомощности конкретного человека перед тоталитарной системой.

Ключевые слова: Директория, Иван Феценко-Чопивский, НКВС, НКГБ, постановление, следствие, статья, тоталитарный режим, УНО, УНР, УЦР.

Kovalchuk I. V. Justice «in Stalinist»: the process of investigation and imprisonment of Ivan Feshchenko-Chopivskyi/ Zhytomyr Ivan Franko State University, Ukraine, Zhitomir

Research of the least understood Feshchenko-Chopivskyi's fact of biography – his arrest by the Soviet state security, the investigation and its procedural features. It was determined that the investigating process from the very beginning had no alternative for him – proving guilt prisoner actually not needed. This exploration shows us one more example of helplessness of the individual to a totalitarian system.

Key words: Criminal article, directory, investigation, Ivan Feshchenko-Chopivsky, NKBS, NKDB, resolution, totalitarian regime, UCR, UNO, UNR.

Вступ

Предметом розгляду цієї статті став слідчий процес і засудження І. Феценка-Чопівського. Завдяки доступу до архівних матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ) стало можливим відтворити саме цю «сторінку» його життя. Даний конкретний приклад ще раз демонструє порушення природних прав людини і масштабне беззаконня, що здатна чинити тоталітарна система як над окремою людиною, так і над усім суспільством. Загальна біографія І. Феценка-Чопівського, на сьогоднішній день, досліджена у значній кількості публікацій. Ще починаючи з видання у 1964 р. розвідки його сина Юрія Феценка-Чопівського «Феценко-Чопівський І. – професор, український вчений, політичний і громадський діяч: Біографічний нарис з приводу 80-ліття з дня його народження» ця наукова проблема розроблялася у середовищі української діаспори. З утвердженням незалежної України робота над дослідженням його життя розпочалася і на батьківщині І. Феценка-Чопівського. Проте розгляд процесу слідства і показ моральних та психологічних тортур, яких він зазнав у фактично останній період свого життя, ще не були достатньою мірою розкриті дослідниками.

Метою цієї статті є усунення фактографічної прогалини і чергова наочна ілюстрація безсилля індивіда перед системою, зокрема сталінським тоталітарним режимом Радянського Союзу.

Іван Андріянович Феценко-Чопівський (1884–1952) – вчений-металург, громадський і політичний діяч, міністр урядів Української Центральної Ради (УЦР) та Директорії Української Народної Республіки (УНР). Після еміграції у 1920 р. до Польщі – професор і доктор Варшавського політехнічного інституту та Краківської гірничо-металургійної академії. Дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка (НТШ) у Львові (1926), член-кореспондент Польської Академії Наук (1933), дійсний член наукових металургійних товариств Англії, США, Німеччини, Товариства металургів і механіків Польщі. У період німецької окупації Польщі він спочатку очолював Український допомоговий комітет (УДК) для українських емігрантів, згодом – філію Українського національного об'єднання (УНО). І. Феценко-Чопівський понад 140 праць, які опубліковані багатьма мовами світу.

У лютому 1945 р. І. Феценка-Чопівського забрали до штабу командувача 1-го Українського фронту маршала І. Конєва на «інтимні розмови». Після цієї «бесіди», здавалося, що його залишать у спокої, зважаючи на похилий вік і перспективність використання фахових знань [5, с. 108–109].

Незважаючи на те, що вчений мав іноземне громадянство і польський уряд повинен був самостійно оцінювати його заслуги й провини, І. Феценка-Чопівського, у числі багатьох інших політичних емігрантів, очікувала сумна доля. Уже 14 березня 1945 р. він був затриманий оперативною групою контррозвідки Червоної армії «Смерш» у Катовіце. У постанові про затримання вказувалася причина – «для встановлення ворожої діяльності по відношенню до СРСР» [3, арк. 2]. У ході даного «встановлення» І. Феценко-

Чопівський був двічі допитаний, причому різними слідчими. Зокрема, другий допит розпочався 14 березня о 13 годині, а закінчився – о 2 годині вже 15 березня, тобто загалом тривав близько 13 годин. На цьому допиті органи слідства цікавилися фактично всім, що могло мати «антирадянський» характер: трудовою діяльністю в Україні, керівниками УНР та армії Директорії в еміграції і місцем їхнього проживання, зустрічами з С. Петлюрою в еміграції, роботою на уряд Польщі, цілями і метою діяльності УНО, його співробітниками і практичною роботою самого І. Феценка-Чопівського, участю в інших українських еміграційних організаціях у Польщі [3, арк. 15–25]. Всі ці свідчення радянським органам держбезпеки стали фактичною підставою для подальшої розправи з ним. Однак, поки що, на деякий час, І. Феценка-Чопівського відпустили [2, с. 22]. Напевно, лише потрібно було узгодити в часі усі процесуальні і процедурні моменти.

Уже 4 квітня 1945 р. була видана, а 5 – затверджена постанова про арешт І. Феценка-Чопівського 2 відділом слідчої частини Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ) УРСР. У підставі для арешту йому «пригадали» все, використавши при цьому свідчення від 14 березня: членство в УЦР, посаду міністра торгівлі і промисловості в її уряді, посаду міністра народного господарства в «уряді Петлюри», членство в дипломатичних місіях у Бухаресті і Варшаві, очільництво Ради Республіки, скерування в Україну озброєних «петлюрівських банд», членство і керівництво катовіцьким обласним управлінням УНО і навіть нібито співпрацю з гестапо та виконання його завдань [3, арк. 3]. Цього ж дня – затверджена постанова про взяття його під варту. Наочність беззаконня і протиправних дій радянських органів внутрішніх справ і державної безпеки ілюструє той факт, що самому І. Феценку-Чопівському ця постанова була оголошена лише 31 травня 1945 р. [3, арк. 4–4 зв.].

Професор був заарештований, перевезений до Києва та ув'язнений у Лук'янівському слідчому ізоляторі [1]. Розгорнутий допит, у рамках попереднього слідства, був проведений 16 квітня. Основна увага слідчим зверталася на з'ясування соціального походження, освіти, наукових інтересів, політичної і громадської діяльності підозрюваного у період Української національної революції та в еміграції [3, арк. 26–33]. Під час арешту в І. Феценка-Чопівського був вилучений паспорт, виданий 1938 р. польською поліцією. Ще у ході слідства, 20 квітня, цей паспорт відправлено до Москви у відділ «А» (обліково-архівний – І. К.) НКДБ СРСР [3, арк. 8]. Отже, даний епізод дає зрозуміти, що за будь-якого варіанту закінчення слідства, до Польщі її тодішній громадянин І. А. Феценко-Чопівський уже не повернувся б. 24 квітня слідчі органи пред'явили українському політичному емігранту попереднє звинувачення за ст. 54, п. 3 КК УРСР (зносини з іноземною державою із ворожою метою) [3, арк. 34–34 зв.]. Сам І. Феценко-Чопівський, на допиті 25 квітня, визнав свою вину лише частково із зазначенням, що він дійсно був членом УЦР, центрального комітету Української партії соціалістів-федералістів, міністром торгівлі і промисловості та міністром

народного господарства уряду Директорії. За дорученням С. Петлюри він був членом дипломатичної місії УНР у Румунії та головою комісії у Польщі, які вели переговори з урядами цих країн щодо укладення торгівельних та економічних угод. А після поразки військ Директорії, бажаючи продовжити боротьбу проти радянської влади за створення «буржуазної самостійної України» залишився в екзильному уряді УНР, згодом – у 1921 р. став головою Ради Республіки, але після поразки українських і польських військ в Україні (насправді після Другого зимового походу – І. К.) залишив політичну діяльність. З травня 1941 р. був членом, а з серпня – головою Управління УНО на землях Верхньої Сілезії. Визнав, що його виступи і лекції перед членами УНО мали антирадянський характер, а після нападу Німеччини на СРСР сподівався, що німці дозволять створити «самостійну Україну» і він мріяв про повернення на рідну землю [3, арк. 35–36].

Після попереднього звинувачення слідчі органи продовжили «пошук» нових епізодів провини І. Феценка-Чопівського. Були здійснені ще ряд допитів: 4, 16, 17, 21, 22 травня, які стенографувалися [3, арк. 37–76]. На них слідчі з'ясували у найменших деталях всі епізоди політичної і громадської діяльності І. Феценка-Чопівського як в Україні, так і в еміграції. Певні обставини свідчень зумовили зміну кваліфікації обвинувачення і підслідності. Тому 28 травня 1945 р. слідство у справі над І. Феценком-Чопівським було передано від НКДБ до Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) УРСР [3, арк. 77–78]. Після здійснення цього процесуального кроку слідство над І. Феценком-Чопівським розпочалося «по новому». Співробітники Управління боротьби з бандитизмом (УББ) НКВС УРСР проводили слідчі дії і допити практично аналогічним до колег із НКДБ чином. Протоколи їхніх допитів датовані 4, 6, 9 червням [3, арк. 79–92], 14 серпням [3, арк. 95–98]. Можна лише уявити собі його фізичний, моральний і психологічний стан – людини похилого віку, вченого-інтелігента, патріота Вітчизни, якого чужа йому влада вивезла на рідну землю і звинуватила у зраді Батьківщини.

У цей час І. Феценко-Чопівський у перерві між допитами, як попередньо затримана особа, працював на розчищенні зруйнованого Хрещатика [2, с. 22].

Медична довідка від 15 серпня 1945 р. встановила у І. Феценка-Чопівського старечу дряхлість і визнала його придатним лише до легкої фізичної праці [3, арк. 103]. Цього ж дня був затверджений протокол про закінчення слідства, де підозрюваному висунули звинувачення за тією ж статтею кримінального кодексу УРСР, що і 24 квітня – 54, п. 3. А 8 вересня, за клопотанням прокуратури Київського військового округу (КВО), окремою постановою УББ НКВС УРСР І. Феценку-Чопівському було доприд'явлено звинувачення уже за статтею 54, п. 13 КК УРСР (активна діяльність проти революційного руху при цараті та під час громадянської війни) [3, арк. 106–106 зв.]. Звинувачувальний висновок по слідчій справі І. Феценка-Чопівського, за підписом заступника наркома внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенанта Т. Строкача, був сформований 10 вересня 1945 р. І. Феценку-Чопівському висувалося звинувачення за статтями 54, п. 3 і 54, п.

13. Подальший розгляд справи мав провадити військовий трибунал [3, арк. 112–113].

Судове засідання і винесення вироку у справі професора І. Феценка-Чопівського стали ще одним свідченням антигуманного і безправного змісту радянського правосуддя сталінського періоду. Справа розглядалася у закритому засіданні військового трибуналу військ МВС Київської області у місті Києві, без участі сторін обвинувачення і захисту. До того ж не було дотримано формальної процесуальної норми: дата, яка проставлена на протоколі судового засідання – 5 вересня [3, арк. 120], випереджала день винесення вироку – 2 вересня 1945 р. [3, арк. 127]. Вироком цього трибуналу І. А. Феценко-Чопівський був визнаний винним у пред'явленому звинуваченні і засуджений за статтями 54, п. 3 і 54, п. 13 кримінального кодексу УРСР до 10 років ув'язнення у виправно-трудових таборах. Також вказувалося, що цей вирок може бути оскаржений у військовому трибуналі військ НКВС Українського округу протягом сімдесяти двох годин [3, арк. 128]. Однак справа і вирок у радянський час більше не переглядались [3, арк. 137 зв.].

Ув'язнення І. Феценко-Чопівський відбував у таборах «Біломорбуду», Воркути, Карелії. Всього в заслання він пробув майже сім із половиною років [3, арк. 137 зв.]. 2 вересня 1952 р. серце патріота України Івана Андріяновича Феценка-Чопівського зупинилося у таборі міста Вяртсилья Сортавальського району Карело-Фінської Соціалістичної Радянської Республіки [4]. За іншими даними – у таборі «смертників» поселення Абезь округу Інта Республіки Комі [1]. Йому було шістдесят вісім років.

Незалежна Українська держава висновком Генеральної прокуратури України реабілітувала ім'я Івана Андріяновича Феценка-Чопівського 29 листопада 1993 р. Довідка про реабілітацію була направлена у Львів його донці Ірині Іванівні Богун [3, арк. 137].

Висновки

Отже, затримання, слідство і суд над вченим, політиком, громадським діячем і патріотом Батьківщини І. А. Феценком-Чопівським стали прикладом беззаконня і правового нігілізму, які чинили радянські органи державної безпеки та правосуддя над своїми ідеологічними супротивниками. Подальша реконструкція подій останнього періоду його життя, а саме, відбування покарання у системі радянських виправно-трудових таборів допоможе більш узагальнено та цілісно відтворити біографію І. Феценка-Чопівського.

Література:

1. Аудиторія (Національний університет «Львівська політехніка»). – 2009. – 22–28 жовтня.
2. Бабак О. Український вчений, громадський діяч І. А. Феценко-Чопівський // Наукові записки. – Вип. 10. – Серія: Історичні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2007. – С. 14–23.

3. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 6, спр. 70713, 140 арк.
4. Свобода (Джерзі Ситі і Нью Йорк). – 1964. – 16 січня.
5. Чопівська-Богун І. Життя гідне слави // Шляхами творення української державності: за матеріалами регіональної науково-практичної конференції «Боротьба українського народу за державну незалежність в 1917–1921 роках (до 85-річчя Другого Зимового походу)». – Житомир, 2006. – С. 103–109.

References:

1. Audytoria (Nacionaljnyj universytet «Ljvivs'jka politehnika»). – 2009. – 22–28 zhovtnja.
2. Babak O. Ukrajins'kyj vchenyj, ghromads'kyj dijach I. A. Feshhenko-Chopivs'kyj // Naukovi zapysky. – Vyp. 10. – Serija: Istorychni nauky. – Kirovograd: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. – 2007. – S. 14–23.
3. Ghaluzevyj derzhavnyj arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrajinj (dali – GhDA SBU), f. 6, spr. 70713, 140 ark.
4. Svoboda (Dzherzi Syti i Nju Jork). – 1964. – 16 sichnja.
5. Chopivs'jka-Boghun I. Zhyttja ghidne slavy // Shljakhamy tvorennja ukrajins'koji derzhavnosti: za materialamy rehionaljnoji naukovo-praktychnoji konferenciji «Borotjba ukrajins'kogho narodu za derzhavnu nezalezhnistj v 1917–1921 rokakh (do 85-richchja Drughogho Zymovogho pokhodu)». – Zhytomyr, 2006. – S. 103–109.

524.8:629.78(47+57)+(73))

КОНТРОЛЬ ПЛАНЕТИ З НАВКОЛОЗЕМНОЇ ОРБИТИ НАДДЕРЖАВ СРСР І США У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. НОВА ЕРА В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА (ЖУРНАЛ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО»)

Логвинюк Т. В.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

В даній статті мова йде про розвиток науки в освоєнні космосу, складні шляхи, якими вчені й видатні астрономи робили перші кроки, щоб знайти відповідь на питання будови й еволюції Всесвіту, походження та шляхи розвитку життя. Дана стаття розкриває частину програм здійснених СРСР та США, невелика частина яких була доведена до потужних відкриттів, де радянська наука ознаменувала нову еру в історії людства – еру космічних польотів.

Ключові слова: техніка, всесвіт, простір, етапи, досягнення, наука, розвиток, відкриття

Логвинюк Т. В. Контроль планеты с околоземной орбиты сверхдержав СССР и США во второй половине XX в. Новая эра в истории человечества

(журнал «Наука и общество») / ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Україна, Переяслав-Хмельницький

В данной статье речь идет о развитии науки в освоении космоса, сложные пути, которыми ученые и выдающиеся астрономы делали первые шаги, чтобы найти ответ на вопросы строения и эволюции Вселенной, происхождение и пути развития жизни. Данная статья раскрывает часть программ осуществленных СССР и США, небольшая часть которых была доведена до мощных открытий, где советская наука ознаменовала новую эру в истории человечества - эру космических полетов.

Ключевые слова: техника, вселенная, пространство, этапы, достижения, наука, развитие, открытие

Lohvyniuk, T. V. Control of the planet with an earth orbit, the superpowers of the ussr and the united states in the second half of the twentieth century a new era in the history of mankind (magazine "science and society")/ DVNZ «Pereyaslav-Khmelnitsky State Pedagogical University named Gregory Skovorody», Ukraine, Pereyaslav-Khmelnitsky

In this article we are talking about the development of science in space, the complex ways in which outstanding scientists and astronomers have made the first steps to answer the questions of the structure and evolution of the Universe, the origin and development of life. This article reveals some of the programs carried out by the USSR and the USA, a small part of which was brought to a powerful discovery, where the Soviet science marked a new era in human history - the era of space flight

Keywords: engineering, the universe, space, milestones, accomplishments, science, development, opening

Вступ. У другій половині ХХ ст. людство зробило перші кроки в підкоренні космічного простору, прагнучи знайти відповідь на питання будови і еволюції Всесвіту, як утворилася Сонячна система, утворення та розвиток зоряних світил. Від припущень про природу планет і будову космосу, люди перейшли до всебічного і безпосереднього вивчення небесних тіл і міжпланетного простору за допомогою ракетно-космічної техніки. У політиці наддержав СРСР і США освоєння космосу, контроль планети з навколоземної орбіти означав стримування потенційного агресора, що володіє надпотужною зброєю, забезпечення нестійкого миру в умовах «холодної війни» [1, с. 39].

Мета статті. Протягом багатьох сторіч люди мріяли про здійснення польотів у світовий простір. Про це свідчать численні народні легенди, фантастичні романи письменників, різноманітні проекти космічних кораблів [2, с. 45 – 48]. Звертаючись до наукових нарисів видатних дослідників, першовідкривачів, в галузі освоєння космосу потужних держав СРСР і США, автор прагне показати спроби, що знаменуються від появи перших літальних

апаратів аж до виведення людини в навколоземний простір у другій половині ХХ ст. спираючись на матеріал журналу «Наука і суспільство».

У 1961 р. радянська наука ознаменувала нову еру в історії людства – еру космічних польотів. Природно, що шляхи освоєння космосу почалися з дослідження тієї частини простору, у якій знаходиться наша Сонячна система, адже цей шлях лежить через міжпланетний простір, що тепер також став одним із важливих об'єктів наукового дослідження, першовідкривачем якого був Ю. О. Гагарін. «...Тепер, коли ми стоїмо біля людини, яка здійснила перший космічний рейс, ми не можемо не згадати імені російського вченого-революціонера Кібальчича, який мріяв про польоти в космос і якого стратив царський уряд», відзначив у одній із промов М. С. Хрущов [3, с. 17].

Особливе місце серед російських проектів застосування реактивного принципу польоту займає проект М. І. Кібальчича, відомого російського революціонера, який залишив незважаючи на коротке життя (1853 – 1881), глибокий слід в історії науки і техніки. Маючи обширні знання з математики, фізики і особливо хімії, Кібальчич виготовляв саморобні снаряди і міни для народодовольців. «Проект повітроплавного приладу» був результатом тривалої дослідницької Кібальчича роботи над вибуховими речовинами. Він, по суті, вперше запропонував не ракетний двигун, пристосований до якого-небудь існував літальному апарату, як це робили інші винахідники, а зовсім новий (ракетодінамічеській) апарат, прообраз сучасних пілотованих космічних засобів, у яких тяга ракетних двигунів служить для безпосереднього створення підйомної сили, що підтримує апарат у польоті. Літальний апарат Кібальчича повинен був функціонувати за принципом ракети.

Але тому, що Кібальчича посадили до в'язниці за замах на царя Олександра II, проект його літального апарата був виявлений лише в 1917 році в архіві департаменту поліції.

Редакція одного з відомих на той час журналів «Наука і суспільство» помістила низку нарисів про М. І. Кібальчича. В одному з таких журналів згадується про те, що у квітні 1881 р., відправлений царизмом за тюремні мури, великий російський винахідник-революціонер М. І. Кібальчич за кілька днів до суду з неминучим смертним вироком, забувши про сон, їжу, створює проект першого у світі реактивного двигуна для літального апарата в космос. Оборонець М. І. Кібальчича, присяжний повірений Герард, був вражений, заставши його за таким заняттям. «Мій винахід має стати здобутком людства, відкрити йому шлях на Марс і Венеру! Треба допомогти людині підкорити космос, зробити досяжними безкінечні простори Всесвіту». Такі рядки справжнього науковця згадуються у статті журналу під назвою «Так починався подвиг» [4, с. 17]. Великий учений-революціонер знав, що для літального апарата потрібен не паровий, не електродвигун, а саме двигун, що діє на силі вибухових газів. Коли вдумаєшся в ці по-справжньому сповнені великого змісту і сміливої думки наукові творіння, мимоволі проймаєшся глибокою повагою до талановитої людини, яку царизм по-звірячому знищив у розквіті творчих сил. До М. І. Кібальчича ніхто у світі не пропонував

використати силу вибухових газів для літального апарата. Ці правильні висновки він не міг підтверджувати експериментами, бо для цього в тюрмі не було ніяких можливостей, та й часу не вистачало. І ось над ученим-революціонером відбувся суд. Виконуючи волю царя-сатрапа, судді винесли жорстокий вирок. Талановитого вченого було приречено до страти за те, що він посягнув на існуючий лад. За дорученням групи народників «Свобода або смерть» М. І. Кібальчич організував у Петербурзі підпільну лабораторію з виробництва нітрогліцерину і динаміту. Там виготовляли вибухівку, запали і бомби, одною з яких був убитий 1 березня 1881 року цар. Після суду М. І. Кібальчич бажав не милості монаршої, він хотів, як і раніше, зберегти, залишити для людей майбутнього свою ідею, передати прийдешнім поколінням мрію-естафету про політ людини в космос. Він вірив, що його Вітчизна першою здобуде славу відкривача Всесвіту. 15 квітня 1881 р. М. І. Кібальчича було страчено, а його геніальний винахід пролежав у секретному архіві департаменту поліції до буремних днів 1917 р.

І так через 40 років після того як був знайдений проект літального апарату, створений Кібальчичем, 4 жовтня 1957 колишній СРСР здійснив запуск першого в світі штучного супутника Землі, що дозволив вперше виміряти щільність верхньої атмосфери, отримати дані про поширення радіосигналів в іоносфері та ін..

Згодом був запущений другий штучний супутник Землі із собакою Лайкою, третій – величезна літаюча наукова лабораторія, (над ідеєю якої працював К. Е. Ціолковський (1857 – 1935) і про яку згадується на шпальтах газети «Neues Deutschland» Berlin, 8 April 1961) [5], адже він був першим, хто вирішив продовжити дослідження, тому, що саме реактивним принципом руху він почав цікавитися дуже рано. Поява робіт К. Е. Ціолковського сприяла тому, щоб проблеми наукової астронавтики почали розроблятися в багатьох країнах [4].

Естафету розвитку космічної техніки після Ціолковського перейняв С. П. Корольов, за місяць до запуску першого штучного супутника Землі він говорив, що ідеї та праці Костянтина Едуардовича будуть все більше і більше привертати до себе увагу в міру розвитку ракетної техніки.

6 грудня 1957 р. в США була зроблена спроба запустити супутник «Авангард-1» з допомогою ракети-носія, розробленої дослідницькою лабораторією ВМФ, проте ця спроба не мала успіху. 31 січня 1958 р. був виведений на орбіту супутник «Експлорер-1», це була американська відповідь на запуск радянських супутників, а що стосується «Авангард-1», то у період з грудня 1957 р. по вересень 1959 р. було зроблено одинадцять спроб вивести його на орбіту і лише три з них були успішними.

Обидва супутники внесли багато нового в космічну науку і техніку (сонячні батареї, нові дані про щільність поверхні атмосфери, точне картування островів у Тихому океані та ін.), що відкрило нову еру в розвитку науки в освоєнні космосу.

Політ 12 квітня 1961 р. громадянина Радянського Союзу Ю. О. Гагаріна на ракеті «Восток» став справжньою сенсацією на сторінках журналу «Наука і суспільство». Сам Ю. О. Гагарін під час розмови з журналістом Ярославом Головановим наголосив: «Усе моє життя видається мені зараз однією довгою миттю...» [6, с. 29].

Ім'я Ю. О. Гагаріна золотими літерами вписане в історію науки. Перед мужністю і відвагою героя космосу схиляє голови все людство. Важливість цієї грандіозної події важко переоцінити. «Ми, радянські вчені, чекали польоту людини в космос і були певні, що саме наш, радянський громадянин, вихований Комуністичною партією, буде першим розвідником Всесвіту», – згадує М. П. Барабашов у статті «Нове про планети» [6]. У літописі нашої планети день 12 квітня 1961 р. навіки поєднано зі славним ім'ям першого у світі космонавта. «Завоювання нами космосу, – говорив товариш М. С. Хрущов, – це чудова віха розвитку людства. У цій перемозі – нове втілення ленінських ідей, підтвердження правильності марксистсько-ленінського вчення. У цій перемозі людського генія втілились і знайшли свій наочний вияв славні результати всього того, чого досягли народи Радянського Союзу в умовах, які створила Жовтнева соціалістична революція. Цей подвиг знаменує новий зліт нашої країни в її поступальному русі вперед, до комунізму». Такі рядки згадує М. Кононенко у статті під назвою «Хвилюючі документи» [7].

В цих потужних змаганнях наддержав СРСР та США «Радянський Союз першим запустив міжконтинентальну балістичну ракету, першим послав штучний супутник Землі. Першим направив космічний корабель на Місяць, створив перший штучний супутник Сонця, здійснив політ космічного корабля...». Ці тріумфальні перемоги СРСР пов'язані з іменами багатьох великих вітчизняних учених і, зокрема, з іменем М. І. Кібальчича – генія, який у 1881 р. передбачив, що його співвітчизник з допомогою реактивного двигуна для літального апарата злетить у міжзоряні далі.

Це грандіозне звершення людства було обумовлене не лише тим, що з'явилися наукові, технічні й технологічні можливості створення космічних апаратів, а й потребою суспільства в досягненні нових знань, які на новому витку розвитку науки і техніки могли бути досягнуті лише за допомогою космічних технологій. Освоєння космосу стало надзвичайно важливим стимулом для розвитку цілого ряду напрямів і сфер сучасної науки й техніки, прикладом цього стало 21 липня 1969 р. коли на Місяці вперше висадилися люди, американські астронавти Нейл Армстронг і Едвін Олдрін, доставлені туди космічним кораблем «Аполлон-11».

Висновки. Отже слід сказати, що на той час це був лише початок освоєння Всесвіту, який у майбутньому дозволить розкрити багато невідомого стосовно його походження. У даному огляді неможливо вичерпно розповісти про всю практичну і наукову діяльність учених другої половини ХХ ст., але опубліковані матеріали в журналі «Наука і суспільство» свідчать

про активну участь СРСР та США у підкореннях космічного простору, що колись здавалось просто не можливо.

Література:

1. Указ Президії Верховної Ради Української РСР // *Наука і суспільство*. – 1976. – № 5. – С. 1.
2. Всехсвятський С. К. *Астрономічний календар* / С. К. Всехсвятський // *Наука і суспільство*. – 1956. – № 4. – С. 39.
3. Яновицький Е. *Місяць і люди* / Е. Яновицький // *Наука і суспільство*. – 1969. – № 10. – С. 16–18.
4. Іващенко В. *Так починався подвиг* / В. Іващенко // *Наука і суспільство*. – 1961. – № 9. – С. 17–18.
5. Prof. Sisakjan. *Mensch und Kosmos* / Prof. Sisakjan // *Neues Deutschland*. – Berlin, Sonnabend, 1961. – 8 April.
6. Барабашов М. П. *Нове про планети* / М. П. Барабашов // *Наука і суспільство*. – 1951. – № 3. – С. 22–24.
7. Барабашов М. П. *До найближчих планет* / М. П. Барабашов // *Наука і суспільство*. – 1961. – № 5. – С. 4–8; Барабашов М. П. *Нове про Марс* / М. П. Барабашов // *Наука і суспільство*. – 1969. – № 6. – С. 4–6.

References:

1. Ukaz Prezycji Verkhovnoji Rady Ukrajinskoji RSR // *Nauka i suspiljstvo*. – 1976. – № 5. – S. 1.
2. Vsekhsvjatskij S. K. *Astronomichnyj kalendar* / S. K. Vsekhsvjatskij // *Nauka i suspiljstvo*. – 1956. – № 4. – S. 39.
3. Janovycykij E. *Misjacj i ljudy* / E. Janovycykij // *Nauka i suspiljstvo*. – 1969. – № 10. – S. 16–18.
4. Ivashhenko V. *Tak pochynavsja podvygh* / V. Ivashhenko // *Nauka i suspiljstvo*. – 1961. – № 9. – S. 17–18.
5. Prof. Sisakjan. *Mensch und Kosmos* / Prof. Sisakjan // *Neues Deutschland*. – Berlin, Sonnabend, 1961. – 8 April.
6. Barabashov M. P. *Nove pro planety* / M. P. Barabashov // *Nauka i suspiljstvo*. – 1951. – № 3. – S. 22–24.
7. Barabashov M. P. *Do najblyzhchykh planet* / M. P. Barabashov // *Nauka i suspiljstvo*. – 1961. – № 5. – S. 4–8; Barabashov M. P. *Nove pro Mars* / M. P. Barabashov // *Nauka i suspiljstvo*. – 1969. – № 6. – S. 4–6.

УДК [94(470+571):614.885]«1917/1921»

ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У 1917-1921 РР.

доктор історичних наук, Ореховський В. О.

Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, м. Чернівці

Стаття присвячена діяльності Російського Товариства Червоного Хреста протягом 1917-1921 рр. Значну увагу приділяється процесу реорганізації Товариства, що розпочався у 1918 р. Він був викликаний зміною суспільного та державного устрою і проводився згори, в умовах жорстокої політичної, економічної і соціальної диктатури нової влади. Досліджуються основні напрями діяльності Російського Червоного Хреста щодо забезпечення медико-санітарних потреб як «червоної» так і «білої» армій.

Ключові слова: Російська імперія, Перша світова війна, громадянська війна, Російське Товариство Червоного Хреста, допомога пораненим і хворим, благодійність.

Ореховский В. О. Деятельность Российского Общества Красного Креста в 1917 – 1921 гг. / Черновицкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Черновцы

Статья посвящена деятельности Российского Общества Красного Креста в течение 1917-1921 гг. Значительное внимание уделяется процессу реорганизации Общества, который начался в 1918 г. Он был вызван изменением общественного и государственного строя, проводился сверху, в условиях жестокой политической, экономической и социальной диктатуры новой власти. Исследуются основные направления деятельности Российского Красного Креста по обеспечению медико-санитарных потребностей как «красной» так и «белой» армий.

Ключевые слова: Российская империя, Первая мировая война, гражданская война, Российское Общество Красного Креста, помощь раненым и больным, благотворительность.

Orehowskyi W. O. Activity of Russian Society of Red Cross in 1917 - 1921 / Chernivtsi trade and economic institute of the Kyiv national trade and economic university, Ukraine, Chernivtsi

The of article is sanctified to activity of of Russian Society of of Red Cross during 1917-1921 Considerable of attention is spared to the process of reorganization of of Society, that began in 1918 and was caused by the change of and state framework of society, conducted from above, in the conditions of cruel political, economic and social dictatorship of new power. Basic of directions are investigated activity of of Russian Red Cross on providing of necessities of as «red» such «white» armies.

Keywords: the Russian empire, First world war, civil war, Russian Society of Red Cross, help to patients, charity.

Вступ.

Ідеї надання допомоги потерпілим під час військових дій неодноразово виникали в ході різних воєн. Однак, лише XIX століття, з його небаченим прогресом у військовій галузі і, як наслідок, зростанням кількості жертв збройних конфліктів, змусило людство переглянути ставлення відносно самої можливості покращення долі поранених військових.

Реакцією на це стало виникнення громадського руху Червоного Хреста, який відіграв неабияку роль у становленні централізованого надання допомоги жертвам війни. У Росії такою громадською організацією, що передбачала надання допомоги постраждалим, стало «Товариства опікування пораненими та хворими воїнами» (пізніше перейменоване на Російське Товариство Червоного Хреста (РТЧХ)).

Аналіз останніх досліджень. Тематика Російського Червоного Хреста, зокрема роль, яку відіграло Товариство у розвитку системи охорони здоров'я дореволюційної Росії, самовіддана робота його працівників на полях битв під час збройних конфліктів і, нарешті, допомога постраждалим від стихійних лих не стали предметом широкого вивчення вітчизняних вчених. Серед наукового доробку радянської доби майже відсутні праці по історії РТЧХ. Та і сьогодні, не дивлячись на ряд позитивних зрушень, діяльність Товариства стала темою досить незначної кількості спеціальних досліджень. Особливо це стосується періоду 1917-1921 рр.

Серед робіт, що з'явилися у кінці 90-х років минулого століття варто відмітити статтю С. І. Голотика, де вперше, на основі використання широкого спектру архівних матеріалів, була здійснена спроба «...розглянути трансформацію гуманітарної громадської організації - Російського товариства Червоного Хреста, здійсненою більшовиками в перший рік перебування у влади» [1, с.188].

Розгляду механізмів підпорядкування РТЧХ політичному впливу більшовиків і пов'язаному із цим зміні ролі Товариства у суспільно-політичному житті Росії 1918-1920-х років присвячена публікація І. А. Асеева та А. С. Масалімова [2].

Ряд питань, пов'язаних із діяльністю Російського Червоного Хреста на території антибільшовицьких державних утворень розглядається у роботах С. С. Іпполітова та Є.В. Мячиної [3-5].

Таким чином, останні роки стали свідченням кількісного зростання робіт, що присвячені даній проблематиці. Проте, ще багато питань історії Російського Червоного Хреста продовжує залишатися поза увагою вчених. Висвітлення їх є одним з важливих завдань історичної науки. Все це і визначило **актуальність теми**, обраної автором статті.

Метою даної публікації стало розкриття діяльності Російського Товариства Червоного Хреста у період його реорганізації протягом 1917-1921рр.

Виклад основного матеріалу. Перша світова війна, яку справедливо називають ще й "Великою", виявилася переломним періодом історичного розвитку народів Російської імперії і не тільки її. За масштабністю воєнних дій та кількістю жертв вона перевищила найбільш криваві збройні конфлікти у всій попередній військовій історії світової цивілізації.

Із небувалою силою загостривши усі економічні і політичні проблеми країн Європи війна змусила терміново вирішувати ще одне важливе завдання - медично-санітарне забезпечення бойових дій ворогуючих армій.

Особливого значення це питання набуло у Російській імперії з її відсталою системою медичної допомоги та неповоротким бюрократичним апаратом.

Частково зарадити цій ситуації змогли громадські військово-санітарні організації, які в багатьох випадках стали конкурентами державної медицини і навіть монополістами в деяких галузях лікарської і не тільки лікарської допомоги.

З усіх громадських організацій, що передбачали надання допомоги пораненим, хворим та калікам, діяльність Російського Товариства Червоного Хреста протягом 1914-1916 рр. була найбільш дієвою, багатоплановою і результативною.

Новий етап в історії як Російської імперії так і Товариства Червоного Хреста започаткував 1917-й рік. Виснаження військово-економічного потенціалу «головних гравців» визначало перспективи майбутнього протистояння. Особливо стрімкими темпами криза наростала у Російській імперії. Саме на неї припадало найбільше навантаження - до 50% військових зусиль. Країна, за словами російського історика Б. А. Старкова «...фактично самотійно утримувала Східний фронт від Балтики до Чорного моря (1934 км) і Кавказький фронт від Чорного моря до Персії (1100 км) проти об'єднаної потуги Німеччини, Австро-Угорщини і Туреччини загальною чисельністю 140 дивізій в 1915 р. Тоді як на Західному фронті загальною протяжністю 630 кілометрів проти 130 англо-французьких дивізій діяло 80 германських.... При цьому слід враховувати, що військово-економічний потенціал Російської імперії був в 3-4 рази менше, ніж її союзників по Антанті. Військово-політичний крах Росії в останній війні імперії був об'єктивно обумовлений як загальною соціально-економічною і військово-технічною відсталістю, так і украй не вигідним геостратегічним становищем»[6, с.32].

Загальнонаціональна криза, що поступово охоплювала усі сфери життя російського суспільства, завершилася Лютневою революцією 1917 р. Результатом її стало виникнення у Росії двовладдя: Тимчасового уряду і Ради робочих і солдатських депутатів. Між ними відразу ж почалася боротьба за армію.

Бурхливі політичні події не могли не викликати реакції Головного Управління (ГУ) Російського Червоного Хреста. У кінці лютого на засіданні ГУ було вирішено продовжувати діяльність РТЧХ по-старому, аж до

роз'яснення політичної ситуації. У березні ГУ прийняло заяву, в якій говорилося: «Головне Управління Російського Товариства Червоного Хреста, схилившись перед найбільшим актом, здійсненим Думою, армією і народом, виразило готовність віддати усі свої сили Тимчасовому Уряду і всебічно сприяти йому в його важкій роботі як особистою працею, так і усіма, наявними в його розпорядженні запасами»[7, с.530].

Зміна влади у країні практично нічого не змінила у діяльності польових закладів Російського Червоного Хреста. На середину 1917 р. під прапором Товариства працювало 136 850 чоловік, у тому числі 5500 управлінців. У смузі бойових дій російської армії знаходилося 2255 червонохресних закладів, 2450 лікарів, 17 тис. сестер милосердя, 50 тис. санітарів, 530 автомобілів, 33 тис. коней, 6 плавучих госпіталів. За сухою статистикою ховалися врятовані людські життя. Тільки лікувальні установи Червоного Хреста Південно-Західного фронту з серпня 1914 р. по січень 1918г. надали медичну допомогу понад 1,2 млн. солдатам та офіцерам [1, с.188].

У справі надання допомоги пораненим і хворим воїнам акцент був зроблений на інтеграцію в мирне життя військових-інвалідів. З цією метою, за розпорядженням Тимчасового уряду по всій країні створювалися міські і повітові «Комітети допомоги військовим-інвалідам». Вони повинні були допомагати в працевлаштуванні цієї категорії поранених «шляхом облаштування різних майстерень». У регіонах колишньої імперії великі зусилля спрямовувалися на створення для інвалідів шевських, кравецьких, столярних і шорних майстерень [8, с.205].

Довгий час обговорювалося питання про об'єднання діяльності всіх організацій, що відали справою допомоги військовополоненим. Як зазначив почесний член РТЧХ голова Державної Думи М. В. Родзянко, головним недоліком у справі допомоги військовополоненим виявився різнобій у діяльності різних державних установ та громадських організацій. Все це негативно впливало на справу і викликало зайві страждання полонених. ГУ РТЧХ досить прихильно поставилося до цієї ідеї. Однак жодних кроків у цьому напрямку не було зроблено [9, с.621-626].

Тим часом, політична ситуація у самій Росії загострювалась. Наростаюча анархія не могла обійти стороною і РТЧХ. У Товаристві почалося активне створення всіляких рад і комітетів делегатів, як при ГУ, так і при польових закладах Червоного Хреста. 27 червня 1917 в Петрограді відкрилася Всеросійська конференція РТЧХ. Головним її рішенням стало заснування та обрання Центрального виконавчого комітету працівників Червоного Хреста (ЦВК). Конференція зажадала ввести усіх членів бюро ЦВК до Головного Управління з правом вирішального голосу, а інших членів ЦВК з правом дорадчого[9, с.25].

У Товаристві встановлюється двовладдя. 20 липня 1917 р., після тривалих переговорів, Головне Управління, за вказівкою Тимчасового комітету Державної Думи, вимушено було ввести до свого складу 9 членів бюро ЦВК з правом вирішального голосу. Конфлікт між ГУ і ЦВК РТЧХ

тривав аж до листопада 1917 р. Вирішити протиріччя, що виникли, мав право тільки повноважний Всеросійський з'їзд Російського Червоного Хреста. Однак його проведенню завадили жовтневі події 1917 р.[9, с.25].

16 листопада 1917 р. на засідання ГУ РТЧХ прибув комісар Военно-революційного комітету Петроградської Ради М. Д. Архипов. Згідно затвердженій за декілька днів до цих подій інструкції комісарам ВРК, на нього покладалися обов'язки встановити відносини між керівництвом Товариства та народними комісарами, а також сприяти реорганізації структур Російського Червоного Хреста на засадах, бажаних для більшовицького уряду [1, с. 189]. Це викликало гостре незадоволення учасників засідання. Виконуючий обов'язки голови управління М. М. Покровський заявив, що «...РТЧХ є не урядовою установою, подібною до міністерств, а приватна установа, по суті переслідуваних завдань цілком аполітичне і в якості такого, що надає допомогу усім постраждалим без партійної різниці... Якщо ВРК захоче визнавати свого комісара, то це може викликати припинення діяльності Головного управління...»[1, с. 189]. Його підтримав і голова виконкому робітників Червоного Хреста С.П.Смирнов [1, с.189-190].

Засідання погодилося з поглядами і пропозиціями керівництва. Підтримали його також і на місцях. З 2 по 6 грудня ЦВК працівників РТЧХ провела нараду з представниками фронтів і районів. Результатом її стала прийнята резолюція, де зазначалось, що «...єдиним порятунком батьківщини і революції є створення влади усієї об'єднаної революційної демократії..., до конструювання подібної влади Установчими Зборами, продовжувати неухильно свою роботу і при існуючій нині політичній обстановці» [1, с.190].

У кінці грудня більшовики утворили перший урядовий орган у сфері медицини - Тимчасову раду лікарських колегій. Вона одразу ж приступила до практичних справ [1, с.190].

Не зупиняючись на цьому, нова влада бере під контроль фінанси Товариства.

4 (17) січня 1918 р. декретом Ради Народних Комісарів майно і капітали РТЧХ оголошується власністю Російської Республіки. ГУ РТЧХ ліквідовується, перебудова Товариства доручається Комітету по реорганізації Російського Червоного Хреста [11, с.324].

ГУ, дізнавшись про декрет, намагалося його проігнорувати і відправило до Міжнародного комітету Червоного Хреста у Женеві повідомлення про ліквідацію більшовиками російського національного товариства. У відповідь на це, в ніч з 7 на 8 січня 1918 р. червоногвардійцями були арештовані начальник канцелярії ГУ РТЧХ А.Д. Чаманський і член управління Б. К. Ордін. 9 січня голова Ради лікарських колегій більшовик А. Н. Винокуров ознайомив членів колишнього управління із текстом декрету Раднаркому і наказом наркома у військових справах про усунення їх від виконання своїх обов'язків. З цієї миті Головне Управління Російського Товариства Червоного Хреста більше не збиралось [4].

Кількома тижнями пізніше, а саме 27 січня (9 лютого) 1918 р., постановою народного комісара пошт та телеграфів була відмінена телеграфна плата і всілякі відрахування від телеграфного збору на користь Червоного Хреста і Олександрівського комітету про поранених [12, с.423].

Подібна ситуація складалася і на тих територіях колишньої Російської імперії, які в ході громадянської війни здобули державну незалежність. Так, майно Червоного Хреста Південно-Західного району оголошується власністю Української Республіки. Це викликало протест з боку головноуповноваженого Б. Є. Іваніцького, який вбачав у цьому порушення 16-ї статті Женевської конвенції, де проголошувалося, що майно РТЧХ - майно громадської організації і належати державі не може. Крім цього, український уряд вирішив не давати грошей з рахунків головноуповноваженого і місцевих закладів. Це змусило Червоний Хрест почати розпродаж свого майна [13, арк.2-2 зв., 14, арк. 3-3 зв.].

Реорганізація торкнулася і общин сестер милосердя. Ряд заходів, які були здійснені більшовицьким урядом, поклали кінець їх існуванню. Общини втратили своє майно і були, по суті, перетворені на лікарні, перебуваючи у підпорядкуванні комісаріату охорони здоров'я. Незабаром вони дістали нові назви. Так, Георгіївська община стала лікарнею ім. Маркса, Кауфманська — лікарнею ім. Урицького, Єлизаветинська відтепер іменувалася лікарнею ім. Карла Лібкнехта, Хрестовоздвиженська — ім. Пролетарського бійця Чудновського, а Євгеніївська — ім. Фрідріха Адлера [15, с.92].

Змінилося і саме розуміння обов'язків сестри. За словами російської дослідниці А. С. Конюхової: «Якщо раніше основною мотивацією в роботі сестри вважалася любов до ближнього, бажання допомогти страждаючим, полегшити долю нещасних, то відтепер сестра — це патріот, що виконує свої обов'язки заради перемоги країни або ідеї. На плечі сестер ліг новий обов'язок — політична просвіта своїх підопічних» [15, с.94].

Справу завершив циркуляр народного комісаріату охорони здоров'я РРФСР № 1026 (1920 р.) згідно якого сестри милосердя стали іменуватися просто сестрами, а слово «милосердя» з назви професії видалялося. Пізніше затвердилася назва «Медична сестра» [15, с.93].

Навесні в 1918 р., починається друга «хвиля» перетворень Товариства. Результатом її стало підписання 3 травня в 1918 р. главою радянського уряду В. І. Леніним декрету, який доповнював законодавчий акт від 4 січня в 1918 р. і який стверджував, що «....Російське товариство Червоного Хреста.... як спеціальне відділення міжнародної асоціації Червоного Хреста, діючої на підставі Женевської конвенції 1868-1907 рр., не знищено. Усі прерогативи РТЧХ, як відділення Міжнародного товариства, зберігаються за комітетом з реорганізації РТЧХ» [1, с.192-193].

Тоді ж було вирішене питання про фінансування діяльності Товариства. Оскільки дореволюційні джерела надходження коштів були зведені нанівець, відпуском останніх зайнялася особлива міжвідомча комісія. Однак, із 145

млн. 600тис.крб., які вона заклала на перше півріччя 1918 р., державне казначейство асигнувало тільки 24 млн.[1, с.193].

Громадянська війна, яка охопила територію колишньої Російської імперії, підтвердила необхідність продовження діяльності медично - харчувальних закладів РТЧХ.

На 1 листопада 1918 року в країні діяло 288 червонохресних закладів, в яких працювало 470 лікарів, 1125 сестер милосердя, 355 лікарських помічників. У першій половині 1919 року Червоний Хрест мав у своєму розпорядженні 325 лікувальних і 234 допоміжних установи, що містили понад 60 тис. ліжок. Господарські потреби Товариства забезпечували 19 складів, у тому числі 2 аптечних, 33 спеціалізовані потяги (потяг-склад, потяг-лазня, дезінфекційний, медико - харчувальний). До весни 1920 року чисельність червонохресних установ досягла 428, а ліжковий фонд збільшився до 75 тис. місць [16, с.59].

Новій владі прийшлося займатися і таким важливим питанням як питання про військовополонених.

У грудні 1917 р. Рада народних комісарів запровадила пост комісара у справах військовополонених (його зайняв А. Л. Менциковський), під контроль якого переходили усі структури, відповідальні за роботу з військовополоненими. Одночасно при місцевих Радах формуються відділи військовополонених. На початку 1918 р. було сформоване Всеросійське бюро військовополонених, головою якого став член ВЦВК І. І. Ульянов [17].

29 січня 1918 р. Раднарком прийняв декрет «Про передачу усіх організацій, що відали справами військовополонених, у відділ по демобілізації армії», але він за наказом Наркомату у військових справах № 223 від 20 березня 1918 р. був розформований. Його функції почала виконувати Військово-господарча рада при РНК. Відсутність спеціального державного органу, який би займався питанням військовополонених, стало великою перепорою у ефективному вирішенні цієї проблеми [17].

Укладення Брестського миру з Німеччиною зрушило з «мертвої точки» це питання. 27 квітня 1918 р. в Москві при Наркоматі військових справ було створено Центральну колегію у справах полонених і біженців (Центрополонбіж). Протягом квітня 1918 – січня 1919 рр. її очолював Й. Уншліхт, один із фундаторів ВЧК-ГПУ. 4 червня 1918 р. Центрополонбіж затвердив план реєвакації полонених і біженців. Передбачалося, що в першу чергу буде здійснено обмін військовополоненими, а потім будуть відправляти біженців. Біженці реєвакуйовувалися за територіальним принципом. Це мало полегшити процес повернення людей до місць свого колишнього проживання [18, с.87-88].

Основний потік російських полонених рушив на батьківщину у кінці 1918 р – на початку 1919 р. Хаос громадянської війни, низький рівень організації справи репатріації призводили до сумних наслідків. Відомості, що надходили з прикордонних місцевостей були майже однотипними. Наприклад: Бірзула, 12 листопада 1918 р. Сюди прибувають величезні маси

полонених, «абсолютно голі, голодні і обірвані». До 40 000 слідує пішки. Потяги з військовополоненими з Австрії пройшли Молдавію. У Молданоштах їх висадили. До Рибниці пішки дісталися 12 тис.; 6 днів не їли, є випадки поширення епідемічних захворювань. Вокзальні приміщення переповнені; містечко розгромлене, так що на місці допомогу надати неможливо. За словами військовополонених, з Чернівців йдуть ще 40 тис., усі голодні та погано одягнуті. До Волочиська збільшується приплив військовополонених з Австрії, до 5 тис. щодня: усі вкрай виснажені, багато хворих, маса смертних випадків. Полонені по 5 днів залишалися без їжі, «осідаючи» у службових приміщеннях та на перонах [19, с.184].

До справи допомоги сотням тисяч російських полонених у Німеччині, Австро-Угорщині та Туреччині у поверненні їх на батьківщину був залучений і Червоний Хрест. Тим більше зазначалось, що «...ніяким державним органом це завдання у всьому його обсязі вирішено бути не може, так як взагалі політичне його вирішення неможливе.

Вирішення цього завдання може бути тільки аполітичним і тому під силу тільки Червоному Хресту або правильніше солідарній праці всіх Червоних Хрестів як аполітичної міжнародної асоціації» [20, арк. 93 зв.].

Крім встановлення відносин з країнами Троїстого союзу, потрібно було налагодити евакуацію військовополонених і через ті території колишньої Російської імперії, які у ході громадянської війни здобули державну незалежність. Так, у 1918 р. Центральна колегія у справах полонених і біженців відрядила на Україну спеціальний відділ на чолі з особовоуповноваженим, завданням якого було «...об'єднання і керівництво діяльністю всіх російських та місцевих руських організацій та установ, що мали за мету всебічно допомагати і опікувати евакуйованих та тимчасово затриманих в Україні» [21, арк. 8].

Всі турботи щодо повернених з полону покладалися на місію РТЧХ, а також на інші установи та організації. Кредити на їх діяльність відпускалися особовоуповноваженим Центральної колегії [21, арк. 8].

Разом з Червоним Хрестом Радянської Росії активно діяв Червоний Хрест антибільшовицьких сил.

Після припинення діяльності Головного Управління Російського Товариства Червоного Хреста колишні його членує, побоюючись репресій більшовиків, роз'їхалися по всій країні. У подальші місяці вони намагалися відновити ГУ там, де для цього була можливість і необхідність: і в зайнятій чехословацькими військовими частинами Самарі, і у в «столиці» верховного правителя Росії адмірала О. В. Колчака - Омську, і на півдні Росії, контрольованому генералом А. І. Денікіним [4].

У червні 1918 р., по мірі просування частин повсталого Чехословацького корпусу в Поволжі та на Уралі, почали відновлюватися місцеві червонохресні установи. Їх діяльність скоординувалась так званим Відродженням Союзом земств і міст. В середині вересня у Самарі відбулася регіональна нарада працівників Червоного Хреста. Остання обрала тимчасове організаційно-

виконавче бюро з 5 чоловік, що отримало назву «Тимчасове головне управління РТЧХ» (ТГУ) [4].

Наступ частин Червоної Армії в Поволжі змусило представників управління переїхати до Омська. 8 листопада тут розпочала свою роботу нарада працівників Червоного Хреста Сибіру і Поволжя. Обговорювалися проект положення про ТГУ і його персональний склад. Ці документи у грудні були затверджені Радою міністрів Тимчасового російського (Омського) уряду, а трохи пізніше схвалені адміралом О. В. Колчаком [4].

У положенні зазначалось, що до скликання «з'їзду уповноважених установ Товариства Червоного Хреста усіх областей і губерній, підвладних Тимчасовому російському уряду, або до відновлення діяльності Головного управління РТЧХ засновується Тимчасове головне управління РТЧХ з усіма правами і обов'язками Головного управління». У своїй діяльності ТГУ мало керуватися Статутом РТЧХ «видання 1893 р. з усіма пізнішими змінами і доповненнями»[4].

Управління перейняло на себе усю складну роботу, пов'язану із забезпеченням медико-санітарних потреб армії Колчака. Головна увага приділялася: 1) планомірному розподілу поранених і хворих військових по різного роду лікувальним закладам; 2) надання їм медичної допомоги, 3) забезпечення їх продовольством та одягом [5, с.172].

На 25 січня 1919 р. місцеві установи РТЧХ налічували три окружні управління Червоного Хреста - в Омську, Іркутську і Хабаровську, - 17 місцевих управлінь, 30 комітетів Червоного Хреста, 9 комітетів общин сестер милосердя і 15 лікарень та приймальних відділень [3, с.56].

Навесні 1919 р. управління було розділене на ряд передових і тилкових територіальних одиниць. Вони дістали назву районних повноважень. Роботою кожної такої одиниці керував районний уповноважений Червоного Хреста. У тилкових районних повноваженнях були зосереджені склади, ковальські, шорні та інші майстерні, що забезпечували потреби передових військових частин. Головна увага приділялась відкриттю харчувальних пунктів з видачею гарячих і сухих пайків, потім столовим і чайним уздовж залізниць та ґрунтових доріг. Були організовані також ряд лікарських пунктів, амбулаторій, лікарень, аптек, та заразних бараків. Створені були спеціальні транспорти для перев'язки поранених та мобільні епідемічні загони [5, с.172].

У тилкових районах головна увага приділялася стаціонарним формам лікування. Використовувалися сибірські курорти з їх сірчано-лужними та соляними ваннами та грязями. Передбачалося навіть лікування кумисом [5, с.172-173].

На передовій найбільш активно працювали мобільні загони і пункти надання лікарської і санітарної допомоги пораненим, що розташовувалися уздовж лінії залізниць. Прикладом такої діяльності може бути летючий загін №153. Його допомогою лише на протязі травня 1919 р. скористалися 2 тис. чол., хоча персонал закладу складався всього лише з лікаря, 5 сестер милосердя та 10 санітарів [5, с.173].

Окрім вищезгаданих формувань, для виконання тимчасових або допоміжних функцій ТГУ створило декілька нових структур. Так, у квітні 1919 р. було організовано Центральне довідкове бюро про військовополонених, а у вересні була заснована Рада складів для координації діяльності і організації забезпечення господарських установ Товариства усім необхідним [3, с.60].

Успішний контрнаступ Червоної армії на Уралі і в Сибіру влітку 1919 р. став початком кінця Омського уряду.

В цих умовах ТГУ намагалося востаннє реформувати структури Червоного Хреста з метою зберегти працездатність Товариства. Однак на початку 1920 р., Народний комісаріат охорони здоров'я РРФСР заявив про необхідність передати усі установи Червоного Хреста мирного і військового часу в його ведення через ліквідаційну комісію [3, с.62].

На завершальному етапі цих подій, 31 січня 1920 р. ТГУ спробувало передати частину майна РТЧХ Іркутському університету. Однак такі дії були рішуче припинені радянською стороною. Наркомздрав відмінив рішення ТГУ РТЧХ, погрожуючи членам управління «військово-революційним судом» [3, с.62-63].

Отже, Тимчасове головне управління Червоного Хреста припинило своє існування. Проте медико-санітарні установи уповноваженого Червоного Хреста по Забайкаллю продовжували діяти. За неповними даними, за 1920 р. через госпіталі і лазарети РТЧХ пройшло 6 372 чол., з них померло всього 150 чоловік або 2,3% від загального числа хворих, що поступили. По амбулаторну допомогу звернулося 4970 чол. [4].

На Україні своєрідність ситуації полягала у тому, що тут, поряд із Російським Червоним Хрестом розпочинає свою діяльність Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ). На установчому з'їзді, що проходив 15-18 квітня 1918 р. було проголошено, що метою новоствореного Товариства є «залучення і об'єднання всіх громадських організацій, установ і сил на Україні, котрі окрім військово-санітарного відомства, можуть слугувати справі надання допомоги хворим та пораненим воїнам під час війни» [22, арк. 1]. На установчому з'їзді був присутній і представник РТЧХ. Сповідуючи управління головноуповноваженого Південно-Західного фронту, він заявив, що враховуючи фактор неможливості міжнародного визнання Українського Червоного Хреста раніше, ніж приблизно через півтора роки, а також санітарні проблеми України, представники українського Товариства визнали за необхідне продовження діяльності РТЧХ на Україні на основі його внутрішньої автономії. Президія з'їзду узяла на себе зобов'язання наполягати на відміні закону про оголошення майна РТЧХ на Україні власністю Української держави з тим, щоб це майно після ліквідації того чи іншого закладу РТЧХ передавалося під охорону Організаційного Комітету Червоного Хреста [23, арк. 83-84 зв.].

У той же час на Україні установи РТЧХ також прийняли посильну участь у боротьбі проти більшовиків.

9 липня 1918 р. на засідання ліквідаційного комітету управління Червоного Хреста Південно-Західного фронту у Києві було заявлено, що Комітет з реорганізації Російського Товариства Червоного Хреста, утворений у Москві за розпорядженням Радянської влади, не є законним представником РТЧХ, оскільки: а) Радянська влада не визнається законною владою на частині території імперії, б) в утворенні Комітету не брали участь члени і діячі РТЧХ [23, арк. 20зв.].

16 листопада у Києві зібралися члени колишнього Головного Управління Російського Червоного Хреста Б. Є. Іваніцький, О. І. Гучков, князь І. С. Васильчиков, Г. А. Фальборк, М. І. Атонов. На нараді було вирішено створити у Києві Тимчасове управління у справах РТЧХ і виконавчу комісії з 5-ти чоловік. Головою управління було обрано Б. Є. Іваніцького [4]. Однак, діяльність його була недовгою.

У кінці січня 1919 р. Тимчасове управління у зв'язку із захопленням Києва більшовицькими військами виїхало до Одеси, після ж залишення Одеси арміями союзників по Антанті - до Єкатеринодару [4]. Червонохресні заклади Південно-Західного району та їх майно були передані місії, делегованій на Україну Центральною колегією РТЧХ для обслуговування військово-санітарних потреб української Червоної Армії і допомоги військовополоненим та біженцям [24, с.246].

Впродовж першої половини 1919 р. лікувальні та господарські заклади Тимчасового управління Російського Червоного Хреста розгорнули активну роботу у Збройних силах Півдня Росії (ЗСПР) генерала А. І. Денікіна. У серпні 1919 р. вони вже були у змозі надати допомогу 15 тис. пораненим та хворим військовим. При окремих корпусах діяли уповноважені Червоного Хреста, при кожній армії - особовоуповноважені, при штабі головнокомандувача - головний уповноважений зі своїми адміністративно-господарськими апаратами [4].

Разом із денікінською армією червонохресні установи у кінці 1919 – на початку 1920 рр. відступили на Дон і Кубань, а звідти - до Криму. Фіналом цих подій стала трагедія евакуації вцілілих працівників Червоного Хреста із залишками армії генерала П. М. Врангеля до Туреччини [4].

Колишні керівники РТЧХ, що опинилися в еміграції, здійснили спробу відновити центральні органи Товариства і налагодити їх роботу. Зібравшись у Парижі в лютому 1921 р., члени ліквідованого більшовиками Головного управління вирішили відновити його діяльність на принципах статуту 1893 р. Учасники паризької наради вирішили повідомити Міжнародний комітет Червоного Хреста і національні товариства про відновлення діяльності Російського Червоного Хреста у вигнанні [4].

Проте, початок визнання СРСР провідними західноєвропейськими державами сильно ускладнив діяльність і саме існування емігрантського РОКК, оскільки більшовики прагнули його ліквідації. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) 15 жовтня 1921 р. в Женеві офіційно визнав Радянський Червоний Хрест і встановив з ним ділові відносини. З розгромом

Білої армії значення Радянської республіки в міжнародних справах вже неможливо було ігнорувати. Тому і в циркулярі МКЧХ Радянський Червоний Хрест визнавався як наступник дореволюційного Російського Товариства Червоного Хреста [2, с.13].

Висновки. Таким чином, впродовж 1917-1921 р. Російське Товариство Червоного Хреста пережило низку реорганізаційних заходів. Підпорядкувавши своїм потребам одну з найбільш великих громадських санітарних організацій більшовики відмовилося від головних принципів Женевської конвенції: нейтральності, аполітичності, допомоги усім потерпілим. Дореволюційне Товариство було назване «ганебним і мерзеним», а кожному співробітникові було запропоновано «відкрито заявити - якій армії він бажає служити і допомагати» [10, с.26].

Громадянська війна, що охопила в 1918-1920 роках величезну країну, не могла не викликати розколу серед самих працівників РТЧХ: частина з них підкорилися новій владі, а деякі продовжували діяльність під час Громадянської війни у білих арміях.

В той же час, надзвичайно важливим стало те, що попри політичні, класові, національні, релігійні розбіжності, які розділили населення колишньої Російської імперії на два не примирних табори, Товариство продовжувало виконувати свою головну роботу – рятувати людське життя. У цих нелюдських умовах РТЧХ зберегло мережу своїх спеціалізованих медичних установ та працюючий в них висококваліфікований персонал. Це дозволило, певною мірою, забезпечити в країні спадкоємність медичного обслуговування і створити умови для становлення нової, радянської системи охорони здоров'я.

Література:

1. Голотик С. И. Российское общество Красного Креста и становление советского государственного аппарата в 1917-1918 гг. / С. И. Голотик // Государственный аппарат России в годы революции и гражданской войны. Материалы Всероссийской конференции 22 декабря 1997 г. – М: Издательский центр Российского государственного гуманитарного университета, 1998. – 234 с. – С.188-196.
2. Асеев И. А., Масалимов А. С. Место и роль общественных организаций в общественно-политической системе Советской России 1918–1920 гг. (на материалах Российского общества Красного Креста) /И.А.Асеев, А. С. Масалимов // Вестник ВЭГУ. – 2012. - № 6 (62). – С.7-14.
3. Ипполитов С. С. Российское общество Красного Креста в Сибири и на Дальнем Востоке: организация и помощь армии и населению (1919 – 1920 гг.)/ С. С. Ипполитов // Новый исторический вестник. – 2013. - № 1(35). – С.56-68.
4. Ипполитов С. С., Голотик С. И. Российское общество Красного Креста (1917 – 30-е гг.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.antibr.ru/dictionary/ae_rokk_g.html.
5. Мячина Е. В. Организация медико-санитарного обслуживания армии

- адмирала А. В. Колчака в 1918–1919 гг. / Е. В. Мячина // Известия Алтайского государственного университета. – 2010. – № 4-2 (68). – С.171-173.
6. Старков Б. А. Февральский излом 1917 года / Б. А. Старков // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2007. – №4. – С. 30-45.
7. Заявление Главного Управления Российского Общества Красного Креста Временному правительству // Вестник Красного Креста. –1917. – № 2-3.- С.530.
8. Ерёмин И. А. Забота о больных и раненых воинах в Западной Сибири в годы Первой мировой войны (1914 – 1918 гг.) // И. А. Ерёмин / Известия Томского политехнического университета. – 2006. – Т.309. Социально-экономические и гуманитарные науки. - №6. – С. 202-205.
9. Объединение деятельности всех правительственных органов и частных учреждений, специально ведающих помощью военнопленным, в одном органе, действующем под флагом Красного Креста //Вестник Красного Креста.- 1917.-№2-3.-С.621-626.
10. Чистяков О. В. Организационное устройство и деятельность Российского Общества Красного Креста в годы Первой мировой войны (1914-1918 гг.): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. истор. наук: 07.00.02 «Отечественная история» / О.В. Чистяков; Московский государственный университет управления. – М., 2009. – 26 с.
11. Декрет о передаче имущества и капиталов учреждений Красного Креста и Всероссийского союза городов в государственную собственность//Декреты Советской власти: В 3-х т. – М.: Госполитиздат, 1957-1964.-Т.І. – 624 с.
12. Постановление народного комиссара почт и телеграфов о повышении почтово-телеграфных такс и тарифов//Декреты Советской власти: В 3-х т. – М.: Госполитиздат, 1957-1964.-Т. І. – 624 с.
13. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІА України у Києві). - Ф.719. – Оп.1. - Спр.1782.
14. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1. – Спр.1785.
15. Конохова А. С. Сестры милосердия в годы революции и гражданской войны / А. С. Конюхова // Новейшая история России. - 2012. - №1(03). – С.91-99.
16. Асеев И. А. Социальная деятельность Российского общества Красного Креста в годы Гражданской войны / И. А. Асеев // Вестник ВЭГУ.– 2011. - № 6 (56). – С.58-63.
17. Кузьминых А. Л. Политика Советского государства в области военного плена в период Гражданской войны и иностранной интервенции (1918 – 1922 гг.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// www. agsvologda.ru/download/Conf_2012/Kuzminih.pdf](http://www.agsvologda.ru/download/Conf_2012/Kuzminih.pdf).
18. Жванко Л. До проблеми репатріації іноземних біженців з території колишньої Російської імперії (1918-1925 рр.)/ Л. Жванко // Київська старовина. -2011. - №2. – С.81-97.

19. Посадский А. В. Пленные после плена: к истории русских военнопленных Великой войны в 1918-1920 гг. // Доклады академии военных наук. Военная история. №5(23). Первая мировая война: поиски новых подходов к исследованию, приглашение к диалогу. - Саратов, 2006. – С.183-189.
20. Державний архів Російської федерації (далі – ДАРФ). – Ф.р3341. – Оп.1. – Спр.112.
21. ДАРФ. – Ф.р3341. - Оп.2. – Спр.2.
22. Російський державний військово-історичний архів. – Ф.12651. – Оп.1. – Спр.3.
23. ЦДІА України у Києві. – Ф.719. – Оп.1. – Спр.1776.
24. О миссии Российского Общества Красного Креста // Собрание узаконений и распоряжений Рабочее - Крестьянского Правительства Украины.-1919.-№17.-С.246.

References:

1. Goloty`k S. Y`. Rossy`jskoe obshhestvo Krasnogo kresta y` stanovleny`e sovetskogo gosudarstvennogo aparata v 1917-1918 gg. /S.Y`.Goloty`k // Gosudarstvennyj apparat Rossy`y` v gody revolyucy`y` y` grazhdanskoj vojny. Matery`aly Vserossy`jskoj konferency`y` 22 dekabrya 1997 g. – M: Y`zdatel`sky`j centr Rossy`jskogo gosudarstvennogo gumany`tarnogo uny`versy`teta, 1998. – 234 s. – S.188-196.
2. Aseev Y`. A., Masaly`mov A. S. Mesto y` rol` obshhestvennux organy`zacy`j v obshhestvenno-poly`ty`cheskoj sy`steme Sovetskoj Rossy`y` 1918–1920 gg. (na matery`alax Rossy`jskogo obshhestva Krasnogo Kresta) /Y`. A. Aseev, A.S.Masaly`mov // Vestny`k V`ЭГУ. – 2012. - № 6 (62). – S.7-14.
3. Y`ppoly`tov S. S. Rossy`jskoe obshhestvo Krasnogo Kresta v Sy`by`ry` y` na Dal`nem Vostoke: organy`zacy`ya y` pomoshh` army`y` y` naseleny`yu (1919 – 1920 gg.) / S. S. Y`ppoly`tov // Novyj y`story`chesky`j vestny`k. – 2013. - № 1(35). – S.56-68.
4. Y`ppoly`tov S. S., Goloty`k S. Y`. Rossy`jskoe obshhestvo Krasnogo Kresta (1917 – 30-e gg.). [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: http://www.antibr.ru/dictionary/ae_rokk_g.html.
5. Myachy`na E. V. Organy`zacy`ya medy`ko-sany`tarnogo obsluzhy`vany`ya army`y` admy`rala A. V. Kolchaka v 1918–1919 gg. / E.V. Myachy`na // Y`zvesty`ya Altajskogo gosudarstvennogo uny`versy`teta. – 2010. - № 4-2 (68). – S.171-173.
6. Starkov B. A. Fevral`sky`j y`zlom 1917 goda / B. A. Starkov // Obshhestvo. Sreda. Razvy`ty`e (Terra Humana). – 2007. - № 4. – S. 30-45.
7. Zayavleny`e Glavnogo Upravleny`ya Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta Vremennomu pravyy`tel`stvu // Vestny`k Krasnogo Kresta. –1917. - № 2-3.- S.530.
8. Eremy`n Y`. A. Zabota o bol`nyx y` ranenyyx voy`nax v Zapadnoj Sy`by`ry` v gody Pervoj my`rovoj vojny (1914 – 1918 gg.) // Y`. A. Eremy`n / Y`zvesty`ya Tomskogo poly`texny`cheskogo uny`versy`teta. – 2006. – T.309.Socy`al`no-ekonomy`chesky`e y` gumany`tarnye nauky`. - №6. – S. 202-205.

9. *Obedy`neny`e deyatel`nosty` vsex pravy`tel`stvennyx organov y` chastnyx uchrezhdeny`j, specy`al`no vedayushhy`x pomoshh`yu voennoplennym, v odnom organe, dejstvuyushhem pod flagom Krasnogo Kresta // Vestny`k Krasnogo Kresta. - 1917. - №2-3. - S.621-626.*
10. *Chy`styakov O. V. Organy`zacy`onnoe ustrojstvo y` deyatel`nost` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta v gody Pervoj my`rovoj vojny (1914-1918 gg.): avtoref. dy`s. na soy`skany`e uchen. stepeny` kand. y`stor. nauk: 07.00.02 «Otechestvennaya y`story`ya» / O. V. Chy`styakov; Moskovsky`j gosudarstvennyj uny`versy`tet upravleny`ya. – M., 2009. – 26 s.*
11. *Dekret o peredache y`mushhestva y` kapy`talov uchrezhdeny`j Krasnogo Kresta y` Vserossy`jskogo soyuza gorodov v gosudarstvennuyu sobstvennost`// Dekrety Sovetskoj vlasty`: V 3-x t. – M.: Gospoly`ty`zdat, 1957-1964. - T.I. – 624 s.*
12. *Postanovleny`e narodnogo komu`ssara pocht y` telegrafov o povysheny`y` pochtovo-telegrafnyx taks y` tary`fov// Dekrety Sovetskoj vlasty`: V 3-x t. – M.: Gospoly`ty`zdat, 1957-1964. - T. I. – 624 s.*
13. *Central`ny`j derzhavny`j istory`chny`j arxiv Ukrayiny` u Ky`yevi (dali – CzDIA Ukrayiny` u Ky`yevi). - F.719. – Op.1. - Spr.1782.*
14. *CzDIA Ukrayiny` u Ky`yevi. – F.719. – Op.1. – Spr.1785.*
15. *Konoxova A.S. Sestry my`loserdy`ya v gody revolyucy`y` y` grazhdanskoj vojny / A.S. Konyuxova // Novejshaya y`story`ya Rossy`y`. - 2012. - №1(03). – S.91-99.*
16. *Aseev Y. A. Socy`al`naya deyatel`nost` Rossy`jskogo obshhestva Krasnogo Kresta v godu Grazhdanskoj vojny / Y. A. Aseev // Vestny`k VEGU. – 2011. - № 6 (56). – S.58-63.*
17. *Kuz`my`nyx A. L. Poly`ty`ka Sovetskogo gosudarstva v oblasti` voennogo plena v pery`od Grazhdanskoj vojny y` y`nostrannoju y`ntervency`y` (1918 – 1922 gg.) [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: [http:// www. agsvologda.ru/download/Conf_2012/Kuzminih.pdf](http://www.agsvologda.ru/download/Conf_2012/Kuzminih.pdf).*
18. *Zhvanko L. Do problemy` repatriaciyi inozemny`x bizhenciv z tery`toriyi koly`shn`oyi Rosijs`koyi imperiyi (1918-1925 rr.)/ L. Zhvanko // Ky`yivs`ka starovy`na. -2011. - № 2. – S.81-97.*
19. *Posadsky`j A.V. Plennye posle plena: k y`story`y` russky`x voennoplennyx Vely`koj vojny v 1918-1920 gg. // Doklady akademy`y` voennyx nauk. Voennaya y`story`ya. № 5(23). Pervaya my`rovaya vojna: poy`sky` novyx podxodov k y`ssledovany`yu, pry`glasheny`e k dy`alogu. - Saratov, 2006. – S.183-189.*
20. *Derzhavny`j arxiv Rosijs`koyi federaciyi (dali – DARF). – F.r3341. – Op.1. – Spr.112.*
21. *DARF. – F.r3341. - Op.2. – Spr.2.*
22. *Rosijs`ky`j derzhavny`j vijs`kovo-istory`chny`j arxiv. – F.12651. – Op.1. – Spr.3.*
23. *CzDIA Ukrayiny` u Ky`yevi. – F.719. – Op.1. – Spr.1776.*
24. *O my`ssy`y` Rossy`jskogo Obshhestva Krasnogo Kresta // Sobrany`e uzakoneny`j y` rasporyazheny`j Rabochee - Krest`yanskogo Pravy`tel`stva Ukray`ny. -1919. - №17. - S.246.*

УДК 61:141.5

ФИЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГУМАНІЗАЦІЇ МЕДИЦИНИ

кандидат філософських наук, доцент, Зорій Н. І.

Буковинський державний медичний університет, Україна, Чернівці

Проаналізовано дегуманізуючі чинники сучасної медицини, визначено значення філософії як методологічної основи інтеграції, що забезпечує цілісність та ефективність процесу наукового пізнання в медицині; охарактеризовано вплив філософії на розвиток медичної науки; розкрито особливості процесу розвитку сучасної медицини до нового типу культури здоров'я

Ключові слова: гуманізація медицини, дегуманізація, філософія, філософія медицини, методологія, культура здоров'я

Зорій Н. И. Философско-методологические аспекты гуманизации медицины/ Буковинский государственный медицинский университет, Украина, г. Черновцы

Проанализированы дегуманизирующие факторы современной медицины, определено значение философии как методологической основы интеграции, которая обеспечивает целостность и эффективность процесса научного познания в медицине; дана характеристика влияния философии на развитие медицинской науки; раскрыты особенности процесса развития современной медицины к новому типу культуры здоровья

Ключевые слова: гуманизация медицины, дегуманизация, философия, философия медицины, методология, культура здоровья

Zoriy N. I. Philosophical and methodological aspects of the humanization of medicine / Bukovinian State Medical University, Ukraine, Chernivtsi

The article analyzes the dehumanizing factors of modern medicine, defined the importance of philosophy as a methodological basis of integration that provides integrity and efficiency of the process of scientific cognition in medicine; the author describes the influence of philosophy on the development of medical science; reveals the features of the process of development of modern medicine to a new type of health culture.

Keywords: humanization of medicine, dehumanization, philosophy, philosophy of medicine, methodology, health culture

Вступ.

Однією з суттєвих перешкод на шляху здійснення гуманізації у медицині є недостатня опрацьованість відповідних філософсько-методологічних засад. Очевидним є суперечність між предметом медицини і тенденціями до дегуманізації, технізації, надмірної спеціалізації в теорії та практиці медицини, що своєю чергою негативно позначається на змістові та формах медичної освіти, на сучасній практичній медицині. Йдеться про

надмірний патологізм (нехтування проблемами здоров'я та формування здорового способу життя). Однобічна орієнтація на природничо-науковий комплекс знань та ігнорування знання соціогуманітарного, проблеми госпіталізму (виключення пацієнтів з лікувально-оздоровчого процесу та зведення їх до ролі чистих об'єктів).

Методологія дослідження базується на засадах неklasичної наукової раціональності. Медицина може тлумачитися нетрадиційно, як галузь гуманістики, що об'єднує в собі соціогуманітарні та природничі підходи до вивчення людини.

Філософські методи дослідження дозволяють обрати ефективну стратегію наукового пошуку в медицині. Філософія формулює вихідні принципи наукового пізнання в медицині: принципи об'єктивності, всезагальності, конкретності дослідження тощо. Вона озброює лікаря різноманітною системою мислительних категорій.

Методи конкретних наук при всій їх різноманітності не можуть забезпечити пізнання досліджуваних явищ в їх складних взаємопереходах та взаємозалежностях.

Безпосередньо з темою дослідження пов'язані колективні та індивідуальні праці Щепіна О. П., Царегородцева Г. І., Лісіцина Ю. П., Ізуткіна А. М., Матюшина І. Ф., Попова М. В., Жирнова В. Д., Ожевана М. А. [3,4,5,7,8,11,12] тощо в яких формулюються проблеми філософсько-гуманістичного змісту.

Метою дослідження є обґрунтування теоретично і практично значимих філософсько-методологічних проблем, пов'язаних з гуманізацією сучасної медицини та формуванням нового типу культури здоров'я людини. Для досягнення цієї мети ставилися наступні завдання: провести аналіз розвитку сучасної медицини в контексті визначення її дегуманізуючих чинників, обґрунтувати значення філософії як методологічної основи інтеграції з медициною, визначити вплив філософії на розвиток сучасної медичної науки та розкрити особливості процесу розвитку сучасної медицини до нового типу культури здоров'я.

Без постійної опори на філософську доктрину – загальну методологію науки практично неможливо з розрізнених фактів створити єдину теоретичну базу медицини. Лікар-клініцист зможе діяти більш злагоджено і ефективно в кожному конкретному випадку тільки тоді, коли буде опиратися не тільки на спеціальні знання, але й на знання загальних закономірностей роботи організму, розглядаючи людину як складну біосоціальну систему. Розв'язання даного завдання відбувається тільки через синтез філософського та медичного знання, на основі інтерпретації фактичного матеріалу медичної науки з позиції і через призму філософського знання, що є прерогативою філософії медицини [10].

Розвиток медичних наук включає як одну зі своїх передумов високий рівень теоретичного мислення. Систематизувати отримані медичною наукою факти досягнути їх внутрішні зв'язки, надати їм логічну структурованість без

філософського мислення неможливо. Філософія – це методологічна основа інтеграції, яка забезпечує цілісність та ефективність процесу наукового пізнання в медицині. Єднання філософії та медичних наук – одна з найважливіших методологічних форм осягнення знань, умінь та навичок професійної діяльності. Об'єкт пізнання сучасної науки – це природа, суспільство, людина та її мислення. Загальне і часткове в самому об'єкті пізнання взаємопов'язані. Отже, і науки, що вивчають це загальне (філософія) і часткове (медицина), взаємопов'язані. Загальний для медичної науки об'єкт пізнання своєю чергою розмежовується в процесі диференціації медичної науки на окремі напрями, які є предметами, галузевих медичних наук. Але для того, щоб створити єдину цілісну картину світу, реконструювати в знанні об'єкт, необхідно об'єднати окремі фрагменти наукового знання, які формуються цими науками. Наукова картина світу – результат взаємодії філософії та конкретних наук, яка створюється на основі найважливіших висновків і положень філософського знання, що мають методологічне та світоглядне значення для конкретних наук. Філософський світогляд складає основу наукової картини світу.

Першою історично утвореною формою впливу філософії на медицину була медична натурфілософія. Представники її Гіппократ, Платон, Аристотель, вважали, що філософія є ніби надбудовою в медицині і вивчає сутність нормальної або патологічної життєдіяльності, встановлюючи істинність щодо моральнісних категорій суспільства. Ці погляди набули подальшого розвитку у Авіценні, Г. Шталя, Р. Броуна, Ф. Бруссе, К. Гуфеланда та К. Шпренгеля. Натурфілософська форма ставлення до медицини була своєрідною реакцією на недосконалість самої медицини. Непізнання в медицині натурфілософія намагалась пояснити суто уявними конструкціями. В середині ХІХ ст. виник позитивізм, представником якого був О. Конт. На відміну від представників натурфілософії позитивісти намагались розв'язати філософські проблеми спеціальними методами медицини. Багато з позитивістів концентрували увагу на формально-логічних аспектах природничо-наукового пізнання. Сучасна медицина розвивається шляхом взаємодії філософії і медичних наук, комплексної розробки проблем, які не можуть бути вирішені окремо ні філософією, ні медициною. Медична наука нині є складним комплексом медико-біологічних, клінічних та соціально-гігієнічних дисциплін. Медицина розвивається на стику природничих, соціальних та технічних наук. З переходом медичної науки на молекулярний рівень дослідження з'явилась інформація, при наявності якої абсолютизація звичних поглядів в медицині стає небезпечною. Разом з тим відхід від дослідження цілісних систем уповільнює науковий прогрес. Пізнання живого на макро- та мікрорівнях доповнюють один одного, їх протиставляння методологічно неможливе. Отже, якісна зміна об'єкта пізнання – перша особливість сучасної медицини.

Другою особливістю розвитку медичної науки є використання нових методів дослідження, способів збирання, збереження та обробки інформації.

В медицині активно застосовуються методи фізики, хімії, математики, кібернетики, що своєю чергою відкриває нові можливості в боротьбі з багатьма хворобами.

Третьою особливістю сучасного розвитку медичних наук є те, що з незважаючи на самостійний предмет вивчення – медицина, що складається більш як з 300 відносно самостійних розділів, є цілісним, інтегрованим об'єктом дослідження (людина, її норма та патологія) та єдиною метою (профілактика, діагностика та лакування хвороб).

Четвертою особливістю сучасного етапу розвитку медичних наук є якісна зміна проведення наукового експерименту. Інноваційні зміни, розробка нових технологій призвели до того, що між об'єктом та суб'єктом дослідження (пацієнтом та лікарем) знаходиться система технічних пристроїв, які розширюють можливості лікаря, підвищують його пізнавальні функції. Особливості та тенденції розвитку медичних наук на сучасному етапі внутрішньою логікою своїх наукових проблем пов'язані з філософськими проблемами.

В сучасній медицині найбільш широко розповсюджений погляд про те, що об'єктом медицини є організм людини (П. Б. Ганнушкін, 1924; В. Я. Данилевський, 1924; Г. А. Баткіс, К. В. Майстрах, 1936; І.В. Давидовський, 1969) [3,4,6]. Для визначення предметних меж медицини необхідно окреслити такі об'єктивні якості, як хвороба, хворий, патологічне життя в контексті динамічної системи різноманітних якостей людини та закономірностей людської життєдіяльності.

Більшість філософів на даний момент прийшли до висновку, що медицина вивчає здорову та хвору людину на її найістотніших рівнях – організменному (фізіологічний), психічному та соціальному.

Об'єктом медицини є людина в стані здоров'я і хвороби, яка характеризується взаємодією властивих їй органічному, психічного і соціального життєвих рівнів. Організменний рівень об'єкту медицини – це рівень біологічних (фізіологічних) зв'язків. На цьому рівні можуть бути вивчені механізми етіології та патогенезу, а також можна отримати досить ґрунтовне уявлення про нормальний або патологічний процес, про взаємоперехід нормальної саморегуляції в патологічну. Психічний рівень об'єкту медицини – рівень особистісних відносин, на якому фізіологічні зв'язки доповнюються психічним компонентом, перетворюючись у систему психосоматичних зв'язків, що детермінуються в значній мірі не тільки природними, але й соціальними факторами. Результат цієї детермінації – здоров'я або хвороба людини.

Соціальний рівень об'єкту медицини – це характеристика здоров'я і хвороби як соціальних станів особистості, оскільки вони пов'язані з системою всіх рівнів людини (природних і соціальних за своїм походженням). Відповідно між нормальним станом організму та здоров'ям особистості, так як і між патологічним станом організму і хворобою особистості немає повної відповідності. Неоднозначність норми і здоров'я,

патології і хвороби повинна враховуватись при визначенні об'єкту медицини та при його вивченні. Ця своєрідність об'єкту медицини також не дозволяє віднести медицину тільки до природничих або тільки до суспільних наук, оскільки такий класифікаційний принцип не відображає особливостей медицини в системі наук. Неповторність та специфічність кожної конкретної людини є необхідною ознакою «клінічної індивідуальності», яка є складним, багатоструктурним утворенням, що може бути досліджене лише комплексними зусиллями багатьох наук (філософії, соціології, етики, естетики, педагогіки, психології, медицини тощо).

В сучасній філософській літературі існують різні визначення індивідуальності людини. Важливі сторони людської індивідуальності – одиничність та неповторність. Помилково як соціологізувати (індивідуальність має лише соціальну детермінацію), так і біологізувати її (індивідуальність генотипна, конституційна). Насправді індивідуальність детермінована як біологічними, так і соціальними факторами. Людина, як суб'єкт пізнання інтегративно поєднує всі аспекти, які характеризують її як індивід, особистість. Людська індивідуальність – неповторна структура внутрішніх та зовнішніх особливостей, специфіка механізмів реагування, функціонування та розвитку, наявність самосвідомості, самооцінки власного "Я", які впливають на всі сторони людської життєдіяльності.

Під методологією (в вузькому розумінні) розуміємо теорію методів та прийомів пізнання. Методологія (в широкому розумінні) включає, окрім самої теорії, загальну сукупність методів, принципів та цільових установок пізнавальної діяльності. Кожна наука формує специфічну методологію, вироблену в результаті внутрішньої логіки розвитку та потреб цієї науки, а також володіє арсеналом загально-філософських засобів пізнання. Отже, загальнотеоретичний зміст та закони фундаментальних наук виконують методологічну функцію по відношенню до завдань та прийомів дослідження в прикладних науках. Найбільшу ступень загальності та універсальності мають принципи, закони та категорії філософії. Філософські методи пізнання органічно входять в структуру кожної теорії. Філософські проблеми медицини виникають на межі філософської теорії та медичних наук в якості особливої форми поєднання знання – філософської інтеграції наукового знання.

Між філософією та медициною існує складний взаємозв'язок. Причини, за якими та чи інша філософська школа починала виконувати функцію методологічної основи спеціальної науки в різні періоди розвитку медичних наук, ще недостатньо досліджені. Розглядаючи стиль мислення, що спостерігається в сучасній медицині, необхідно констатувати, що вся сучасна теоретична медицина організмоцентрична. Але теоретичні проблеми нормології та патології не можуть вивчатися лише з позиції одного рівня – організменного, хоча клінічна медицина завжди була і буде більше індивідуальноцентричною. В сучасній еволюційно-біологічній та медичній літературі проходить радикальна перебудова традиційного типологічного

(організоцентричного) стилю мислення та заміна його популяційним стилем. Перехід в медицині до популяційно центричного стилю мислення характеризується рядом специфічних ознак, що відображають своєрідність об'єкту, предмету дослідження та завдань, які стоять перед цією наукою. Методологічною помилкою організоцентричного підходу в медицині при дослідженні норми та патології була як абсолютизація ідеї завершення еволюції людини, статичності, незмінності морфологічної сутності (організації), в повному відриві від загальнобіологічного, еволюційного вчення, так і сукупності соціально-економічних факторів розвитку, які мають великий вплив на біологічний розвиток людини. Значний вклад в розвиток популяційного стилю мислення в медицині внесли І. І. Мечніков, Н. Веселкін, І. В. Давидовський, В. М. Жданов, В. Н. Сагатовський, В. Ф. Сержантов, Г. І. Царегородцев [4,6,8,11].

На сучасному етапі науково-технічного прогресу відбувається бурхливий процес інтеграції наук та знання, що охоплює не тільки природничі, але і суспільно-гуманітарні науки, в зв'язку з чим можна говорити про їхнє об'єднання, в результаті якого забезпечується розвиток та взаємозбагачення. Медицина як галузь науки розвивається під впливом форм суспільної свідомості: політичної та правової свідомості, на основі соціально-гігієнічних концепцій та принципів організації охорони здоров'я. Цей процес, що відображає сучасні інтегративні тенденції в медичній науці, буде рости, оскільки багато проблем, які раніше традиційно відносились до медичних, стали предметом дослідження цілого комплексу природничих, суспільно-гуманітарних та технічних наук.

Проблеми сучасної медицини інтенсивно впливають на процес диференціації наук, що витікають з поглибленого аналізу процесів життєдіяльності, розвитку спеціалізованих форм медичної допомоги. Але одночасно проходить і процес інтеграції. Гармонійне поєднання процесу диференціації та інтеграції наукового знання в умовах науково-технічного прогресу в медицині ставить ряд методологічних проблем як загального філософського, так і конкретно-специфічного (медичного) порядку. Поєднання цих двох рівнів методології – необхідний компонент в дослідженні відносно нових явищ міждисциплінарного характеру. Інтеграція виражається у виникненні межових, синтетичних дисциплін та метатеорій, у застосуванні методів одних наук в інші галузі знання, виникненні загальнонаукових понять (адаптація, інформація, система, структура, елемент), які використовуються різними науками. «Наука, – писав М. Планк, – є внутрішньо єдиним цілим. Її поділ на окремі галузі обумовлений не стільки природою речей, скільки обмеженістю здатності людського пізнання. Насправді існує безперервний ланцюг від фізики до хімії через біологію та антропологію до соціальних наук, ланцюг, який в жодному місці не може бути розірваним» [9, С.73].

У вирішенні однієї з найважливіших методологічних проблем медицини – «хвороба та хворий», зазвичай зустрічаються дві крайності. Перша з них

полягає в переоцінці загальних рис хвороби, тобто нозології; при такому методологічному підході хвороба ізолюється від хворого, вона перестає бути стражданням живої людини. Хворий зникає, залишаються лише ті чи інші форми хвороб. Абсолютизація ролі загального в розвитку хвороб веде до твердження, що в недалекому минулому, коли від будь-якої хвороби буде знайдено певний засіб, способи застосування якого стандартизуються настільки, що роль лікаря зведеться лише до ролі електротехніка чи машиніста. Очевидним є те, що різні люди хворіють одними й тими ж самими хворобами по-різному, що ліки в різних умовах і в різних організмах діють по-різному. Тому стандартизація лікування, в певних межах є необхідною та доречною і має доповнюватись та коригуватись індивідуальним лікуванням [1,112].

Другою крайністю в розумінні проблеми «хвороба та хворий» є абсолютизація ролі специфічних, індивідуальних (одиничних) проявів хвороби, що також негативно проявляється у пріоритеті особистісних якостей людини щодо хвороби.

Висновки.

Таким чином, гуманізація медицини, яка була б позбавлена рис еkleктицизму давно на часі і потребує якісного філософсько-методологічного аналізу направлено на ефективну підготовку сучасних лікарів-гуманістів, а також на створення масштабнішої і принципово нової системи охорони здоров'я, системи «творення здоров'я».

Проте в існуючій філософсько-методологічній літературі ще не опрацьована повноцінна концепція «творення здоров'я». Об'єктивно елементи системи «творення здоров'я» формуються в багатьох розвинених країнах світу, оскільки зростання цінності «людського капіталу» – це невід'ємна риса сучасного постіндустріального суспільства, яке долає властиве попередньому етапові суспільного розвитку «залишкове» ставлення до проблеми здоров'я людини. Мабуть, є доцільною постановка питання про формування культури творення здоров'я. Елементи такої культури формуються в різних кінцях світу, незалежно від соціально-економічного укладу тих чи інших країн. В останні роки, в умовах загальної соціально-економічної кризи, яку переживає наше суспільство, з'явилися ознаки формування навіть чогось протилежного до культури «творення здоров'я» – «антикультури нездоров'я», серед патогенних елементів якої можна назвати прогресуюче забруднення навколишнього середовища, харчування, нездоровий спосіб життя. Без подолання згаданої «антикультури нездоров'я», без її нейтралізації і без підвищення якості життя народу, постійної уваги до творення здоров'я і охорони здоров'я навряд чи можуть бути успішними процеси соціально-економічного оновлення та відродження України. Культуру «творення здоров'я» не можна вважати чимось похідним від технічно-економічної потужності країни, а значить думати, що ця культура може почекати до того часу, коли країна певною мірою «наростить м'язи» економічного прогресу. Філософський аналіз при всій уявній

абстрактності здатний забезпечити вироблення нової стратегії розвитку медицини, усвідомлення вихідних позицій охорони здоров'я і «творення здоров'я».

Основні проблеми сьогодення, які вивчає філософія медицини – здоров'я особистості та здоров'я нації, здоровий спосіб життя, вплив суспільства та навколишнього середовища на патологічні зміни в людському організмі, проблеми психічного і фізичного здоров'я людини, соціальні причини «хвороб» століття, етика взаємовідносин лікаря та пацієнта тощо вимагають ґрунтовного філософсько-методологічного аналізу в контексті гуманізації медицини.

Література:

1. Аасамаа И. Как себя вести/ И. Аасама. – Таллин: Валгус, 1973. – 223 с.
2. Актуальные эτικο-деонтологические вопросы современной медицины / [Тез. докл.]. – М., 1983. – 147 с.
3. Билибин А. Ф. Методологические аспекты врачевания /А. Ф. Билибин // Медицинская этика и деонтология. – Москва. – 1983. – 272с.
4. Билибин А. Ф., Царегородцев Г. И. О клиническом мышлении: (философско-деонтологический очерк) / А. Ф. Билибин, Г. И. Царегородцев. – М.: Медицина, 1973. – 168 с.
5. Жирнов В. Д. Проблема предмета медицины (методологический анализ) / В. Д. Жирнов. – М.: Медицина. – 1978. – 240с.
6. Карпинская Р. С. Гуманизация биологии и научно-исследовательские программы. Социальная детерминация познания/ Р. С. Карпинская. – Тарту, 1985. – С. 71-73.
7. Ожеван Н. А. Воздействие медицинской практики на человеко-космическую переориентацию естественнонаучного познания: история и современность / Н.А. Ожеван // Философские вопросы медицины и биологии. – Вып. 22. – К.: Здоров'я. – 1990. – С. 22.
8. Ожеван М. А. Людський «вимір» науки та наукові «виміри» людини / М. А. Ожеван. – К.: «Либідь», 1992. – 175 с.
9. Перлз Фредерик С. Внутри и вне помойного ведра. Практикум по гештальттерапии / Фредерик С. Перлз. – СПб, изд-во «Петербург-XXI век», 1995. – 448с.
10. Философия и медицина: современное взаимодействие [Електронний ресурс]. – Режим доступ: <http://filo-lecture.ru/filolecture15r2part5.html>
11. Царегородцев Г. И. Медицина и общество / Г. И. Царегородцев // Терапевтический архив. – 1989. – 1. – С. 110-116.
12. Щепин О. П. Общественное здоровье и здравоохранение [Учебник] [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.booksmed.com/zdravooxranenie/2560-obschestvennoe-zdorove-i-zdravooxranenie-schepin-uchebnik.html>

References:

1. Aasamaa I. *Kak sebya vesti / I. Aasamaa.* – Tallin: Valgus, 1973. – 223 s.
2. *Aktualnye etiko-deontologicheskie voprosy sovremennoy meditsiny* / [Tez. dokl.]. – M., 1983. – 147 s.
3. Bilibin A. F. *Metodologicheskie aspekty vrachevaniya/ A. F. Bilibin // Meditsinskaya etika i deontologiya.* – Moskva. – 1983. – 272s.
4. Bilibin A. F., Tsaregorodtsev G. I. *O klinicheskoy myshlenii: (filosofsko-deontologicheskiy ocherk)* / A. F. Bilibin, G. I. Tsaregorodtsev. – M.: Meditsina, 1973. – 168 s.
5. Zhirnov V. D. *Problema predmeta meditsiny (metodologicheskiy analiz)* / V. D. Zhirnov. – M.: Meditsina. – 1978. – 240s.
6. Karpinskaya R. S. *Gumanizatsiya biologii i nauchno-issledovatel'skie programmy. Sotsialnaya determinatsiya poznaniya* / R. S. Karpinskaya. – Tartu, 1985. – S. 71-73.
7. Ozhevan N. A. *Vozdeystvie meditsinskoy praktiki na cheloveko-kosmicheskuyu pereorientatsiyu estestvennonauchnogo poznaniya: istoriya i sovremennost* / N. A. Ozhevan // *Filosofskie voprosy meditsiny i biologii.* – Vyp. 22. – K.: Zdorov'ya. – 1990. – C. 22.
8. Ozhevan M. A. *Liudskiy «vymir» nauki ta naukovy «vymiry» liudyny* / M. A. Ozhevan. – K.: «Lybid», 1992. – 175 s.
9. Perlz Frederik S. *Vnutri i vne pomoyного vedra. Praktikum po geshtaltterapii* / Frederik S. Perlz. – SPb, izd-vo «Peterburg-KhKhI vek», 1995. – 448s.
10. *Filosofiya i meditsina: sovremennoye vzaimodeystvie* [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostup: <http://filo-lecture.ru/filolecture15r2part5.html>
11. Tsaregorodtsev G. I. *Meditsina i obshchestvo* / G. I. Tsaregorodtsev // *Terapevticheskiy arkhiv.* – 1989. – 1. – S. 110-116.
12. Shchepin O. P. *Obshchestvennoye zdorove i zdavoookhraneniye* [Uchebnik] [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.booksmed.com/zdravoookhraneniye/2560-obshchestvennoye-zdorove-i-zdravoookhraneniye-schepin-uchebnik.html>

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК**УДК 811.161.2'366.543****ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГРАМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ**
Драпак О. З.

Буковинський державний медичний університет, Україна, Чернівці

Автор подає зведену характеристику давального відмінка в українській мові для іноземців (з поясненням англійською мовою): умови його вживання, граматичні форми змінюваних за відмінками частин мови, особливості

узгодження цих частин мови і запитання до них у давальному відмінку. Для кращого засвоєння матеріалу автор також подає таблиці, підсумкові запитання, вправи і тексти.

Ключові слова: давальний відмінок, рід, число, закінчення, запитання, узгодження, вправа, текст.

Драпак О. З. Функционально-грамматическое наполнение дательного падежа в украинском языке постсоветского периода/ Буковинский государственный медицинский университет, Украина, Черновцы

Автор даёт сводную характеристику дательного падежа в украинском языке для иностранцев (с объяснением на английском языке): условия его употребления, грамматические формы изменяемых по падежам частей речи, особенности согласования этих частей речи и вопросы к ним в дательном падеже. Для лучшего усвоения материала автор также представляет таблицы, итоговые вопросы, упражнения и тексты.

Ключевые слова: дательный падеж, род, окончание, вопрос, согласование, упражнение, текст.

Drapak O. Z. Functional grammatical contents of the dative case in the ukrainian language of post-soviet period/ Bukovinian State Medical University, Ukraine, Chernivtsi

The author gives summary characteristic of the dative case in the Ukrainian language for foreigners (with explanation in English): conditions of use of the dative case, grammatical forms of parts of speech which change according to cases, peculiarities of coordination (agreement) of these parts of speech and questions to them (to these parts of speech) in form of the dative case. For better mastering material author also gives tables, final questions, exercises and texts.

Keywords: the dative case, gender, end, question, agreement, exercise, text.

Засвоєння основних принципів морфології української мови, отримання навичок визначення необхідних категорій іменника, прикметника, особового, вказівного і присвійного займенника у різних відмінках, узгодження слів у фразі, вміння ставити смислові запитання до кожного слова у словосполученні та реченні є важливою основою для засвоєння курсу української мови.

Особа, що вивчає українську мову, повинна бути ознайомленою з відмінковою системою української мови, розуміти її граматичну функцію і необхідність використання того чи іншого відмінка у конкретній фразі. Результатом такого ознайомлення має стати грамотне вживання закінчень іменників, прикметників і займенників в однині і у множині у кожному відмінку, вміння ставити запитання до різних частин мови у реченні. Оскільки давальний відмінок є важливою складовою відмінкової системи української мови, детальне ознайомлення з ним є суттєвим етапом у вивченні морфології української мови. На початковому етапі знайомства іноземців з давальним відмінком їм потрібно порадити звернути увагу на функціональне навантаження давального відмінка в українській мові пострадянського

періоду; на запитання до іменників-назв істот і іменників-назв неістот у давальному відмінку; на дієслова, що поєднуються з різними частинами мови (з іменниками, прикметниками, особовими, вказівними і присвійними займенниками), вжитими у формі давального відмінка.

Для якісного оволодіння матеріалом слід порадити уважно прочитати текст з поясненням, ретельно проаналізувати та вивчити його і виконувати практичні завдання.

Advice for a foreigner:

Try to read attentively the thesis: «Ukrainian nouns, personal pronouns, adjectives, demonstrative pronouns, possessive pronouns in the dative case. Coordination of nouns with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns in the dative case».

Pay attention to the use of Ukrainian nouns, personal pronouns, adjectives, demonstrative pronouns, possessive pronouns in the dative case.

Learn the main rules of using Ukrainian nouns, personal pronouns, adjectives, demonstrative pronouns, possessive pronouns in the dative case.

Analyze and memorize the given material attentively.

Do written home assignments carefully and diligently.

Educational aim:

You must learn Ukrainian nouns, personal pronouns, adjectives, demonstrative pronouns, possessive pronouns in the dative case; coordination of nouns with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns in the dative case; verbs what use with the dative case.

COMMENTS TO THE DATIVE CASE

We are going to speak about:

- the dative case in the Ukrainian language;
- verbs, used with the dative case;
- Ukrainian nouns in the dative case;
- Ukrainian personal pronouns in the dative case;
- Ukrainian adjectives in the dative case;
- Ukrainian demonstrative pronouns in the dative case;
- Ukrainian possessive pronouns in the dative case;
- agreement of nouns with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns in the dative case.

Mind, that in the dative case the action is directed towards someone or something. The dative case is corresponds to English preposition «to» (seldom «for»), for example:

To say to Oksana. / Говорити Оксані.

To explaine to doctor. / Пояснювати лікарю.

To promise to father. / Обіцяти батьку.

Buy for your son. / Купіть вашому сину.

Inanimate nouns in the dative case answer the question «чому?» (for) what?). Animated nouns in the dative case answer the question «кому?» (for) whom?). The question «що?» in the nominative case (case №1) transforms into the question

«чому?» in the dative case (case № 3). The question «хто?» in the nominative case (case № 1) transforms into the question «кому?» in the dative case (case № 3).

The dative case without a preposition is used to denote the indirect object of verbs:

- говорити – to speak, to talk; to tell, to say;
- розповідати – to tell, to relate, to narrate;
- обіцяти – to promise;
- пояснювати – to explain, to make clear;
- вирішувати – to decide, to determine, to resolve;
- розв’язувати – to untie, to unbind, to undo, to solve;
- перекладати – to translate;
- нагадувати – to remind (of, about);
- дозволяти – to allow, to let, to give leave (to);
- наказувати – to order, to command, to enjoin, to bid, to charge;
- забороняти – to forbid, to prohibit;
- допомагати – to help, to assist, to aid;
- заважати (мішати) – to prevent, to stop (from), to be (to stand) in the way;
- шкодити – to harm, to injure, to hurt, to damage;
- радити – to advise, to counsel, to recommend;
- показувати – to show;
- співати – to sing;
- танцювати – to dance;
- вірити – to believe, to have faith in, to trust;
- довіряти – to trust, to confide (to smb.), to give credence (to smth.), to entrust (to);
- належати – to belong, to appertain, to be a member (of);
- доводитися – to have to, to fall to the lot (of), to happen (to), to chance (to), to be related (to);
- дзвонити – to ring, to (tele)phone, to ring up, to call up;
- телефонувати – to (tele)phone, to ring up, to call up;
- підписувати – to sign;
- брати – to take;
- взяти – to take;
- давати – to give, to let;
- ставити – to put, to place, to install, to produce, to make;
- повертати – to return, to give back, to turn (round, about);
- подавати – to give, to serve, to drive up;
- дарувати – to give, to present (with);
- купувати – to buy, to purchase;
- продавати – to sell;
- міряти – to measure, to try on;
- важити – to weigh;
- зважити – to weigh;
- вибачати, пробачати – to excuse, to pardon;

- вказувати – to show, to indicate, to point out (to, at), to give instructions;
- позначати – to mark, to denote, to designate;
- читати – to read;
- писати – to write;
- прописувати – to prescribe, to order;
- відповідати – to answer, to reply; to respond;
- повторювати – to repeat;
- зауважувати – to remark, to comment, to reproof, to rebuke, to reprimand;
- друкувати – to print, to type, to publish;
- малювати – to draw, to paint;
- різати – to cut, to slice, to kill, to carve;
- шити – to sew;
- в'язати – to tie up, to bind; to knit;
- вишивати – to embroider;
- готувати – to prepare, to make ready, to cook, to make;
- варити – to boil;
- смажити – to roast, to fry, to toast, to grill;
- тушкувати – to stew, to braise;
- прибирати – to clean up, to tidy (up), to put in order;
- витирати – to wipe, to dry;
- замітати – to sweep (up), to cover up;
- викидати – to throw out, to put out, to put on sale, to put on the market;
- смітити – to litter;
- м'яти – to rumple, to tumble, to crumple, to ruffle, to brake, to trample on, to blunge;
- рвати – to tear, to pick, to break off;
- псувати – to spoil, to corrupt;
- бруднити – to dirty, to soil, to sully, to spot;
- мити – to wash;
- прати – to wash, to launder;
- сушити – to dry;
- чистити – to clean, to scrub, to brush, to scour;
- прасувати – to iron;
- зашивати – to sew up, to mend;
- посміхатися – to smile;
- подобатися – to please;
- відправляти – to send off, to forward, to dispatch;
- надсилати – to send, to dispatch, to mail, to post, to remit;
- посилати – to send (to, for), to dispatch (to), to mail, to post (to);
- приносити – to bring, to carry, to fetch;
- привозити – to bring, to import.

The ends: **-ovi**, **-y** in the dative case are added to the last hard consonants of nouns of masculine gender singular (of the nominative case):

робітник → робітник**ovi**, робітнику

Сухел → Сухел**ovi**, Сухелу

друг → другові, друг

син → синові, сину

племінник → племінникові,

племіннику

Хардік → Хардікові, Хардіку

Фузаїл → Фузаїлові, Фузаїлу

лоб → лобові, лобу

стіл → столові, столу

телефон → телефонові, телефону

Instead of the end -o of nouns of masculine gender singular in the nominative case we use the ends: -ові, -у in the dative case singular:

тато → татові, тату

батько → батькові, батьку

дядько → дядькові, дядьку

Михайло → Михайлові, Михайлу

To the last sibilant consonants of nouns of masculine gender singular in the nominative case we add the ends: -еві, -у in the dative case:

слухач → слухачеві, слухачу

сторож → сторожеві, сторожу

Маніш → Манішеві, Манішу

Раджеш → Раджешеві, Раджешу

Авінаш → Авінашеві, Авінашу

лящ → лящеві, лящу

овоч → овочеві, овочу

ніж → ножеві, ножу

кущ → кущеві, кущу

плащ → плащеві, плащу

дощ → дощеві, дощу

хрящ → хрящеві, хрящу (cartilage, gristle)

There are three possible ends of nouns of masculine gender singular form in the dative case after the suffix -p-: the -ові, the -у and the -ю:

лікар → лікареві, лікарю

секретар → секретареві, секретарю

школяр → школяреві, школяру

столяр – столяреві, столяру (*joiner*)

Consonant й, which follows any vowel in the nominative case transforms into the end -еві or the end -ю in the dative case.

Юрій → Юрієві, Юрію

Сергій → Сергієві, Сергію

добродій → добродієві, добродію (gentleman, sir)

край → краєві, краю (land, region; krai, territory, border, edge; brim)

звичай → звичаєві, звичаю (custom, habit, ways; the manners and customs)

трамвай → трамваєві, трамваю

напій → напоєві, напою

Григорій → Григорієві, Григорію

Тимофій → Тимофієві, Тимофію

Softening mark in the end of nouns of masculine gender singular form in the nominative case transforms into the ends: -еві, -ю in the dative case:

учитель → учителеві, учителю

учень → учневі, учненю

іноземець → іноземцеві, іноземцю

хлопець → хлопцеві, хлопцю

дідусь → дідусеві, дідусю

день → дневі, дненю

олівець → олівцеві, олівцю

корінь → кореневі, кореню (root)

The ends: -ові, -еві, -еві more often use in animated nouns of masculine gender singular form. The ends: -у, -ю more often use in inanimate nouns of masculine gender singular form.

Some foreign personal names don't change according to cases and numbers. That's why in the dative case (both in singular and in plural) these names have the same form as in the nominative case:

Лаолу → Лаолу

Алі → Алі

Хіманшу → Хіманшу

Кабі → Кабі

Оджо → Оджо

Генрі → Генрі

Отто → Отто

Раві → Раві

The unofficial man's names in the dative case have the same ends as nouns of the feminine gender:

Коля – Колі

Ваня – Вані

Міша – Міші

Рома – Ромі

Стьопа – Стьопі

Женя – Жені

Before you will continue acquaint yourself with the dative case you must to know that some **nouns of feminine gender singular** in the dative case before the end -i change consonants. Consonant «к» before the end -i in the dative case transforms into «ц». Consonant «г» before the end -i in the dative case transforms into «з». Look:

Nom.		Dat.	
-к-	жінка	-ц-	жінці
	тітка		тітці
	студентка		студентці
	рука		руці
	ручка		ручці
	книжка		книжці
	бібліотека		бібліотеці
	папка		папці
	куртка		куртці
-г-	подруга	-з-	подрузі
	нога		нозі
	книга		книзі
	підлога		підлозі
	волога (moisture)		волозі
	тривога (alarm, anxiety)		тривозі
	фабрика		фабриці

The end -a of nouns of **feminine gender singular** changes into the end -i in the dative case singular.

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
-а	сестра	-і	сестрі
	мама		мамі
	баба		бабі
	вода		воді
	стіна		стіні
	жінка		жінці
	рука		руці
	книга		книзі

	фабрика		фабриці
-жа, -ча, -ша, -ща	груша	-жі, -чі, -ші, -щі	груші
	площа		площі

The end -я after a consonant of nouns of feminine gender singular changes into the end -і in the dative case singular.

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
-я	робітниця	-і	робітниці
	племінниця		племінниці
	бабуся		бабусі
	Соня		Соні
	Аня		Ані
	земля		землі
	хвиля		хвилі
	пісня		пісні
	кухня		кухні
	вулиця		вулиці

The end -я after a vowel and after apostrophe in nouns of feminine gender singular changes into the end -ї in the dative case singular.

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
-ія, -ия, -ея, -'я	Софія	-її, -иї, -еї, -'я	Софії
	Надія		Надії
	Юлія		Юлії
	сім'я		сім'ї
	батарея		батареї
	шия		шиї
	історія		історії
	аудиторія		аудиторії
	мрія		мрії
	надія (hope)		надії
	олія		олії

In the dative case nouns of feminine gender singular receive the end -і to the last consonant.

Nom.	що?	Dat.	чому?
hard consonant	кров	+ -і	крові
-ж, -ч, -ш, -щ	подорож	-жі, -чі, -ші, -щі	подорожі
	річ		речі
	ніч		ночі

Softening mark in the end of nouns of feminine gender singular transforms into the end -і in the dative case singular.

Nom.	що?	Dat.	чому?
-ь	радість	-і	радості
	тінь		тіні
	відповідь		відповіді

	сповідь (confession)		сповіді
	сі ^л ь		со ^л і

The end -и of noun of feminine gender singular «мати» transforms into the combination of letters -епі in the dative case singular:

Nom.	хто?	Dat.	кому?
-и	мати	-епі	матері

Some foreign women's names don't change according to cases and numbers. Therefore in the dative case (in singular and in plural form) these names have the same forms as in the nominative case singular.

Nom.	хто?	Dat.	кому?
	Боскі		Боскі
	Шруті		Шруті
	Рідхі		Рідхі
	Раджвіндер		Раджвіндер
	Давіндер		Давіндер
	Рут		Рут

There are no change in the dative case some countries' names as Сомалі, Перу, Чилі, Нікарагуа, Конго, Марокко.

The end -о of the nouns of **neuter gender** in the nominative case **singular** changes into the end -у in the dative case singular:

Nom.	що?	Dat.	чому?
-о	вікно	-у	вікну
	місто		місту
	село		селу
	вухо		вуху
	яблуко		яблуку
	озеро		озеру

The end -е of the nouns of neuter gender singular in the nominative case changes into the end -ю in the dative case singular.

Nom.	що?	Dat.	чому?
-е	місце	-ю	місцю
	поле		полю
	море		морю

The end -е after a sibilant consonant of the nouns of neuter gender singular in the nominative case changes into the end -у in the dative case singular.

Nom.	що?	Dat.	чому?
-же, -че, -ше, -ще	плече	-жу, -чу, -шу, -щу	плечу
	селище		селищу
	прізвище		прізвищу

In the dative case singular the combination of letters -ті adds to the ends: -а, -я of the nouns of neuter gender singular denoting newly-born creatures.

Nom.	хто?	Dat.	кому?
-а, -я	маля	+ -ті	маляті
	немовля		немовляті
	теля		теляті
	цуценя		цуценяті
	кошеня		кошеняті
	курча		курчаті

The end -я after a doubled similar consonants of the nouns of neuter gender singular in the nominative case transforms into the end -ю in the dative case singular.

Nom.	що?	Dat.	чому?
-я	речення	-ю	реченню
	життя		життю
	питання		питанню
	запитання		запитанню
	плаття		платтю
	обличчя		обличчю
	сміття		сміттю

The end -я after apostrophe in the noun of neuter gender singular «ім'я» transforms into the combination of letters -ені in the dative case singular:

Nom.	що?	Dat.	чому?
-я	ім'я	-ені	імені

Following nouns don't change according to cases and numbers. Therefore these nouns in the dative case (in singular and in plural) have the same forms as in the nominative case:

Nom.	що?	Dat.	чому?
	меню		меню
	фото		фото
	шосе		шосе
	радіо		радіо
	таксі		таксі

Look on the constructions, what contain the dative case and the words: (не) треба / (не) потрібно / (не) можна in different combinations (with the dative case in pre-position and in post-position) with the meanings: «somebody must (not)»; «somebody can (not)»; «it is (not) necessary for somebody or something»; «it is (not) necessary to do something»: вам (не) треба виконувати домашнє завдання, мені (не) потрібно купити сорочку, тобі (не) можна їсти морозиво.

The words: треба, потрібно, можна, не можна do not change in tenses and in cases. Look: зараз мені треба їхати, завтра мені треба буде купити хліб, вчора їм треба було бути на заняттях, сьогодні тобі потрібно вчити українську мову, післязавтра тобі потрібно буде отримати посилку, позавчора мені потрібно

було приготувати вечерю, зараз мені можна гуляти на вулиці, незабаром йому можна буде вийти з аудиторії, нещодавно їм можна було їздити за кордон, зараз тобі не можна пропускати заняття, вчора тобі не можна було їсти смажене, завтра тобі не можна буде йти на екскурсію.

Also the dative case uses in the phrases before the words: страшно (terribly); сумно (sadly, sorrowfully); смішно (in a funny way (manner), comically); весело (merrily, gaily, joyfully); цікаво (interestingly, curiously); нудно – (it is tedious, it is boring); слід (should, ought); зручно (comfortably); важко (heavily, it is hard); легко (lightly, easily); холодно (cold(ly), cool(ly)); жарко (hotly, it is hot); тепло (warm, warmly); корисно (usefully, it is useful (to)); добре (well); погано (bad(ly)); шкідливо (injuriously, bad); соромно (shame); необхідно (necessarily). Look:

– Тобі важко. / – It is hard (difficult) for you.

– Мені холодно. / – I am cold.

– Мені погано. / – I am not well (ill).

– Тобі буде важко виконувати це завдання. / – It will be difficult for you to fulfill this task.

– Тобі було важко тримати твоє слово. / – It was difficult for you to keep your word.

– Тобі було холодно. / – You were cold.

– Йому буде холодно. / – He will be cold.

– Тобі було погано. / – You were not well (you were ill).

– Тобі буде погано. / – You will not be well (you will be ill).

Nouns of masculine, feminine and neuter gender of plural form in the dative case have the same ends. The end **-и** of nouns of masculine and feminine gender of plural form nominative case in the dative case plurality transforms into the end **-ам**. The end **-і** of nouns of masculine and feminine gender of plural form in the dative case plurality transforms into the end **-ям**. The end **-і** of nouns of masculine and feminine gender of plural form after a sibilant consonant in the dative case plurality transforms into the end **-ам**. To the last vowels **(-а, -я)** of nouns of the neuter gender of plural form of the nominative case in the dative case plurality adds consonant **-м**.

Nouns of masculine gender of plural form in the dative case

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
-и	робітники	-ам	робітникам
	лоби		лобам
	ліси		лісам
	стадіони		стадіонам
	племінники		племінникам
-і	друзі	-ям	друзям
	дні		дням
	лікарі		лікарям
But	школярі		школярам
-жі, -чі, -ші, -щі	ножі	-жам, -чам, -шам, -щам	ножам

	овочі		овочам
	Аваніші		Аванішам
	Авінаші		Авінашам
	Раджеш		Раджешам
	кущі		кущам
	дощі		дощам

Nouns of feminine gender of plural form in the dative case

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
-и	книги	-ам	книгам
	фабрики		фабрикам
	руки		рукам
	стіни		стінам
-і	землі	-ям	землям
	хвилі		хвилям
	тіні		тіням
	пісні		пісням
	робітниці		робітницям
	радості		радостям
-жі, -чі, -ші, -щі	подорожі	-жам, -чам, -шам, -щам	подорожам
	ночі		ночам
	груші		грушам
	площі		площам

Nouns of neuter gender of plural form in the dative case

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
-а	вікна	-ам	вікнам
	міста		містам
	села		селам
	вуха		вухам
	озера		озерам
	імена		іменам
	малята		малятам
	курчата		курчатам
	телята		телятам
	прізвища		прізвищам
-я	моря	-ям	морям
	речення		реченням
	життя		життям
	питання		питанням
	запитання		запитанням
	завдання		завданням

Words, which use only in plural change in the dative case like the nouns mentioned below:

Nom.		Dat.	
-и	брюки	-ам	брюкам
	штани		штанам
	джинси		джинсам
	канікули		канікулам
	збори		зборам
	окуляри		окулярам
	парфуми		парфумам
	ворота		воротам
-і	двері	-ям	дверям
	Чернівці		Чернівцям
	ножиці		ножицям
But	гроші		грошам
-ї	Гімалаї	-ям	Гімалаям

Personal pronouns in the dative case have such forms:

Nom.	хто? що?	Dat.	кому? чому?
	я		мені
	ти		тобі
	він		йому
	вона		їй
	воно		йому
	ми		нам
	ви		вам
	вони		їм

Personal pronouns what use instead of inanimate nouns in the dative case answer the question «чому?». Personal pronouns what use instead of animated nouns in the dative case answer the question «кому?».

Personal pronouns (and nouns used instead of these personal pronouns) used in the phrases like *завдяки кому / завдяки чому* with the meaning thanks to somebody (to whom); thanks to someone (to what) have the forms of the dative case, for example:

1. Завдяки моєму другові (йому), я вчасно повернувся додому.
2. Завдяки нашому викладачеві (йому), ми добре знаємо українську мову.

Завдяки – thanks to, owing to, by virtue of.

Revise the phrases which you have learned before:

- Скільки мені років? (– How old am I?)
- Тобі (вам) 25 років. (– You are 25).
- Скільки тобі років? (– How old are you?)
- Мені 23 роки. (– I am 23).
- Скільки йому років? (– How old is he?)
- Йому 21 рік. (– He is 21).
- Скільки їй років? (– How old is she?)
- Їй 22 роки. (– She is 22).

- Скільки йому років? (– How old is it?)
- Йому 4 роки. (– It is 4).
- Скільки нам років? (– How old are we?)
- Нам 18 років. (– We are 18).
- Скільки вам років? (– How old are you?)
- 1. – Нам 3 роки. 2. – Мені 3 роки. (1. – We are 3. 2. – I am 3).
- Скільки їм років? (– How old are they?)
- Їм 14 років. (– They are 14).

If we want to use a noun instead of a personal pronoun, we must use it (this noun) in form of the dative case. For example:

- Скільки йому років? (– How old is he?) → – Скільки років братові? = – Скільки братові років? (– How old is brother?)
- Скільки йому років? (– How old is he?) → – Скільки років батькові? = – Скільки батькові років? (– How old is father?)
-
- Скільки йому років? (– How old is he?) → – Скільки років племінникові? = – Скільки племінникові років? (– How old is nephew?)
-

Demonstrative pronouns in the dative case have forms given in the table below. Read and study the given table attentively.

Nom.	той	Dat.	тому
Nom.	та	Dat.	тій
Nom.	те	Dat.	тому
Nom.	ті	Dat.	тим
Nom.	отой	Dat.	отому
Nom.	ота	Dat.	отій
Nom.	оте	Dat.	отому
Nom.	оті	Dat.	отим
Nom.	цей	Dat.	цьому
Nom.	ця	Dat.	цій
Nom.	це	Dat.	цьому
Nom.	ці	Dat.	цим
Nom.	оцей	Dat.	оцьому
Nom.	оця	Dat.	оцій
Nom.	оце	Dat.	оцьому
Nom.	оці	Dat.	оцим
Nom.	такий	Dat.	такому
Nom.	така	Dat.	такій
Nom.	таке	Dat.	такому
Nom.	такі	Dat.	таким
Nom.	отакий	Dat.	отакому
Nom.	отака	Dat.	отакій
Nom.	отаке	Dat.	отакому
Nom.	отакі	Dat.	отаким

As you know already, demonstrative pronouns answer the same questions as adjectives.

The question «**який?**» in the nominative case of the animated and inanimate demonstrative pronouns **цей, оцей, той, отой, такий, отакий** of masculine gender singular transforms into the question «**якому?**» in the dative case [«**який?**» of animated and inanimate pronouns (**case 1**) → «**якому?**» (**case 3**)].

The question «**яка?**» in the nominative case of the animated and inanimate demonstrative pronouns **ця, оця, та, ота, така, отака** of feminine gender singular transforms into the question «**якій?**» in the dative case [«**яка?**» of animated and inanimate pronouns (**case 1**) → «**якій?**» (**case 3**)].

The question «**яке?**» in the nominative case of the animated and inanimate demonstrative pronouns **це, оце, те, оте, таке, отаке** of neuter gender singular transforms into the question «**якому?**» in the dative case [«**яке?**» of animated and inanimate pronouns (**case 1**) → «**якому?**» (**case 3**)].

The question **які?** in the nominative case of the animated and inanimate demonstrative pronouns **ці, оці, ті, оті, такі, отакі** of masculine, feminine and neuter gender plural transforms into the question «**яким?**» in the dative case [«**які?**» of animated and inanimate pronouns (**case 1**) → «**яким?**» (**case 3**)].

Possessive pronouns in the dative case have forms, given in the table below:

Nom.	мій	Dat.	моєму
Nom.	моя	Dat.	моїй
Nom.	моє	Dat.	моєму
Nom.	мої	Dat.	моїм
Nom.	твій	Dat.	твоєму
Nom.	твоя	Dat.	твоїй
Nom.	твоє	Dat.	твоєму
Nom.	твої	Dat.	твоїм
Nom.	його	Dat.	його
Nom.	її	Dat.	її
Nom.	наш	Dat.	нашому
Nom.	наша	Dat.	нашій
Nom.	наше	Dat.	нашому
Nom.	наші	Dat.	нашим
Nom.	ваш	Dat.	вашому
Nom.	ваша	Dat.	вашій
Nom.	ваше	Dat.	вашому
Nom.	ваші	Dat.	вашим
Nom.	їхній	Dat.	їхньому
Nom.	їхня	Dat.	їхній
Nom.	їхнє	Dat.	їхньому
Nom.	їхні	Dat.	їхнім
Nom.	свій (<i>my, your, his, her, its, our, their, own</i>)	Dat.	своєму
Nom.	своя (<i>my, your, his, her, its, our, their, own</i>)	Dat.	своїй

Nom.	своє (<i>my, your, his, her, its, our, their, own</i>)	Dat.	своєму
Nom.	свої (<i>my, your, his, her, its, our, their, own</i>)	Dat.	своїм

The question «**чий?**» in the nominative case (of possessive pronouns of masculine gender singular) transforms into the question «**чийому?**» in the dative case [**чий? (case 1) → чийому? (case 3)**].

The question «**чия?**» in the nominative case (of possessive pronouns of feminine gender singular) transforms into the question «**чийій?**» in the dative case [**чия? (case 1) → чийій? (case 3)**].

The question «**чиє?**» in the nominative case (of possessive pronouns of neuter gender singular) transforms into the question «**чийому?**» in the dative case [**чиє? (case 1) → чийому? (case 3)**].

The question «**чий?**» in the nominative case (of possessive pronouns in plural) transforms into the question «**чийім?**» in the dative case [**чий? (case 1) → чийім? (case 3)**].

Adjectives in the dative case have the forms what are given in the table given below:

Nom.	який? яка? яке? які?	Dat.	якому? якій? якому? яким?
	hard form		
-ий (який?)	зимовий	-ому (якому?)	зимовому
-а (яка?)	зимова	-ій (якій?)	зимовій
-е (яке?)	зимове	-ому (якому?)	зимовому
-і (які?)	зимові	-им (яким?)	зимовим
	soft form		
-ій (який?)	літній	-ьому (якому?)	літньому
-я (яка?)	літня	-ій (якій?)	літній
-є (яке?)	літнє	-ьому (якому?)	літньому
-і (які?)	літні	-ім (яким?)	літнім

– The end **-ий** (of adjectives of hard form of masculine gender singular in the nominative case) changes into the end **-ому** in the dative case singular form [**-ий (case 1) → -ому (case 3)**].

– The end **-ій** (of adjectives of soft form of masculine gender singular in the nominative case) changes into the end **-ьому** in the dative case singular form (**-ій (case 1) → -ьому (case 3)**).

– The end **-а** (of adjectives of hard form of feminine gender singular in the nominative case) changes into the end **-ій** in the dative case singular form [**-а (case 1) → -ій (case 3)**].

– The end **-я** (of adjectives of soft form of feminine gender singular in the nominative case) changes into the end **-ій** in the dative case singular form [**-я (case 1) → -ій (case 3)**].

– The end **-е** (of adjectives of hard form of neuter gender singular in the nominative case) changes into the end **-ому** in the dative case singular form [**-е (case 1) → -ому (case 3)**].

- The end **-є** (of adjectives of soft form of neuter gender singular in the nominative case) changes into the end **-ьому** in the dative case singular form [**-є (case 1) → -ьому (case 3)**].
- The end **-і** (of adjectives of hard form plural in the nominative case) changes into the end **-им** in the dative case plural form [**-і (case 1) → -им (case 3)**].
- The end **-і** (of adjectives of soft form plural in the nominative case) changes into the end **-ім** in the dative case plural form [**-і (case 1) → -ім (case 3)**].

All adjectives of hard form in the dative case have the same ends as the word **зимовий**. All adjectives of soft form in the dative case have the same ends as the word **літній**.

The question «**який?**» in the nominative case (of adjectives of masculine gender singular) transforms into the question «**якому?**» in the dative case singular form [**«який?» (case 1) → «якому?» (case 3)**].

The question «**яка?**» in the nominative case (of adjectives of feminine gender singular) transforms into the question «**якій?**» in the dative case singular form [**«яка?» (case 1) → «якій?» (case 3)**].

The question «**яке?**» in the nominative case (of adjectives of neuter gender singular) transforms into the question «**якому?**» in the dative case singular form [**«яке?» (case 1) → «якому?» (case 3)**].

The question «**які?**» in the nominative case (of adjectives in plurality) transforms into the question «**яким?**» in the dative case plural form [**«які?» (case 1) → «яким?» (case 3)**].

As you know, nouns, personal pronouns, adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns agree in singular or plural form, in gender and in a case. Accordingly, in the dative case nouns and personal pronouns of masculine gender singular agree with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns used in corresponding forms of masculine gender singular. Nouns and personal pronouns of feminine gender singular agree with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns used in corresponding forms of feminine gender singular. Nouns and personal pronouns of neuter gender singular agree with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns used in corresponding forms of neuter gender singular. Nouns and personal pronouns of plural form agree with adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns used in corresponding forms in plurality.

Control questions / Контрольні запитання:

- What do you know about the dative case in the Ukrainian language?
- When do we use the dative case in the Ukrainian language?
- How to change nouns (how to change ends of nouns) in the dative case?
- How to change personal pronouns in the dative case?
- How to change demonstrative pronouns in the dative case?
- How to change possessive pronouns in the dative case?
- How to change adjectives of hard form (how to change ends of adjectives of hard form) in the dative case?

- How to change adjectives of soft form (how to change ends of adjectives of soft form) in the dative case?
- What questions do nouns answer in the dative case?
- What questions do personal pronouns answer in the dative case?
- What questions do demonstrative pronouns answer in the dative case?
- What questions do possessive pronouns answer in the dative case?
- What questions do adjectives answer in the dative case?
- How to agree nouns, personal pronouns, adjectives, demonstrative pronouns and possessive pronouns in form of the dative case?
- What English prepositions does the dative case (in the Ukrainian language) corresponds to?

Control tasks / Контрольні завдання:

Вправа 1. Відкрийте дужки.

1. (Товариш) подобається село, у якому живуть його батьки. 2. (Сестра) влітку постійно пише листи її одногрупниці. 3. (Брат) показують місто його товариші. 4. (Сусідка) розповідають про новий журнал. 5. Мої одногрупники відповідають (викладач) на запитання. 6. Ми купили квиток (дівчина). 7. Викладач пояснює тему (студент). 8. Ми повторюємо наші умови (conditions) нашому новому (одногрупник). 9. Дитина допомагає (мама) готувати обід. 10. Продавець продає (покупець) сукню. 11. Він дав підручник (Оксана). 12. Дитина співає своїй (мама).

Вправа 2. Поставте запитання до речень.

Приклад. – Йому 16 років. – Скільки йому років?

1. Мені 18 років. 2. Їй 25 років. 3. Нам 3 роки. 4. Йому 21 рік. 5. Моєму братові 5 років. 6. Моїй сестрі 30 років. 7. Моєму татові 68 років. 8. Моєму племінникові 24 роки. 9. Моєму синові 1 рік. 10. Моїй тітці 70 років. 11. Моїй сестрі 35 років. 12. Моїй подрузі 30 років.

Вправа 3. Відкрийте дужки.

1. (Я) 41 рік. 2. (Ти) 18 років. 3. (Артур) 16 років. 4. (Авінаш) 21 рік. 5. (Суніл) 23 роки. 6. (Тетяна) 13 років. 7. (Товариш) 42 роки. 8. (Друг) 48 років. 9. (Син) 3 роки. 10. (Хлопець) 8 років. 12. (Племінник) 24 роки.

Вправа 4. Відкрийте дужки.

1. Я пообіцяла (Моніка) виконати домашнє завдання. 2. Ми сказали (викладач), що не будемо пропускати заняття. 3. Світлана та Інна розповіли (брат) новину. 4. Батько написав (я) листа. 5. Я написав (дядько) листа. 6. Викладач сказав (батько), що я пропустив заняття. 7. Він купив подарунок (сестра). 8. Я надіслала лист (директор). 9. (Оксана) подобається морозиво. 10. Товариш пояснив (ти) завдання. 11. Я розповіла (директор) план своїх дій. 12. Викладач постійно допомагає (студент) виконувати справи.

Вправа 5. Відкрийте дужки.

1. (Дівчина) цікаво спілкуватися (to associate, to consort (with)) з цією дитиною. 2. (Дитина) не можна курити. 3. (Студент) важко вивчати хімію. 4. (Викладач) важко вчити лінивого студента. 5. (Аня) холодно на вулиці. 6. (Племінник) тепло у цьому новому светрі. 7. (Стівен) потрібно відвідувати заняття. 8.

(Студент) легко виконувати домашнє завдання. 9. (Племінниця) треба прибирати у кімнаті. 10. (Барбара) подобається гуляти у парку. 11. (Степан) подобається відпочивати на морі. 12. (Друг) необхідно вчити цей предмет.

Вправа 6. *Відкрийте дужки.*

1. (Дитина) весело гратися з батьком. 2. (Хлопчик) сумно сидіти вдома одному. 3. (Сергій) смішно було дивитися отой фільм. 4. (Ірина) складно виконувати домашнє завдання. 5. (Колега) цікаво читати цю нову книжку. 6. (Боскі) нудно сидіти вдома. 7. (Отто) слід старанно вчити домашнє завдання. 8. (Брат) зручно ходити у цьому взутті. 9. (Михайло) корисно їсти вітаміни. 10. (Тетяна) шкідливо курити. 11. (Абдулкадір) соромно не знати відповідь на це запитання. 12. (Захра) необхідно купити ці ліки.

Вправа 7. *Замініть підкреслені іменники особовими займенниками.*

1. Авінашеві це корисно знати. 2. Світлані потрібно багато гуляти. 3. Друзям тепло у цій маленькій кімнаті. 4. Викладачу потрібно це знати. 5. Дитині треба вчити домашнє завдання. 6. Омарові не можна багато говорити. 7. Сестрі корисно їсти овочі і фрукти. 8. Дівчині холодно стояти на вулиці. 9. Самуелеві жарко сидіти біля батареї. 10. Моніці важко відповідати на запитання викладача. 11. Дитині потрібно їсти молочну кашу (porridge, gruel). 12. Лікареві необхідно серйозно поговорити з пацієнтом.

Вправа 8. *Відкрийте дужки.*

1. (Я) було приємно зустріти вас. 2. (Ви) треба старанно виконувати домашнє завдання. 3. (Вона) не можна бігати. 4. (Ректор) складно зрозуміти лінивого студента. 5. (Ми) треба добре займатися. 6. (Студент) можна буде вийти з аудиторії. 7. (Сестра) не можна їсти смажене. 8. (Дівчина) потрібно приймати ліки. 9. (Лікар) треба оглянути хворого. 10. (Викладач) необхідно перевірити домашнє завдання студентів. 11. (Друг) не цікаво дивитися цей фільм. 12. (Я) тепло у цій новій куртці.

Вправа 9. *Відкрийте дужки.*

1. (Ти) буде холодно на вулиці. 2. (Він) буде приємно зустріти його старого друга. 3. (Дівчина) було страшно іти додому. 4. (Сестра) було смішно дивитися на ту картину. 5. (Я) сьогодні буде весело. 6. (Оксана) було сумно прощатися з батьками. 7. (Оджо) було нудно сидіти на занятті. 8. (Дитина) буде весело гратися з батьком. 9. (Ти) не потрібно це робити. 10. (Він) не слід приймати ці нові ліки. 11. (Вона) слід бути більш уважною. 12. (Богдана) не складно перекласти цей текст.

Вправа 10. *Відкрийте дужки.*

1. (Я) потрібно подзвонити. 2. (Ви) холодно сидіти в аудиторії. 3. (Вони) важко вчити медицину. 4. (Олег) легко виконувати домашнє завдання. 5. (Студент) необхідно уважно слухати викладачів. 6. (Одногрупник) треба принести зошит. 7. (Я) неважко написати цю вправу. 8. (Вони) потрібно старанно вчити кожну тему. 9. (Я) зручно сидіти у цьому новому кріслі. 10. (Ти) незручно лежати у твоєму старому ліжку. 11. (Ми) цікаво вчити українську мову. 12. (Ви) нудно сидіти на лекції з історії медицини.

Вправа 11. *Відкрийте дужки.*

1. Я обіцяю (ти) уважно слухати викладача. 2. Я говорила (вона) старанно виконувати домашнє завдання. 3. Ми розповідали про нашу країну (іноземець). 4. Що ви (я) порадите? 5. Лікар прописав (товариш) хороші ліки. 6. Я обіцяла (викладач) старанно готуватися до занять. 7. Дитина малює (мама) сонце. 8. Студенти пишуть заяву (ректор). 9. Однoгруппник пояснив (Барбара) новий матеріал. 10. Бріджит надіслала (сестра) подарунок. 11. Я випрала (дитина) сорочку. 12. Сестра випрасувала (брат) штани.

Вправа 12. *Відкрийте дужки.*

1. Мама купила (племінниця) сукню. 2. Викладач пояснив (студент) важке правило. 3. Іноземець зателефонував (сестра). 4. Я допомагаю (студентка) виконувати вправу. 5. (Ви) подобається морозиво. 6. Тітка пообіцяла (учень) перевірити його твір. 7. Я дозволяю (син) гуляти на вулиці. 8. Алла розповідала (племінник) про гарний автомобіль. 9. Хороші батьки не дозволяють (дитина) курити. 10. Богдана купила (бабуся) масло. 11. (Світлана) подобається цей фільм. 12. Бібліотекар дав зошити (Авінаш). 13. Ми повернули книжки (бібліотекар).

Вправа 13. *Виправте помилки.*

1. Оцьому ваша хорошої студентці. 2. Такого їхнього смішного мавпі. 3. Такому його рожеве свині. 4. Така наша сірі крілю. 5. Цієї ваш мобільне телефону. 6. Такого його солодку воді. 7. Отого наш нові іграшці. 8. Оцієї їхнє нове листівці. 9. Ваше товстий (thick) спортивного журналу. 10. Такої їхнього сучасний магазину. 11. Таких наше гарячого чаю. 12. Цей мій українсько-англійський словнику.

Вправа 14. *Перекладіть українською мовою.*

1. Promise to your friend. 2. Remind to your sister. 3. Allow to your brother. 4. Forbid to your son. 5. Sing to his daughter. 6. Trust to your husband. 7. Telephone to his wife. 8. Give to the nephew. 9. To belong to the niece. 10. Return to the seller. 11. Buy for your friend. 12. Show the doll to your child.

Вправа 15. *Узгодьте іменники з вказівними і присвійними займенниками, а також з прикметниками у формі називного і давального відмінків однини. Поставте запитання до кожного слова у сформованих фразах у формі словосполучення.*

1. Ручка. 2. Зошит. 3. Декан. 4. Філософія. 5. Мова. 6. Лінійка (ruler). 7. Сумка. 8. Багаж. 9. Ключ. 10. Сорочка. 11. Відповідь. 12. Кров.

Вправа 16. *Відкрийте дужки.*

1. Студенти пообіцяли (той їхній хороший викладач) старанно готуватися до занять. 2. Сестра випрала (отой свій молодший брат) брудний одяг. 3. Старшокурсники радять (ці наші нові студенти) не пропускати лекції. 4. Ми подарували (оця наша молодша сестра) гарного сірого пухнастого (fluffy, downy) кота. 5. Студенти запросили на вечір (отой їхній старий знайомий). 6. Ректор сказав (такий наш лінивий студент), що він не може достроково скласти літню сесію. 7. Продавці завжди посміхаються (отакий їхній хороший покупець). 8. Я завжди довіряю (отой мій останній результат). 9. Ми не довіряємо (отакий ваш старий автомобіль). 10. Я постійно ввечері читаю

казку (tale, story) (оцей мій середній син). 11. Я завжди розповідаю (отака моя хороша дитина) про моїх друзів. 12. Дядько постійно нагадував (отой його лінивий племінник) про домашнє завдання.

Вправа 17. *Виправте помилки.*

1. Отой мого сумному другу. 2. Оце нашого складному завданню. 3. Оті його рідним братові. 4. Цей їхнього пухнастому коту. 5. Ці моєї чорній ручці. 6. Той нашої молодшій сестрі. 7. Тих моєї різнокольоровій сорочці. 8. Того моєї довгій сукні. 9. Оці вашого старанному синові. 10. Тієї твого старшому дядьку. 11. Цього моєї добрій тітці. 12. Цих мого старій подрузі.

Вправа 18. *Поставте у форму давального відмінка множини. Поставте запитання до поданих слів у формі називного і давального відмінків. Замініть іменники особовими займенниками у формі називного і давального відмінків множини. Поставте до них запитання.*

1. Дівчина. 2. Університет. 3. Площа. 4. Фабрика. 5. Історія. 6. Шруті. 7. Хіманшу. 8. Дівчинка. 9. Алла. 10. Оджо. 11. Виделка. 12. Тарілка.

Вправа 19. *Поставте фрази у форму давального відмінка множини. Поставте запитання до кожного слова у фразі у формі словосполучення.*

1. Отой університет. 2. Така лінія. 3. Оте слово. 4. Оте завдання. 5. Цей друг. 6. Такий клопіт (trouble, worry, disturbance). 7. Це цуценя. 8. Це завдання. 9. Такий друг. 10. Оця дорога. 11. Оцей комп'ютер. 12. Отакий телевізор.

Вправа 20. *Поставте фрази у форму давального відмінка множини. Поставте запитання до кожного слова у фразі у формі словосполучення.*

1. Мій товариш. 2. Твій однокласник. 3. Твоє завдання. 4. Їхній університет. 5. Свій дім. 6. Їхній клопіт (trouble, worry, disturbance). 7. Їхнє місце. 8. Її бажання (wish, desire). 9. Його сподівання (hope). 10. Наша дитина. 11. Моє немовля. 12. Ваш друг.

Вправа 21. *Поставте фрази у форму давального відмінка множини. Поставте запитання до кожного слова у фразі у формі словосполучення.*

1. Гарна дитина. 2. Хороший друг. 3. Тепла ковдра (blanket, bedcover). 4. Нова сорочка. 5. Смачна піца. 6. Свіжий торт. 7. Сучасний комп'ютер. 8. Зелений светр. 9. Фіолетовий автомобіль. 10. Сірі брюки. 11. Довге волосся. 12. Зручний одяг.

Вправа 22. *Узгодьте іменники з вказівними і присвійними займенниками, а також з прикметниками у формі давального відмінка множини. Поставте запитання до кожного слова у фразі у формі словосполучення.*

1. Дівчина. 2. Чоловік. 3. Студент. 4. Учень. 5. Холодильник. 6. Декан. 7. Комендант. 8. Ноутбук. 9. Актор. 10. Актриса. 11. Театр. 12. Кінотеатр.

Таким чином, у процесі вивчення української мови іноземцям слід звернути особливу увагу на відмінкову систему української мови, на умови використання того чи іншого (у нашому випадку – давального) відмінка, на граматичні форми усіх змінюваних за відмінками частин мови і на запитання до них у кожному відмінку. Особливу увагу слід звернути на практичне застосування набутих знань. Послідовність вивчення вказаного матеріалу повинна бути відповідною її потребі у використанні. Більш детальному

вивченню і закріпленню теми іноземцями сприяє запропонований їм дидактичний матеріал з використаною у ньому практичною інформацією.

Література:

1. Бахтіярова Х. Ш., Лукашевич С. С., Майданюк І. З., Сечень М. П., Петухов С. В. *Українська мова. Практичний курс для іноземців* / Х. Ш. Бахтіярова, С. С. Лукашевич, І. З. Майданюк, М. П. Сечень, С. В. Петухов. – Тернопіль: Укрмедкнига. – 1999. – 320 с.
2. Вінницька В. М., Плющ Н. Г. *Українська мова: Практичний курс граматики для студентів-іноземців* / В. М. Вінницька, Н. Г. Плющ. – К. – 1997. – 224 с.
3. Зайченко Н. Ф., Воробйова С. А. *Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення* / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К.: Знання України. – 2005. – 324 с.
4. Каушанська В. Л., Ковнер Р. Л., Кожевнікова О. Н., Прокоф'єва Є. В., Райнерс З. М., Сквирська С. Є., Цирліна Ф. Я. *A Grammar of the English Language* / В. Л. Каушанська, Р. Л. Ковнер, О. Н. Кожевнікова, Є. В. Прокоф'єва, З. М. Райнерс, С. Є. Сквирська, Ф. Я. Цирліна – Ленінград: Просвещение. – 1973. – 320 с.
5. Радишевська М., Погребенник В., Михайлюта В., Корольова Т., Трош Т., Гудзенко О. *Українська мова. Українська література* / М. Радишевська, В. Погребенник, В. Михайлюта, Т. Корольова, Т. Трош, О. Гудзенко. – К.: ТОВ «Казка». – 2009. – 864 с.
6. *Український правопис* / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови – 4-те вид., випр. й доп. – К.: Наук. Думка, 1993. – 240 с.
7. Pheby John and others *The Oxford-Duden Pictorial English Dictionary* / John Pheby – Oxford, Moscow. – 1985. – 816 с.

References:

1. Bakhtiarova Kh. Sh., Lukashevych S. S., Maidaniuk I. Z., Sechen M. P., Pietukhov S. V. *Ukrainska mova. Praktychnyi kurs dlia inozemtsiv* / Kh. Sh. Bakhtiarova, S. S. Lukashevych, I. Z. Maidaniuk, M. P. Sechen, S. V. Pietukhov. – Ternopil: Ukrmedknyha. – 1999. – 320 s.
2. Vinnytska V. M., Pliushch N. H. *Ukrainska mova: Praktychnyi kurs hramatyky dlia studentiv-inozemtsiv* / V. M. Vinnytska, N. H. Pliushch. – K. – 1997. – 224 s.
3. Zaichenko N. F., Vorobiova S. A. *Praktychnyi kurs ukrainskoi movy dlia inozemtsiv: usne movlennia* / N. F. Zaichenko, S. A. Vorobiova. – K.: Znannia Ukrainy. – 2005. – 324 s.
4. Kaushanska V. L., Kovner R. L., Kozhevnikova O. N., Prokofieva Ye. V., Rainers Z. M., Skvyrska S. Ye., Tsyrlina F. Ya. *A Grammar of the English Language* / V. L. Kaushanska, R. L. Kovner, O. N. Kozhevnikova, Ye. V. Prokofieva, Z. M. Rainers, S. Ye. Skvyrska, F. Ya. Tsyrlina – Leninhrad: Prosveshchenye. – 1973. – 320 s.
5. Radyshevska M., Pohrebennyk V., Mykhailiuta V., Korolova T., Trosh T., Hudzenko O. *Ukrainska mova. Ukrainska literatura* / M. Radyshevska, V.

Pohrebennyk, V. Mykhailiuta, T. Korolova, T. Trosh, O. Hudzenko. – K.: TOV «Kazka». – 2009. – 864 s.

6. *Ukrainskyi pravopys / AN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; In-t ukrainskoi movy – 4-te vyd., vypr. y dop. – K.: Nauk. Dumka, 1993. – 240 s.*

7. *Pheby John and others The Oxford-Duden Pictorial English Dictionary / John Pheby – Oxford, Moscow. – 1985. – 816 s.*

УДК 811.161.2'367.622.11

ІМЕННИК ЯК КОМПОНЕНТ АКТИВНОВЖИВАНОВОГО СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ І ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМЦІВ

Драпак О. З.

Буковинський державний медичний університет, Україна, Чернівці

Автор подає зведену характеристику українських іменників пострадянського періоду за їхніми граматичними ознаками з поясненням англійською мовою для іноземців з переліком актуальних іменників-назв: осіб, родичів, професій, спеціальностей лікаря, частин тіла, предметів харчування, предметів і елементів одягу та взуття, місяців і днів тижня та з іншими іменниками, необхідними у повсякденному житті у формі списків і текстів.

Ключові слова: іменник, рід іменника, число іменника, закінчення іменника, власні і загальні назви; іменники-назви істот та неістот, запитання до іменника, узгодження, вправа.

Драпак О. З. Имя существительное как компонент активноупотребительного словарного состава украинского языка постсоветского периода и как объект изучения иностранцев/ Буковинский государственный медицинский университет, Украина, Черновцы

Автор даёт сводную характеристику украинских существительных постсоветского периода по их грамматическим признакам с объяснением на английском языке для иностранцев с перечнем актуальных существительных-названий: лиц, родственников, профессий, специальностей доктора, частей тела, предметов питания, предметов и элементов одежды и обуви, месяцев и дней недели и с другими существительными, необходимыми в повседневной жизни в форме списков и текстов.

Ключевые слова: существительное, род существительного, число существительного, окончание существительного, собственные и общие названия, существительные-названия существ и несуществ, вопрос к существительному, согласование, упражнение.

Drapak O. Z. The noun as a component of actively common lexical composition of ukrainian language of post-soviet period and as an object of learning of foreigners/ Bukovinian State Medical University, Ukraine, Chernivtsi

The author characterizes Ukrainian nouns of post-Soviet period according to their grammatical characteristics with explication in English for foreigners with enumeration of actual nouns names of persons, relatives, professions, doctor's specialties, parts of a body, names of things of board, things and elements of clothes and shoes, months and days of a week and with other necessary in everyday life nouns in form of lists and texts.

Keywords: noun, gender of noun, number of noun, end of noun, proper and common names, nouns names of beings and names of none beings, question to noun, agreement, exercise.

Іменник, з огляду на його маркувальну здатність, – дуже важлива складова лексичного складу української мови пострадянського періоду. Вміння номінувати певні явища, особливо на стадії вивчення мови, – необхідна умова висловлення власної думки, запорука комунікативної спроможності мовця. Тому знайомство іноземців з іменниками з активновживаного складу сучасної української мови у адаптованому варіанті (з огляду на їхню уживаність і популярність, спричинені сучасною мовною політикою і практикою) є дуже важливою ланкою у процесі їхнього вивчення української мови. У зв'язку із цим іноземців слід у першу чергу знайомити не з рафінованим чи з сучасним, на думку окремих спеціалістів (у певному розумінні нігілістичним підходом до лексики), маркувальним матеріалом, а з активною загальноновживаною, з позицій сучасної мовної політики, – інколи зрусифікованою, але всім зрозумілою частиною словникового складу української мови. З огляду першочерговості подачі матеріалу, у першу чергу іноземних громадян слід знайомити з номенами, якими вони будуть послуговуватись у першу чергу. У цьому випадку важливу роль відіграє мотивація до вивчення – потреба у знанні тієї чи іншої лексики. Актуальність вивчення популярних у вжитку українських іменників для іноземців також полягає у необхідності засвоєння основних принципів морфології української мови і розподілу слів на частини мови, в отриманні навичок розпізнавання українських іменників за їхніми морфологічними ознаками (чоловічого, жіночого та середнього роду, числа), в узгодженні слів у фразі, та у вмінні ставити смислові запитання до кожного слова у словосполученні, що є необхідною умовою для засвоєння курсу української мови (а саме: лексики і морфології). Особа, що вивчає українську мову, повинна: а) ставити запитання до іменників; б) розрізняти граматичні ознаки роду іменників (чоловічого, жіночого, середнього); в) утворювати форму множини іменників; г) знати іменники, які вживаються лише у однині або у множині; іменники, у яких форма однини дорівнює формі множини; д) розрізняти власні і загальні назви; іменники-назви істот та неістот; е) застосовувати правила української морфології; є) формувати фрази з іменниками та виявляти іменники у реченні.

З метою більш детального вивчення теми, іноземцям повинно бути запропоноване знайомство з мінімальним списком актуальних іменників-назв: осіб, родичів, професій, спеціальностей лікаря, частин тіла, предметів харчування, предметів і елементів одягу та взуття, місяців і днів тижня та ін. – як зі складовою іменникової системи української літературної мови пострадянського періоду.

Для отримання хороших результатів від виконаної роботи, особам, що знайомляться з українською мовою пострадянського періоду, слід дати певні методичні поради для кращого оволодіння матеріалом (уважно читати текст з поясненням, ретельно аналізувати, старанно засвоювати отриману інформацію і засвоювати отримані знання на практиці):

Advice for a foreigner:

Try to read attentively the thesis: «The Noun. Morphological Characteristics».

Analyze the given material attentively.

Pay attention to the:

- classification of nouns (proper nouns and common nouns, names of living beings and of lifeless things);
- categories of Ukrainian nouns (category of gender and category of number);
- questions to Ukrainian nouns.

Learn main rules of form plurality of Ukrainian nouns.

Memorize schemes, rules, questions to Ukrainian nouns.

Educational aim:

You are to master Morphological Characteristics of the Ukrainian noun. Your task is to study the given material attentively.

Comments to the Morphological Characteristics of the Ukrainian noun

At this set of lessons we are going to speak about noun and its classification: names of living beings and of lifeless things, about categories of Ukrainian noun; category of gender and category of number. Then we'll talk about proper and common nouns.

During these lessons you'll learn:

- about parts of speech in the Ukrainian language;
- what is Ukrainian noun and its role in the language.

As for lexis we'll get some knowledge about the words denoting products, fruits and vegetables. It will help you in your everyday life here in the country. You'll learn some common communicative phrases, which you need for doing shopping in any place: either shop or market.

The noun. Morphological Characteristics.

The noun is a word expressing substance in the widest sense of the word. In the concept of substance we include not only names of living beings (e.g. батько, мати, сестра, брат, тітка, дядько) and lifeless things (e.g. речення, відповідь, стіл, підручник, стілець), but also names of abstract notions, i.e. qualities, states, actions, feelings (кохання, любов, сила, доброта, страх), abstracted from their bearers.

Ukrainian noun has the following morphological characteristics:

1. Nouns have three genders: masculine, feminine or neuter (e.g. masculine gender: чоловік, син, стіл; feminine gender: жінка, мама, ручка; neuter gender: поле, вікно, немовля).
2. Countable nouns have two numbers: singular and plural (e. g. брат – брати).
3. Nouns have six case forms: the nominative case, the genitive case, the dative case, the accusative case, the instrumental case, the locative case, the vocative form. They are used for word connection in the sentence.
4. The first main division of nouns is according to the questions they answer: who? – **хто?** and what? – **що?**

Like in English in Ukrainian we have names of living beings and names of nonliving things. This division looks like this:

- Names of living beings denote persons, proper names of the persons, animals, goods. They answer the question who? – **хто?** For example: мама, тато, сестра, брат, Віктор, Антон, викладач, студент, курка, гуска, свиня, корова, лис, кіт, кінь.
- Other nouns denote nonliving (lifeless) things: objects and abstract notions. Names of lifeless things answer the question what? – **що?** For example: університет, книга, підручник, словник, стіл, лампа, папір, любов, здоров'я, життя.

Category of gender

The basic category which must be understood by foreigners is the category of gender. This basic division of nouns stipulates the formation of all the phrases including nouns. It means that you must consider the gender of the noun while adjoining possessive pronouns or adjectives to it.

Mind, you can make grammatically correct phrase consisting of noun, pronoun and adjective only if you know the gender of a noun.

Nouns in the Ukrainian language have three genders (masculine, feminine, neuter).

We determine gender by ends. The gender of the nouns – names of persons – may be determined by gender in the process of translation (for example: тато, брат, дід, батько, дядько, дідусь, мама, сестра, Марія, Оксана. We understand that if it is a male, the noun is of masculine gender, though end can be different: hard consonant, soft consonant (-й, and with -ь in the end of a word) -о, -а. And if it is a female, the noun is of feminine gender with ends: -а, -я, seldom consonant (with or without -ь after it).

Basic rules of gender in Ukrainian language have the following points:

Nouns in masculine gender end with:

- **a hard consonant** (стіл, син, дід),
- **-й** (музей, трамвай, Сергій),
- **-ж, -ч, -ш, -щ** (дош, ключ, багаж, ніж),
- **-ь** (кінь, учень, день),
- sometimes with **-о** (in words like тато, батько, дядько),
- seldom with **-а** in men's name's like Микола.

Nouns in feminine gender end with:

- vowels: **-а, -я**, for example: буква, студентка, мама, помилка, аудиторія, земля, ідея;
- **-ь** (for example: відповідь, річ, тінь, сіль);
- seldom consonant (матір, любов, річ, ніч, подорож).

One word «мати» has quite another end, but it's a synonym of the word «мама» and of course it's of feminine gender.

Nouns in neuter gender end with:

- **-о, -е** (for example: молоко, печиво, тістечко, поле, місце, лице),
- **doubled consonants + -я** (for example: речення, значення, обличчя, завдання),
- seldom it may be just **-я** (ім'я, здоров'я) (in nouns denoting newly-born creatures (немовля, кошеня, цуценя).

Still there is a group words in Ukrainian which are of foreign origin and all of them are of neuter gender: таксі, меню, кенгуру, ківі. They have quite different ends and make a group of exceptions.

Category of Number

First we are going to speak about countable nouns.

Nouns may be classified from the following point of view:

- nouns denoting things (or objects that can be counted – they are called countable nouns (олівець, ручка, гумка);
- nouns denoting things that cannot be counted – these are called uncountable nouns (кохання, щастя, любов).

Ukrainian nouns have two numbers – the singular and the plural.

According to genders of nouns we distinguish and use the following number – ends: **-и, -і, -ї, -а, -я**.

One basic rule for forming the plurality of Ukrainian nouns of masculine gender is by adding the end **-и** to the last consonant, for example: лист – листи, фрукт – фрукти, ящик – ящики.

But to the sibilants **ж, ч, ш, щ** we add the end **-ї**, for example: ніж (і – о) ножі, овоч – овочі, плащ – плащі.

Still there are some other ends of plurality for masculine gender. Such as singular ends change in plurality like these:

- **-о** changes for **-у**, for example: дядько – дядьки;
- **-й** changes for **-ї**, for example: напій – (і-о) напої; трамвай – трамваї;
- **-ь** changes for **-і**, for example: готель – готелі, місяць – місяці.

One rule for forming the plurality of Ukrainian nouns of feminine gender is by changing:

- **-а** for **-и**, for example: картина – картини, машина – машини;
- **-я** for **-і**, for example: вулиця – вулиці, кухня – кухні.
- Vowel **а** changes for **і** after sibilant consonants (ж, ч, ш, щ), for example: груша – груші, площа – площі.

The same end is preserved in the words of feminine gender with the last sibilant consonant:

ж

ч => + i, for example: подорож – подорожі

ш

Sometimes the alternation of root vowels may occur, for example: річ – річі (i – e), ніч – ночі (i – o).

But pay attention, when **-я** stands after **apostrophe**, or after **-і-** it changes into **-ї**, for example:

– 'я → 'ї: сім'я – сім'ї;

– **-ія** → **-її**: аудиторія – аудиторії, лекція – лекції.

The general rule for forming the plural number of Ukrainian nouns of neuter gender is by changing the ends of singular form into the ends of plurality of neuter gender. It looks like this:

– **-о** → **-а**, for example: яблуко – яблука, місто – міста;

– **-е** → **-я**, for example: поле – поля, місце – місця.

But in case **-е** is preceded by sibilant **ж, ч, ш, щ** it is changed into **-а**: **щ + е** → **щ + а**, for example: прізвище – прізвища.

As for neuter end in **-я**, preceded by doubled consonants, they **do not change** their form in plurality. It means the singular and the plural forms are equal, for example:

singular form

plural form

речення

речення

питання

питання

завдання

завдання

Still there are some more peculiarities concerning neuter nouns:

1) nouns denoting newly-born being form the plural number by adding **-та** to the word in singular:

немовля + **та** → немовлята

цуценя + **та** → цуценята

2) nouns of neuter gender of foreign origin also have the same forms of singularity and plurality: таксі, кафе, фото, шосе, меню, радіо.

Pay attention to the nouns, which form a group of exceptions from the rule of number of Ukrainian nouns. The plural form of such nouns is formed, either by means of adding some suffixes or by losing them, for example: мати – матері, матір – матері, дитина – діти, людина – люди, дівчина – дівчата, дівчинка – дівчатка, ім'я – імена, гуска – гуси, курка – кури, квітка – квіти, друг – друзі, око – очі, плече – плечі, цуценя – цуценята.

And the last: in the Ukrainian language the same as in English there are some nouns, which have only either the form of the singular number or the form of the plural number.

Memorize:

Only plurality have such Ukrainian nouns: брюки, штани, джинси, ножиці, окуляри. These are for the most part names of things which imply plurality or consist of two or more parts.

Only plurality have such words as: батьки, канікули, ліки, парфуми, шахи.

Such words as: *меблі, гроші, двері, ворота*, unlike in English, have also **only the plurality form**.

Some geographical names are also used **in plural**: Чернівці, Карпати, Репуженці.

Only singularity have the nouns denoting materials, substances, food: їжа, масло, молоко, мука, м'ясо, олія, печиво, пюре, риба, рис, сіль, цукор the same as in English.

It concerns also the nouns denoting abstract notions and feelings which are used only in singular: *щастя, кохання, любов, здоров'я*, the same as in English.

Still there are some peculiar Ukrainian nouns which are used **only in singular**, unlike in English *одяг, взуття, листя, волосся, багаж, кіно, посуд*.

Most geographical names (proper nouns) have **only the form of singularity** *Україна, Індія, Пакистан, Конго, Америка, Африка, Азія*.

Note, that the number of noun also influences the grammar form of possessive pronouns and adjectives which are connected with the noun in a phrase. That is, they also must be plural. You will see it later, while compositing the phrases in plurality.

Classification of nouns

Nouns fall under two classes: proper nouns and common nouns.

Proper nouns are individual names given to separate persons or things. They are:

- persons names and surnames (Віктор, Антон, Коваленко);
- geographical names (Київ, Делі, Дамаск);
- names of planets, stars, ships, hotels, clubs, etc. (Земля, Місяць).

Proper nouns always begin with a capital letter.

Common nouns are names that can be applied to:

- any individual of a class of persons or things (e.g. чоловік, підручник, кінь);
- collections of similar individuals or things regarded as a single unit (e.g. сім'я, група, клас);
- materials (e.g. сніг, мука, цукор);
- abstract notions (e.g. любов, кохання, дружба), or the names of the months and of the days of the week (лютий, березень, понеділок).

Common nouns always begin with a small letter.

In sentences nouns function as the subject, the object, or adverbial modifier.

Введення нової лексики:

Назви осіб – persons' names

людина – man, human being, person

чоловік – 1. man. 2. (особа) person; 3. (у подружжі) husband

жінка – 1. woman; 2. (дружина) wife

хлопець – boy, youngster, fellow, lad, chap

хлопчик – (little) boy

юнак – youth, young man, lad

дівчина – girl, lass, lassie (розм.)

дівчинка – (little) girl

школярка – schoolgirl

студент, студентка – student

староста – leader

друг – friend
 подруга – (girl-) friend
 ворог – enemy, hostile, foe
 школяр – schoolboy
 покупець – buyer, purchaser, (постійний) client

Родичі – relatives

чоловік – husband	сестра – sister
дружина – 1.(жінка) wife	кузен – cousin
тато, батько – father	кузина – cousin
мама, мати, матір – mother	дядько – uncle
син – son	тітка – aunt
дочка – daughter	племінник – nephew
брат – brother	племінниця – niece
дід, дідусь – grandfather; 2.(стара людина) old man	
баба, бабуся – grandmother, granny (розм.); 2.(стара людина) old woman	
онук (внук) – grandson	
онука, онучка (внучка) – granddaughter	

Професії – professions (occupation)

викладач – teacher, instructor
 куратор – supervisor, tutor
 завідувач кафедри – chair, chief department
 лаборант, лаборантка – laboratory assistant
 декан – dean
 ректор – rector
 комендант – superintendent, commandant
 бібліотекар – librarian
 лікар – doctor
 медсестра – medical sister, (trained) nurse
 медбрат – medical brother, (trained) nurse
 продавець – seller, (у магазині) salesman, shop-assistant
 продавщиця – seller, (у магазині) salesman, shop-assistant

Частини тіла – parts of a body

голова – head	язик – tongue
лице, обличчя – face	зуб – tooth
лоб, чоло – forehead	горло – throat
ніс – nose	груди – (частина тулуба) chest,
око – eye	(жінки) breasts
рот – mouth	живіт – stomach
губи – lips	спина – back
щока – cheek	нога – leg
підборіддя – chin	стегно – thigh, (бік) hip
борода – beard	коліно – knee
вухо – ear	п'ятка – heel
шия – neck	палець – toe

родимка – birth-mark

веснянка – freckle

вуса – moustaches

брови – brows

вії – eyelash

повіка – eyelid

Одяг – clothes

Верхній одяг – street – clothes

плащ – raincoat, waterproof

пальто – coat, overcoat

куртка – jacket

дублянка, кожух – sheepskin coat

Елементи одягу – elements of clothing

капюшон – hood

рукав – sleeve

карман (кишеня) – pocket

гудзик – button

Головні убори – head - dress

кепка – cap

шляпа – hat

шерстяна шапочка – woolen hat

шапка – cap

шарф – scarf, muffler

Білизна – linen

хусточка, носовичок, носова хустинка – (pocket-) handkerchief

чулки, панчохи – stockings

носки, шкарпетки – socks

колготки – tights

спідня білизна – underwear

труси – shorts

Чоловічий, жіночий, дитячий одяг

брюки, штани, джинси – trousers

pants

комбінезон – overall

костюм – suit

галстук, краватка – (neck) tie

Домашній одяг – home clothes

халат – dressing-gown

Взуття – foot-wear

чоботи – (high) boot, top-boot

ботинки – boots, high shoes

туфлі – shoes

босоніжки – sandal shoes, open-toe sandals

ніготь – nail

плече – shoulder

рука – hand

долоня – palm

лікоть – elbow

палець – finger

шуба – fur coat

рукавиці, рукавички, перчатки

mittens, gloves

замок – zip - fastener, zipper

пояс, ремінь – belt

шнурки – shoe-laces

шляпа – hat

хустина, хустка, платок – shawl, kerchief

косинка – (three corner) kerchief

плавки – swimming trunks

бюстгальтер, ліфтчик – brassiere

комбінація (білизна) – slip

майка – football shirt, sport – shirt

футболка – T - shirt, sport – shirt

спідниця – skirt

плаття, сукня – dress, frock, gown

блуза, блузка – blouse

сорочка – shirt (чоловіча)

светр – sweater, pull-over, jumper

піжама – pyjamas

спортивні черевики – running shoes

кросівки – sport leather shoes

кеди – sport fabric shoes

тапочки – slippers

Їжа – food

Молочні продукти – milk products

молоко – milk

згущене молоко – condensed (evaporated) milk

кисле молоко – sour milk

кефір – kefir (*kind of fermented milk*)

йогурт – yog(h)urt

сметана – sour cream

вершки – cream

масло – butter

сир – 1) cheese, 2) cottage cheese

сирок – little brick of sweet cheese

Мучні продукти – farinaceous products

хліб – bread

білий хліб – white bread

чорний хліб – brown bread

булка (булочка) – roll, bun

батон – long loaf

пиріг – pie, pastry, tart

пиріжок – patty, pate, puff

торт – tart, cake

печиво – biscuit, crackers, cookies

бісквіт – sponge cake

сухий бісквіт – cracker

кекс – fruit-cake, short cake, pound cake, (*з родзинками*) raisin cake

Солодощі – sweets, sweetmeats, confection, bonbons, candy

цукерка – sweet, candy, sweetmeat

шоколадні цукерки – chocolates

шоколад – chocolate

льодяник – (*цукерка*) fruit-drop, candy, sweetmeat

Напої – drinks

напій – drink

сік – juice

какао – cocoa

вода – water

вода з газом – water with gas

вода без газу – water without gas

лимонад – lemonade, lemon squash

квас – kvass (*kind of sour fermented drink*)

компот – compote, stewed fruit

кава – coffee

чай – tea

коктейль – cocktail

молочний коктейль – milk shake

пиво – beer, ale
слабке пиво – small beer
світле пиво – pale ale
слабоалкогольне пиво – light beer
темне пиво – brown ale
вино – wine
коньяк – cognac, brandy
горілка – vodka, whisky, brandy, gin

Овочі – vegetables

овоч – vegetable
редька – black-radish
редиска – garden radish
буряк – beet
капуст а – cabbage
цвітна капуста – cauliflower
картопля – potato
морква – carrot
помідор – tomato
огірок – cucumber
гарбуз – pumpkin
кабачок – marrow
баклажан – egg-plant; aubergine
квасоля – haricot bean
біб – bean
горох – peas
кукурудза – maize; corn (амер.)
імбир – ginger
цибуля – onion
часник – garlic
хрін – horse-radish
петрушка – parsley
кріп – dill
селера – celery
спаржа – asparagus
салат – lettuce
зелень – greenery, green, verdure

Гриби – (їстівні) mushrooms (неїстівні) toadstools

гриб – mushroom
шампінйон – field (meadow) mushroom
білий гриб – edible boletus
опеньок –honey agaric

Фрукти – fruits

фрукт – fruit
яблуко – apple

стрѡба – dish, course

борщ – borsch, beet-soup (soup made of beetroot, cabbage, meat, etc.)
бульйон – broth; (з яловичини) beef tea, meat broth; (з курятини) chicken broth;
(з телятини) veal tea

манна крупа (манка) – semolina
 вівсяна крупа (вівсянка) – grits, oatmeal
 перлова крупа (перловка) – pearl-barley
 ячна крупа – peeled barley
 гречана крупа (гречка) – buckwheat

рисова крупа (рис) – rice

мука – flour, meal

Гарнір – garnish; (овочевий) vegetables pl.

плов – pilau, pilaw, pilaff

каша – porridge

пюре – mash, mashed potatoes

голубці – goloubtsy (rissole rolled in cabbage-leaves)

вареники – varenik (meat, fruit, potato or curd dumpling)

тісто – (для хліба) dough

вермішель, лапша, макарони (pl.) – macaroni

локшина – noodle

М'ясо – meat

свинина – pork

телятина – veal

сало – fat

баранина – mutton

смалець – lad

курка – hen

яловичина – beef

курятинна – chicken (meat), fowl

півень – cock, chanticleer, rooster, cock-a-doodle-do

індик – turkey, turkey-cock

гусятина – goose (-flesh)

індичка – turkey (-hen)

птиця – fowl

качка – duck

дичина – game

гуска – goose

риба – fish

Елементи – elements

елемент – element

голова – head

шия – neck

шийка – small neck

крило – wing

крильце – small wing

спина – back

спинка – small back

гомілка – shin, shank

стегно – thigh, (бік) hip

стегенце – small thigh, small hip

лопатка – shoulder-blade

задня частина – back, rear part

задня нога – hind leg

печінка – liver

серце – heart

нирка – kidney

легеня – lung

шлунок – stomach

шлуночок – small stomach

мозок – brain

спинний мозок – spinal cord

шкіра – skin

вирізка – cut out muscle

м'яз – muscle

М'ясні вироби (м'ясопродукти) – meat, м'ясна їжа – meaty food

ковбаса – sausage

сарделька – (small) sausage

сосиска – sausage, frankfurt (er)

котлета – cutlet

відбивна (відбивна котлета) – chap, shop, cutlet

шинка – ham

шніцель – veal steak, chop, schnitzel

біфштекс – steak, beefsteak

шашлик – shashlik (slices of mutton roasted on a spit)

Запам'ятайте фрази / Keep in mind phrases:

– Покажіть мені, будь ласка. / – Show me please.

– Візьміть, будь ласка. / – Take it please.

– Дайте мені, будь ласка. / – Give me please.

– Скільки це коштує? / – How much does it cost?

– Це (дуже) дорого. / – It's (too) expensive.

– А дешевше буде? – Can it be cheaper?

– Дайте мені ще. / – Give me some more.

– Дайте мені трошки менше. / – Give me a little less.

Зверніть увагу / Pay attention:

одна гривня (копійка)

один кілограм (літр)

дві, три, чотири гривні (копійки)

два, три, чотири кілограми (літри)

п'ять – двадцять гривень (копійок)

п'ять – двадцять кілограмів (літрів)

півлітра, півкілограма

день – day

тиждень – week

Дні тижня – days of the week

понеділок – Monday

вівторок – Tuesday

середа – Wednesday

четвер – Thursday

п'ятниця – Friday

субота – Saturday

неділя – Sunday

Місяці – months

січень – January

лютий – February

березень – March

квітень – April

травень – May

червень – June

липень – July

серпень – August

вересень – September

жовтень – October

листопад – November

грудень – December

Запам'ятайте фрази / Keep in mind phrases:

- Який сьогодні день?
- Сьогодні понеділок (вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя).
- Який день буде завтра?
- Завтра буде понеділок (вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя).
- Який день буде післязавтра?
- Післязавтра буде понеділок (вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота, неділя).
- Який день був вчора?

Але:

- Вчора **був** понеділок (вівторок, четвер). ← masculine gender.
- Вчора **була** середа (п'ятниця, субота, неділя). ← feminine gender.
- Який день був позавчора?
- Позавчора **був** понеділок (вівторок, четвер). ← masculine gender.
- Позавчора **була** середа (п'ятниця, субота, неділя). ← feminine gender.

Let's have some training doing the following exercises:

Вправа 1. Дайте відповіді на запитання.

Сьогодні вівторок.

1. Який день був вчора?	3. Який день буде завтра?
2. Який день був позавчора?	4. Який день буде післязавтра?

Сьогодні неділя.

1. Який день був позавчора?	3. Який день буде післязавтра?
2. Який день буде завтра?	4. Який день був вчора?

Сьогодні п'ятниця.

1. Який день був вчора?	3. Який день буде завтра?
2. Який день був позавчора?	4. Який день буде післязавтра?

Вправа 2. Поставте запитання до речень і дайте відповіді на них (Приклад.

Сьогодні субота.

1. Який день був вчора? – Вчора була п'ятниця.
2. Який день був позавчора? – Позавчора був четвер.
3. Який день буде завтра? – Завтра буде неділя.
4. Який день буде післязавтра? – Післязавтра буде понеділок.
5. Який сьогодні день? – Сьогодні субота).

1. Сьогодні понеділок. 2. Сьогодні вівторок. 3. Сьогодні середа. 4. Сьогодні четвер. 5. Сьогодні п'ятниця. 6. Сьогодні неділя.

Вправа 3. Дайте відповіді на запитання.

Сьогодні середа.

1. Який день був вчора?	3. Який день буде завтра?
2. Який день був позавчора?	4. Який день буде післязавтра?

Сьогодні понеділок.

1. Який день був позавчора?	3. Який день буде післязавтра?
2. Який день буде завтра?	4. Який день був вчора?

Сьогодні субота.

1. Який день був вчора?

3. Який день буде завтра?

2. Який день був позавчора?

4. Який день буде післязавтра?

Read the text attentively. Translate it. Give answers to the questions. Study new words and phrases from this text.

Про себе.

Мене звати Шаші Мухаммед. Я іноземний студент. Я приїхав з Австралії.

Зараз я живу в Україні у місті Чернівцях на вулиці Руданського, 42 у гуртожитку №5 на другому поверсі у кімнаті №45.

Я навчаюсь у Буковинському державному медичному університеті на медичному факультеті № 2 на першому курсі у групі №41.

Мені вісімнадцять років. У мене є мрія. Я хочу бути лікарем, як мій тато і моя мама.

У мене є сім'я. У мене є тато, мама, дядько, тітка, дві сестри, брат, дідусь і бабуся. Моя сім'я невелика, вона не тут, вона в Австралії, а я в Україні. Австралія – моя рідна країна, а англійська мова – моя рідна мова. Тут не Австралія, а Україна. Тут українська мова. Я вивчаю тут медицину і українську мову.

Питання до тексту

1. Як мене звати?

2. Хто я?

3. Звідки я приїхав?

4. Де я зараз живу?

5. Де я навчаюсь?

6. Скільки мені років?

7. Що у мене є?

8. Яка у мене мрія?

9. Ким я хочу бути?

10. Хто мої батьки по професії?

11. Хто по професії мої тато і мама?

12. Яка моя сім'я?

13. Моя сім'я невелика?

14. Де моя сім'я?

15. Австралія – моя рідна країна?

16. Яка моя рідна країна?

17. Яка моя рідна мова?

18. Яка мова в Україні?

19. Що я вивчаю в університеті?

Запам'ятайте / Remember:

1, 21, 31...син

2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...кузени

2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...сини

5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...кузенів

5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...синів

1, 21, 31...кузина

1, 21, 31...дочка
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...дочки
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...дочок
 1, 21, 31...брат
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...брати
 1, 21, 31...сестра
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...сестри
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...сестер
 1, 21, 31...дядько
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...дядьки
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...дядьків
 1, 21, 31...тітка
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...тітки
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...тіток
 1, 21, 31...племінник
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33,
 34...племінники
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...племінників
 1, 21, 31...племінниця
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33,
 34...племінниці
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...племінниць
 1, 21, 31...кузен

2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...кузини
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40 кузин
 1, 21, 31...дід
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...діди
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...дідів
 1, 21, 31...дідусь
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...дідусі
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...дідусів
 1, 21, 31...баба
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...баби
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...баб / бабів
 1, 21, 31...онук (внук)
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...онуки
 (внуки)
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...онуків
 (внуків)
 1, 21, 31...онука
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...онуки
 5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...онук
 1, 21, 31...внучка (онучка)
 2, 3, 4, 22, 23, 24, 32, 33, 34...внучки
 (онучки)

5 – 20, 25 – 30, 35 – 40...внучок (онучок)

Read the text attentively. Translate it. Study new words and phrases from this text.

Наша аудиторія

Це наша аудиторія. Тут є чотири стіни, стеля, підлога, вікна і двері. Тут також є наші парти і стільці, стіл і дошка.

Вікна в аудиторії прямо. Над вікнами є карниз. На ньому є тюль і штори. Під вікнами є підвіконня і батареї. На дверях є замок і ручка. Під дверима є поріг. Праворуч на стіні у нас є дошка. Біля дошки є тряпка (мочалка) і крейда.

Ліворуч на стіні у нас є поличка. Тут є книжки і вазон. У письмовому столі є тумбочка і шухляди. На столі є ваза, квіти і наш журнал. На партах є наші ручки, зошити, підручники, словники і мобільні телефони. Також в аудиторії є вішалка. Тут (на вішалці) є наш одяг: куртки, плащі, і пальта, а також зонти.

аудиторія – lecture-hall, lecture-rum

стіна – wall

стеля – ceiling

парта – desk

письмовий стіл – writing-table, writing-desk

стілець – chair

стіл – table
тумбочка – bedside table
шухляда - drawer
ваза – vase
квітка – flower
журнал – register, magazine
вікно – window
карниз – cornice
тюль – tulle
штора – blind, curtain
поличка, полиця – shelf
вазон – flower-pot
підлога – floor
підвіконня – widow-sill
батарея – battery; radiator
мочалка – bast-wisp, bast-string, scrub
тряпка, ганчірка – rug, flor-cloth, duster
крейда – chalk
дошка – blackboard
вішалка – peg, rack, hat-and-coat-stand

Для кращого засвоєння і для закріплення матеріалу, іноземцям слід запропонувати відповісти на певні запитання, виконати вправи, ознайомитися з діалогами, сталими фразами і текстами:

Контрольні запитання / Control questions:

1. Give a definition of the noun.
2. What noun categories do you know?
3. Give examples of the nouns answering the questions «хто?», «що?».
4. What is gender of a noun? How many genders are there in Ukrainian?
5. Give examples of the nouns of different genders.
6. What are the main rules of plurality in the Ukrainian language:
 - a) masculine gender,
 - b) feminine gender,
 - c) neuter gender.
7. Name exceptions from the rule.
8. Name nouns having only plurality.
9. Name nouns having only singularity.
10. Give examples of proper nouns.
11. Give examples of common nouns.
12. Give examples of nouns names of beings (creatures).
13. Give examples of nouns names of none beings (none creatures).
14. Explain the role of nouns in a sentence.
15. What questions do nouns answer?

Control tasks / Контрольні завдання:

Вправа 1. *Поставте запитання до слів:* тато, батько, мама, мати, матір, аудиторія, пара, заняття, тітка, дядько, інститут, університет, академія, факультет.

Вправа 2. *Поставте запитання до слів:* школа, студент, викладач, куратор, завкафедрою, лаборант, декан, проректор, ректор, семінар, лекція, бібліотека, бібліотекар, лабораторія, немовля, кафедра, друзі, група, курс, земляк, іноземка, сіль.

Вправа 3. *Замініть однину множиною:* мама, мати, матір, тітка, дядько, дідусь, дід, баба, бабуса, онук, онука, племінник, племінниця, декан, викладач, ректор, сестра, брат, поет, актор, медсестра, актриса.

Вправа 4. *Напишіть у формі однини:* місяці, готелі, дні, тижні, хлопці, ідеї, шиї, мрії, трамваї, м'ячі, речі, солі, тіні, аудиторії, академії.

Вправа 5. *Вкажіть слова, які вживаються лише у однині:* яблуко, печиво, морозиво, щастя, дівчинка, квітка, кіно, прізвище, кохання, гуска.

Вправа 6. *Вкажіть слова, які вживаються лише у множині:* місця, міста, батьки, гроші, поля, меблі, ліки, парфуми, канікули, будні, ночі, шахи.

Вправа 7. *Вкажіть слова, у яких однина дорівнює (=) множині:* сім'я, квітка, речення, питання, завдання, цуцня, місце, плече, меню, шосе, дорога.

Вправа 8. *Замініть іменники особовими займенниками:* тато, брат, тітка, дитина, цуцня, батьки, університет, крейда, дошка, тряпка, мочалка.

Вправа 9. *Замініть форму однини на форму множини і вжуйте разом із присвійними займенниками:* мати, тітка, жінка, дружина, студентка, школярка, дівчина, племінниця, бабуса.

Read the texts attentively. Translate them. Give answers to the questions. Study new words and phrases from these texts.

Мрія.

Мене звати Маніш. Я іноземний студент. Я приїхав з Індії. Зараз я живу в Україні у місті Чернівцях і навчаюсь у Буковинському державному медичному університеті.

У мене є мрія. Я хочу бути лікарем як мої батьки і всі інші мої родичі.

Моя мама за спеціальністю стоматолог, а мій тато – гінеколог. Мої тітка, дядько, дідусь, бабуса, старші брати і сестри теж лікарі. Моя тітка – педіатр, дядько – хірург, дідусь і бабуса – ортопеди, брат Іван – онколог, брат Ігор – терапевт, сестра Інна – офтальмолог, сестра Ясмін – лікар-лаборант. Всі вони працюють у нашій сімейній (приватній) лікарні. Я ще не вирішив, яким саме лікарем (ким по спеціальності) я хочу бути: терапевтом, хірургом, педіатром, гінекологом, офтальмологом, отоларингологом, дерматологом, ортопедом, травматологом, стоматологом чи лаборантом. Інколи я взагалі думаю про те, що було б добре бути патологоанатомом чи судмедекспертом. Проте я хочу бути корисним для людей. А яка твоя мрія, Суніл?

– Я теж хочу бути лікарем як мої друзі.

– Як хто?

– Як мої українські друзі: Степан, Ігор і Володимир. Проте я ще не вирішив, ким по спеціальності я хочу бути.

– А хто твої батьки по професії?

– Мій тато – журналіст, а мама – викладач гістології.

– Де працює твоя мама?

– Моя мама працює в медичному університеті.

Дайте відповіді на запитання / Give answers to the questions:

1. Хто такий Маніш? 2. Звідки приїхав Маніш? 3. Яка є у Маніша мрія? 4. Маніш хоче бути лікарем як хто? 5. Хто по професії батько Маніша? 6. Хто по професії мати Маніша? 7. Хто по професії дідусь і бабуся Маніша? 8. Хто по професії тітка і дядько Маніша? 9. Хто по спеціальності інші родичі Маніша? 10. Ким по спеціальності хоче бути Маніш? 11. Ким по професії хоче бути Суніл? 12. Суніл хоче бути лікарем як хто? 13. Ким по спеціальності хоче бути Суніл? 14. Хто по професії батьки Суніла? 15. Де працює мама Суніла?

Зверніть увагу / Pay attention:

Спеціальності лікаря: онколог, психіатр, отоларинголог, стоматолог, уролог, педіатр, невропатолог, кардіолог, офтальмолог, ортопед, хірург, гінеколог, терапевт.

Запам'ятайте / Remember:

Я лікар_педіатр_ (лікар_онколог_, лікар_психіатр_, лікар_отоларинголог_, лікар_стоматолог_, лікар_уролог_, лікар_невропатолог_, лікар_кардіолог_, лікар_офтальмолог_, лікар_ортопед_, лікар_хірург_, лікар_гінеколог_, лікар_терапевт_).

Він хоче бути лікарем-педіатром (лікарем_онкологом_, лікарем_психіатром_, лікарем_отоларингологом_, лікарем_стоматологом_, лікарем_урологом_, лікарем_невропатологом_, лікарем_кардіологом_, лікарем_офтальмологом_, лікарем_ортопедом_, лікарем_хірургом_, лікарем_гінекологом_, лікарем_терапевтом_).

Вона хоче бути медиком (medical man, medical student) (педіатром_, онкологом_, психіатром_, отоларингологом_, стоматологом_, урологом_, невропатологом_, кардіологом_, офтальмологом_, ортопедом_, хірургом_, гінекологом_, терапевтом_).

Я хочу бути лікарем-педіатром (лікарем_онкологом_, лікарем_психіатром_, лікарем_отоларингологом_, лікарем_стоматологом_, лікарем_урологом_, лікарем_невропатологом_, лікарем_кардіологом_, лікарем_офтальмологом_, лікарем_ортопедом_, лікарем_хірургом_, лікарем_гінекологом_, лікарем_терапевтом_).

педіатр – p(a)ediatrist

онколог – oncologist

психіатр – psychiatrist

отоларинголог (лор) –

otolaryngologist

стоматолог – dentist

гінеколог – gynaecologist

терапевт – therapist, therapist

уролог – urologist

невропатолог – neuropathologist

кардіолог – cardiologist

офтальмолог – ophthalmologist

ортопед – orthopedist

хірург – surgeon

ендокринолог – endocrinologist

імунолог – immunologist

інфекціоніст – infectionist

дієтолог – dietitian

патологоанатом – pathoanatomist, medical examiner

судмедексперт – forensic medical expert

судово – медична експертиза – forensic medical analysis (examination)

Навчання.

Наш навчальний рік має два семестри: перший (зимовий) і другий (літній). Кожен семестр має пари і сесії.

Пара – це наше заняття – два спарені уроки.

Сесія – це час (період), коли у нас є заліки, екзамени і модулі.

На парах і на сесії ми завжди маємо оцінки.

У нас також є відробітки, консультації і перездачі.

навчальний – educational, academic

навчання – studies *pl*, training

рік – year

семестр – term, semester

мати – have

перший – first

другий – second

зимовий – winter

літній – summer

кожен, кожний – each, every, any

пара – pair, two

спарений – twin, paired, duplex, dual

заняття – studies, lesson, class

урок – lesson

час – time

період – period

залік – credit

екзамен – examination, exam

модуль – module

завжди – always

оцінка – mark, score, grade

також – also, too

консультація – consultation, professional advice

консультувати – to give advice, to give professional advice

відробітка – working off (a debt), rework (of the absence)

Наш університет

Це наш медичний університет. Тут є наші корпуси, наш ректорат, наш факультет, наш деканат, наші кафедри і аудиторії, наш розклад.

Тут є наш ректор, наш декан, завідувач кафедри, наші викладачі і наш куратор.

Там бібліотека. Там є бібліотекарі, підручники, атласи, інші книги і словники. Ось палац «Академічний».

Тут ми. Тут наша група і наш староста. Ми іноземці. А наш ректор, декан, завідувач кафедри, викладачі, лаборанти і бібліотекарі – українці.

університет – university

корпус (будинок) – block, building

ректорат – university administration, rector's office

факультет – faculty, department, school

деканат – faculty office

кафедра – sub-faculty, department

аудиторія – lecture hall, lecture room; audience

розклад – time-table, schedule

ректор – rector, president, chancellor, head of the university

декан – dean

завідувач кафедри – chief of department

викладач – teacher, instructor

куратор – supervisor

бібліотека – library

бібліотекар – librarian

підручник – textbook, handbook

атлас – atlas

книга, книжка – book

словник – dictionary, glossary, vocabulary, word-book

палац – palace

група – group

староста – course leader

українець, українка – Ukrainian (he / she)

українці – the Ukrainians

Прочитайте діалоги. Складіть аналогічні. / Read dialogues. Form similar:

– Привіт.

– Привіт.

– Ти студент?

– Так, я студент-медик. А ти хто?

– Я теж студент. Я навчаюся на другому курсі БДМУ.

– А я навчаюся у Буковинському державному медичному університеті на першому курсі.

– На якому факультеті ти навчаєшся?

– Я навчаюся на другому медичному факультеті.

– А я навчаюся на першому медичному факультеті.

– Ви лікар?

– Ні я тільки навчаюся?

– Ви тільки навчаєтеся?

– Так, я навчаюся у медичному університеті. Я майбутній лікар. Я хочу бути хорошим кардіологом.

– Твоя подруга студентка?
– Так, вона майбутній стоматолог.
– Вона хоче бути медиком?
– Так, вона дуже хоче бути медиком.

– Хто твій тато по спеціальності?
– Мій тато хірург як і мій дідусь.
– А хто твоя мама по спеціальності?
– Моя мама – дуже хороший педіатр.
– А мої батьки – терапевти.

– Яким лікарем ти хочеш бути?
– Я хочу бути невропатологом.
– А я хочу бути офтальмологом.

– Хто твій земляк (countryman) по спеціальності?
– Він хірург.
– А хто по спеціальності твоя землячка (countrywoman)?
– Вона педіатр.
– Я теж хочу бути хорошим педіатром.

У магазині

– Добрий день!
– Добрий день!
– Скажіть, будь ласка, у вас є молоко, сметана, цукор, хліб і кава?
– Так, у нас це є. Але білий хліб не свіжий. Є свіжі булки. Візьміть, вони смачні. А ось молоко свіже і сметана також свіжа.
– Дайте мені, будь ласка, оті булки, пакет молока і пакет сметани, один кілограм цукру і банку кави.
– Добре, візьміть, будь ласка.
– Скільки це коштує?
– Двадцять чотири гривні п'ятдесят копійок.
– Візьміть гроші. Тут двадцять п'ять гривень.
– Візьміть здачу – п'ятдесят копійок.
– Дякую, до побачення.
– Будь ласка, приходьте ще.

На базарі

– Добрий день!
– Добрий день!
– Я хочу купити картоплю, моркву, буряк, цибулю. Покажіть мені, будь ласка, це.

- Ось, прошу, дивіться. Дуже гарна картопля і смачна. Всі овочі гарні.
- Дайте мені два кілограми картоплі, півкіло буряку і моркви і кілограм цибулі.
- Ось, будь ласка, візьміть. Це коштує вісім гривень.
- Добре, але мені ще треба купити помідори, огірки і капусту. Скільки це коштує?
- Помідори – десять гривень за кілограм, огірки – одинадцять.
- Ні, це дуже дорого. А капуста – дешевше – дві гривні за кілограм.
- Дайте мені, будь ласка, одну головку капусти.
- Візьміть, будь ласка. З вас всього десять гривень.
- Дякую, візьміть гроші, будь ласка. Тут без здачі.

Тренінг: Я їм = Я не їм. Я п'ю = Я не п'ю.
 Я люблю їсти (пити) = Я не люблю їсти (пити)

Наприклад: Я їм сир, хліб і масло. Я не їм м'ясо і сало. Я вегетаріанець (вегетаріанка).

Я п'ю молоко, сік і чай. Я не п'ю вино і пиво.

Я люблю їсти виноград, яблука і груші, я люблю пити сік.

Я не люблю їсти лимон і ківі, я не люблю пити какао.

- Що ти любиш їсти? – Ти їш (їси, їсиш) банани і гранати?
- Я люблю їсти сливи. – Так, я їм банани, але я не їм гранати.
- А що ти любиш пити? – Ти п'єш мінеральну воду чи кока-колу?
- Я люблю пити каву. – Я п'ю мінеральну воду, я не п'ю кока-колу.

Таким чином, оскільки іменник є дуже важливою складовою лексичної і комунікативної системи не тільки української, а й будь-якої іншої мови, у процесі вивчення українських іменників іноземцям слід звернути увагу на основні характеристики цієї частини мови: рід, число (на слова, що мають лише форму однини / множини, на слова, у яких форма однини дорівнює формі множини). Також потрібно ознайомитися з особливостями іменників-власних і загальних назв; іменників-назв істот та неістот в українській мові. Особлива увага у процесі оволодіння матеріалом повинна бути приділена особливостям визначення роду іменників, узгодженню окремих іменників з числівниками, закінченням іменників в однині і у множині, запитанням до іменників і на практичне застосування набутих знань. Послідовність вивчення цієї чи іншої тематичної групи іменників повинна відповідати їхній необхідності у повсякденному вжитку.

Література:

І. Бахтіярова Х. Ш., Лукашевич С. С., Майданюк І. З., Сечень М. П., Петухов С. В. *Українська мова. Практичний курс для іноземців* / Х. Ш. Бахтіярова, С. С. Лукашевич, І. З. Майданюк, М. П. Сечень, С. В. Петухов. – Тернопіль: Укрмедкнига. – 1999. – 320 с.

2. Вінницька В. М., Плющ Н. Г. Українська мова: Практичний курс граматики для студентів-іноземців / В. М. Вінницька, Н. Г. Плющ. – К. – 1997. – 224 с.
3. Зайченко Н. Ф., Воробйова С. А. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення / Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова. – К.: Знання України. – 2005. – 324 с.
4. Каушанська В. Л., Ковнер Р. Л., Кожевнікова О. Н., Прокоф'єва Є. В., Райнерс З. М., Сквирська С. Є., Цирліна Ф. Я. *A Grammar of the English Language* / В. Л. Каушанська, Р. Л. Ковнер, О. Н. Кожевнікова, Є. В. Прокоф'єва, З. М. Райнерс, С. Є. Сквирська, Ф. Я. Цирліна – Ленінград: Просвещение. – 1973. – 320 с.
5. Pheby John and others *The Oxford-Duden Pictorial English Dictionary* / John Pheby – Oxford, Moscow. – 1985. – 816 с.

References:

1. Bakhtiarova Kh. Sh., Lukashevych S. S., Maidaniuk I. Z., Sechen M. P., Pietukhov S. V. *Ukrainska mova. Praktychnyi kurs dlia inozemtsiv* / Kh. Sh. Bakhtiarova, S. S. Lukashevych, I. Z. Maidaniuk, M. P. Sechen, S. V. Pietukhov. – Ternopil: Ukrmedknyha. – 1999. – 320 s.
2. Vinnytska V. M., Pliushch N. H. *Ukrainska mova: Praktychnyi kurs hramatyky dlia studentiv-inozemtsiv* / V. M. Vinnytska, N. H. Pliushch. – K. – 1997. – 224 s.
3. Zaichenko N. F., Vorobiova S. A. *Praktychnyi kurs ukrainskoi movy dlia inozemtsiv: usne movlennia* / N. F. Zaichenko, S. A. Vorobiova. – K.: Znannia Ukrainy. – 2005. – 324 s.
4. Kaushanska V. L., Kovner R. L., Kozhevnikova O. N., Prokofieva Ye. V., Rainers Z. M., Skvyrska S. Ye., Tsyrlina F. Ya. *A Grammar of the English Language* / V. L. Kaushanska, R. L. Kovner, O. N. Kozhevnikova, Ye. V. Prokofieva, Z. M. Rainers, S. Ye. Skvyrska, F. Ya. Tsyrlina – Leninhrad: Prosveshchenye. – 1973. – 320 s.
5. Pheby John and others *The Oxford-Duden Pictorial English Dictionary* / John Pheby – Oxford, Moscow. – 1985. – 816 с.

УДК 37.026.5:81'246.2

BILINGUALISM AS A MEANS OF FOREIGN COMMUNICATION

Nikolaenko O. V., Ushata T. O.

Chernihiv National University of Technology, Ukraine, Chernihiv

The object of the research is the detailed analysis of bilingualism phenomenon. The article aims at giving the definition of 'bilingualism', analyzes the existing approaches to bilingualism classification, and determines the place of bilingualism in the modern system of education in Ukraine. Bilingualism phenomenon draws much attention of scholars all over the world. This phenomenon is ambiguous, still not fully investigated, but being actively formed in accordance with rapid changes in living conditions. The system of education and

teachers and lecturers in particular play an important part in bilingual and multilingual individual formation.

Key words: bilingualism, multilingualism, communicative competence, bilingual individual, second foreign language, system of education.

Ніколаєнко О. В., Ушата Т. О. Білінгвізм як засіб іншомовної комунікації/ Чернігівський національний технологічний університет, Чернігів, Україна

Предметом дослідження є детальний аналіз білінгвізму, як явища. Метою статті є надання визначення білінгвізму, аналіз існуючих підходів до його класифікації, та визначення місця білінгвізму у сучасній системі освіти в Україні. Білінгвізм привертає увагу вчених з усього світу. Це явище є неоднозначним, повністю не дослідженим, але актуальним для сучасного суспільства. Воно є таким, що активно формується в умовах мінливих реалій сьогодення. Система освіти та вчителі і викладачі зокрема відіграють важливу роль у формуванні білінгвальної та полілінгвальної особистості.

Ключові слова: білінгвізм, полілінгвізм, комунікативна компетенція, білінгвальна особистість, друга іноземна мова, система освіти.

Николаенко О. В., Ушатая Т. А. Билингвизм как средство иноязычной коммуникации / Черниговский национальный технологический университет, Чернигов, Украина

Предметом исследования является детальный анализ билингвизма, как явления. Цель статьи – дать определение билингвизму, проанализировать существующие подходы к его классификации, и определить место билингвизма в современной системе образования Украины. Билингвизм является предметом пристального внимания многих исследователей во всем мире. Явление это неоднозначное, во многом пока еще не изученное, но при этом активно формирующееся в соответствии со стремительно меняющимися условиями жизни. Система образования и учителя и преподаватели в частности занимают особое место в формировании билингвальной и полилингвальной личности.

Ключевые слова: билингвизм, полилингвизм, коммуникативная компетенция, билингвальная личность, второй иностранный язык, система образования.

Introduction. Foreign language is not only an object of study but also a means of gaining knowledge. Integration processes in social-economic and political spheres of modern society's life have created favourable conditions for foreign languages study and have filled the process of education with new content. That's why the main task of higher school is getting the students ready to interact with multilingual and multicultural world. So, the students must master foreign languages because their future professional career is sure to depend on their knowledge. Thereby, the problem of bilingualism and multilingualism is getting more urgent in modern system of education.

Actual scientific researches and issues analysis. The problems of bilingualism were studied by many scholars all over the world. Bilingualism is of exceptional interest not only from the point of view of linguistics, but also psychology, ethno psychology, sociology and methodology. Bilingualism is having a good command of two foreign languages at the same time [1, p.7]. Uriel Weinreich claims, that bilingualism is knowing two languages and alternate using of them depending on the conditions of speech communication [2]. In his book "Language contacts" U. Weinreich says: 'The practice of alternative usage of two languages we will call as bilingualism and the persons implementing it as bilingual' ones [3, p.22]. The level of languages command is not mentioned here. It is only meant that the practice of alternative use of languages presupposes the possibility of their use for communication. From the point of view of psycholinguistics, bilingualism is the ability to use two language systems for communication [4, p.19].

Urgency of the research. Terminological disorder in the description of bilingualism sometimes results in contradictions while interpreting the same concepts. Classification of bilingualism types is still remaining one of the controversial questions of bilingualism theory. It is associated with the differences in the approaches to the phenomenon studied, and also with revealing its new sides. Obvious is the necessity of working out the distinct concept of "bilingualism", creating the generalised and adequate classification of bilingualism types considering its most important aspects.

The target of the research is the detailed analysis of bilingualism phenomenon and its place in the higher education system of Ukraine.

The objectives are: to give the definition of 'bilingualism', to analyze the existing approaches to bilingualism classification, and to determine the place of bilingualism in the modern system of higher education in Ukraine.

The statement of basic materials. Different classifications are closely connected with different views as for the nature of bilingualism. L.V.Shcherba identified two types of bilingualism: the pure and the mixed ones. Pure bilingualism is speaking one language in the particular environment, e.g. in the family, and speaking the other language in the public. Mixed bilingualism is constant switching over from one language to another. In this case people even don't realise which language they speak at the moment.

Such scholars as Zalevskaia and Medvedeva single out the concepts of natural (everyday) and artificial (school) bilingualism. It is meant here that the second language is grasped through the environment and due to the abundant speech practice without realizing particular language phenomena, and a foreign language is learnt through conations and using particular methods.

Ye.M. Vereshchagin defines three levels of bilingualism: receptive, reproductive and productive [7, p.134]. If keeping in mind students, then the receptive bilingualism is when the student can only comprehend the content of the text in a foreign language; the reproductive bilingualism is when the student can not only comprehend, but also reproduce the information heard or read; and the

productive bilingualism is when the student can not only read and reproduce the information heard or read, but also can speak a foreign language.

Depending on when and in which succession a person is mastering foreign language mechanisms, it is possible to distinguish between a coordinative bilingualism (mastering the second language begins in childhood under bilingual environment conditions) and subordinate bilingualism (the second language is studied in artificial environment taking the mother tongue as a base).

The attempt to elaborate a comprehensive classification of bilingualism types was made by H. Baetens Beardsmore, who defined more than 30 types of bilingualism. They are: achieved, additive, ascendant, ascribed, asymmetrical, balanced, compound, consecutive, coordinate, diagonal, early, functional, horizontal, incipient, individual, infant, late, passive, perfect, productive, receptive, recessive, residual, secondary, semi-bilingualism, societal, subordinate, subtractive, successive, symmetrical, true, vertical.

One more classification is suggested by S. Manina. There are mass bilingualism and individual bilingualism. Each of them may be natural or achieved. The bearer of natural mass bilingualism is society – from a small group of people to the society as a natural environment of an individual. This type of bilingualism embraces the whole nation, or the majority of it, when one of the bilingualism components acts as a means of international communication. Social bilingual is constantly staying in bilingual environment and has to switch over from one language to another. In multinational countries for example, there is a trend of smaller peoples to learn the official language of their country, in order to have an opportunity to realize their civic rights in full within their countries.

The next type of bilingualism is the professional type - an individual achieved one. Its representative is the interpreter, who usually uses two languages for communication. In contrast to natural bilingualism, which is usually a collaborative effort of peoples, the interpreter bilingualism has a professional manner and as a rule is limited to a particular individual's social practice. Interpreter bilingualism is such a bilingualism the characteristic feature of which is using two languages by an individual or a group of people in their professional activity subject to the particular communicative situation. But there is an idea that communication using the interpretation from one language to another is different from the usual situation of bilingualism, where a bilingual person uses alternatively one language or another subject to the external environment. Interpretation requires simultaneous actualization of both languages. That's why a usual situation of bilingualism can be defined as a static bilingualism, and interpretation as a dynamic one. Within the dynamic bilingualism not only two languages but also two cultures come into contact. That's why an interpreter is always bilingual as he studies not only the language, but also the culture and other related subjects; though a bilingual not necessarily can be an interpreter, depending on a lot of factors including the stage of bilingualism formation.

One more representative of professional bilingualism is a teacher or a lecturer. The lecturer speaks two languages, uses his knowledge in his professional activity,

and shares it with his students. This situation will be quite different from the interpretation. At classes the full-fledged communication using the second language is not implemented, it is only modeled more or less successfully. Bilingual communication will be different for two sides in the process of study: for the lecturer it will be a full-fledged bilingualism, and for the students it will be a forced bilingualism associated with making efforts, straining memory and speech organs as there are some communicative barriers.

Modern society requires knowing more than one foreign language. Besides his professional activity a man nowadays has to resort to the use of foreign languages in his every-day communication. The most urgent at the moment is on-line communication through the Internet. Modern system of education in Ukraine tries to keep up with the times, giving the opportunity for the students to learn two foreign languages.

Mastering some foreign languages is accompanied by bilingual development of an individual, which is understood as a process of a person's speech mechanisms rearrangement for interaction, and later for parallel use of two or more language systems. At the first stages of mastering a language it requires acquiring a habit of switching over from one language to another, and at further stages – neutralization of one system for creation of more favourable conditions for the other system functioning.

Sociocultural bilingual development of students is directed at improvement of their communicative culture and spiritual potential, at forming the need of their self-education and self-development. Sociocultural realities which students learn while mastering foreign languages and form a base for communication at cross-cultural level, for mastering universal values.

While studying a second foreign language some linguistic problems occur that students should overcome. Teaching the second foreign language is quite different from teaching the first one. Lecturers and teachers have great experience in pinpointing the things that favour its mastering, simplify and accelerate this process, and the things that hinder its mastering. One of the factors is the experience of studying the previous foreign language, method of work, the ability to switch over from one language system to the other. In this process transfer of studying foreign languages skills and interference are unavoidable. Studying the second foreign language such transfer helps in mastering articulation, detect semantic differences more easily. Mastering the second foreign language takes place under favourable conditions considering the process of comprehension. Students studying a second foreign language are characterized by a high level of learning capability. Though, studying a second foreign language (especially if it is similar to the first one) includes particular difficulties. Similarity of language phenomena very often causes interference: students perceive similar language phenomena, but do not take into consideration their differences. So, studying and teaching a second foreign language have some peculiarities that should not be ignored. Students mastering the second foreign language should be guided by their knowledge of their mother tongue and the first foreign language, in order to

stimulate the transfer and avoid interference. That's why it's desirable for the lecturer who teaches the second foreign language to be in touch with the first foreign language of his students or to have a good command of it. Constant comparison of the languages studied presupposes analysis and understanding. The principle of awareness in studying the second foreign language is the most important. The new material should be presented from general to particular things, but not vice versa. Students should understand new language phenomena, comparing them with similar ones in their mother tongue or the first foreign language. It is necessary to follow the principle of succession (from simple things to complex ones). The logical continuation of this principle is the intensity of study. Multiple revisions, pair work, new elements activation in oral speech, confidence of the gained knowledge, satisfaction support students' motivation. While mastering the second foreign language students compare not only phonetics, vocabulary and grammar, but also sociocultural and every-day realities of the corresponding countries. At the same time the process of reconsideration of their native culture takes place.

Any educational activity, including communicative competence formation, is realized in educational environment. Such subject environment is a material base for mastering a foreign language. That's why lecturers and teachers should make efforts to model language environment most accurately by all available means: to use authentic teaching aids, authentic periodicals, audiovisual materials, multimedia, interactive computer technologies, mass media, video clips, advertisements. The role of a lecturer or a teacher is of primary importance in paralinguistic environment, as he becomes a native-speaker of the language studied at the educational establishment. Language environment creation in educational process gives rise to the foreign language image formation, helps to form sociocultural competence and communicative competence in general thereafter.

Conclusions. Thus, having analyzed all the above mentioned facts, we come to the following conclusions: considering the absence of the comprehensive integral understanding of bilingualism as a multiple-aspect interdisciplinary phenomenon, we have to make our own definition, actual for us, as university lecturers. We consider bilingualism as mastering by a person two or more language systems at the level, sufficient for clear and efficient statement of his idea in a particular situation.

This definition is a rather liberal one, but it doesn't contradict the viewpoints of the scholars mentioned here. It should be also noted, that because of the absence of clear definition of bilingualism, the classification and systematization of its diversity are also fuzzy.

Bilingualism phenomenon draws much attention of scholars all over the world. This phenomenon is ambiguous, still not fully investigated, but being actively formed in accordance with rapid changes in living conditions. The major cause of bilingualism appearance is social factors, so the increase of economic and cultural contacts between countries leads to the increase of quantity of bilingual and multilingual members in them.

It should be mentioned, that the system of education and teachers and lecturers in particular play an important part in bilingual and multilingual individual formation.

Література:

1. *Многоязычие и литературное творчество* / [отв. ред. М. П. Алексеев]. – Л., 1981. – 337с.
2. Вайнрайх У. *Одноязычие и многоязычие* / Вайнрайх У.; [Зарубежная лингвистика: Пер. с англ. / ред.-сост.: В. Д. Мазо]. – М.: Прогресс, 1999. – Т.3: "Новое в лингвистике". "Новое в зарубежной лингвистике" С.7-42.
3. Вайнрайх, У. *Языковые контакты: состояние и проблемы исследования* / Вайнрайх У.; [пер. с англ. и коммент.: Ю. А. Жлуктенко]. – Київ: Вища школа, 1979. – 263 с.
4. Щерба Л.В. *Языковая система и речевая деятельность* / Щерба Л. В. – Л., 1974. – 427 с.
5. Залевская А. А. *Психолингвистические проблемы учебного двуязычия* / А. А. Залевская, И. Л. Медведева. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2002. – 194 с. – (Учебное пособие).
6. Верецагин Е. М. *Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма)* / Верецагин Е. М. – М., 1969. – 160 с.
7. Baetens Beardsmore H. *Bilingualism: Basic Principles. 2nd Ed. (Multilingual Matters)* / Baetens Beardsmore H. – San Diego, California: College-Hill Press, 1986. – 205 p.
8. Манина С. И. *Билингвизм в межкультурном пространстве* / С. И. Манина // *Культурная жизнь Юга России*. – 2007. – № 6. – С. 82-85.
9. Забелина Н. А. *О билингвизме* / Н. А. Забелина // *Теория языка и межкультурная коммуникация*. – 2007. – № 2. – С. 14-19.
10. Hugo Baetens Beardsmore. *Multilingualism, Cognition and Creativity* / Hugo Baetens Beardsmore // *International CLIL Research Journal*. – 2008. – Vol. 1 (1).

References:

1. *Mnogoyazychie i literaturnoe tvorchestvo* / [otv. ped. M. P. Alekseev]. – L., 1981. – 337p.
2. Weinreich U. *Monolingualism vs multilingualism* / Weinreich U.; [Zarubezhnaya lingvistika: transl.from Engl. / edited by V. D. Mazo]. – M.: Progress, 1999. – T.3: "Novoe v lingvistike". "Novoe v zarubezhnoy lingvistike" P.7-42.
3. Weinreich, U. *Languages in contact. Findings and problems* / Weinreich, U.; [transl.from Engl. / edited by Yu. A. Zhluktenko]. – Kyiv: Vyshcha shkola, 1979. – 263 p.
4. Shcherba L. V. *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost* / Shcherba L. V. – L., 1974. – 427 p.
5. Zalevskaya A. A. *Psikholingvisticheskie problemy uchebnogo dvuyazychiya* / A. A. Zalevskaya, I. L. Medvedeva. – Tver: Tver. state. university, 2002. – 194 p. – (Teaching aids).

6. Vereshchagin Ye. M. *Psikhologicheskaya i metodicheskaya kharakteristika dvuyazychiya (bilingvizma)* / Vereshchagin Ye.M. – M., 1969. – 160 p.
7. Baetens Beardsmore H. *Bilingualism: Basic Principles. 2nd Ed. (Multilingual Matters)* / Baetens Beardsmore H. – San Diego, California: College-Hill Press, 1986. – 205 p.
8. Manina S.I. *Bilingvizm v mezhkulturnom prostranstve* / S.I. Manina // *Kulturnaya zhizn Yuga Rossii*. – 2007. – № 6. – P. 82-85.
9. Zabelina N. A. *O bilingvizme* / N. A. Zabelina // *Teoriya yazyka i mezhkulturnaya kommunikatsiya*. – 2007. – № 2. – P. 14-19.
10. Hugo Baetens Beardsmore. *Multilingualism, Cognition and Creativity* / Hugo Baetens Beardsmore // *International CLIL Research Journal*. – 2008. – Vol. 1 (1).

УДК 811.111'373.21

ДО ПИТАННЯ ПИСЕМНОЇ ТА УСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТОПОНІМІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

кандидат педагогічних наук, Павлюк В. І.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
Україна, Умань

У статті розглядаються топоніми англійської мови на позначення назв поселень Великої Британії, уточнено сутність понять «топонім» і «топоніміка», значна увага приділяється класифікаціям топонімів вітчизняних та зарубіжних науковців; розглянуто приклади писемної та усної інтерпретації топонімів, які позначають назви британських поселень; підкреслено важливість вивчення відмінностей в усній та писемній формах топонімів, які відображають історико-культурні особливості народів, що жили на території сучасної Великої Британії; охарактеризовано лінгвістичні особливості топонімів, які були привнесені різними народами в певні періоди історії існування Великої Британії.

Ключові слова: топонім, топоніміка, усний, писемний, інтерпретація, лексико-семантичний, структура, класифікація.

кандидат педагогических наук, Павлюк В. И. К вопросу письменной и устной интерпретации топонимов современного английского языка/ Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Украина, Умань

В статье рассматриваются топонимы английского языка на обозначение названий поселений Великобритании, уточнено сущность понятий "топоним" и "топонимика", значительное внимание уделяется классификациям топонимов отечественных и зарубежных ученых; рассмотрены примеры письменной и устной интерпретации топонимов, которые означают названия британских поселений; подчеркнута важность

изучения отличий в устной и письменной формах топонимов, отображающих историко-культурные особенности народов, которые проживали на территории современной Великобритании; охарактеризованы лингвистические особенности топонимов, привнесенных разными народами в определенные периоды истории существования Великобритании.

Ключевые слова: топоним, топонимика, устный, письменный, интерпретация, лексико-семантический, структура, классификация.

PhD in Pedagogical sciences, Pavlyuk V. I. To the issue of written and oral interpretation of toponyms in Modern English / Uman state pedagogical university named after Pavlo Tychyna, Ukraine, Uman

In the article English toponyms denoting names of settlements in Great Britain are examined, the essence of concepts "toponym" and "toponymy" is specified, considerable attention is spared to home and foreign scientists' classifications of toponyms; examples interpretation of toponyms that mark names of British settlements are considered; the importance of differences' study of toponyms' written and oral forms, that represent the historical cultural peculiarities of people living on the territory of modern Great Britain is underlined; the linguistic peculiarities of toponyms, that were introduced by different people in certain periods of Great Britain existence history, are described.

Keywords: a toponym, toponymy, oral, written, interpretation, lexico-semantic, structure, classification.

Постановка проблеми. Топоніміка є міждисциплінарним напрямком лінгвістичного дослідження яка тісно пов'язана із історією різних народів, які в різний час населяли певну місцевість. Топоніми займають особливе місце в лексичній системі англійської мови. Важко переоцінити важливість усної та писемної інтерпретації топонімів англійської мови для Великої Британії загалом.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемами топонімії у різний час займалися такі вітчизняні мовознавці, як В. Даль, А. Суперанська, А. Селіщев, В. Бондалетов та зарубіжні науковці Е. Еквал, Р. Коатс, М. Геллінг, О. Падел, Р. Ремсей, А. Сміт, Г. Стюард, В. Уотсон та ін.

Проте тривалі дослідження в галузі топонімії англійської мови цілковито не висвітлюють спірних питань, пов'язаних з вивченням їх усної інтерпретації.

Метою статті є аналіз топонімів сучасної англійської мови та опис їх усної й писемної інтерпретації.

Методи дослідження – описовий метод, методи аналізу та синтезу.

Виклад основного матеріалу. Походження топонімів в англійській мові має глибоке коріння в історії Британії, оскільки багато географічних назв пов'язані із різними періодами в історії становлення держави Велика Британія – періоди панування англосаксів, римлян, нормандців, вікінгів, тощо.

Зокрема, деякі топоніми змінювали свою назву впродовж століть, увійшовши в сучасну англійську мову у видозміненому стані, як наприклад,

Йорк, який був Iorvik для данців і Yeorik для норманів, а власне Йорком місто почали іменувати із XIII ст.

Саме поняття «топонімія» має різні тлумачення. У «Географічному енциклопедичному словнику: поняття і терміни» топонімія визначається як галузь знання, що усебічно вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, зміну написання, вимови та ін. [5, с. 39].

Натомість, у «Радянському енциклопедичному словнику» термін «топонімія» відзначається як: 1) сукупність географічних назв якої-небудь території; 2) розділ ономастики, що вивчає імена власні, представляючи назви географічних пунктів [6, с. 567].

Топоніміка є складовою частиною ономастики та вивчає власні назви, що позначають географічні об'єкти, їх походження, стан, динаміку розвитку, написання й вимову, тощо. В цьому аспекті, не можна не погодитись із В.Бондалетовим, який стверджує, що географічні об'єкти (річки, моря, гори, низовини, міста, села, області, країни, вулиці, проспекти, дороги, тощо) мають власні імена - топоніми, а сукупність топонімів утворює топонімію. А отже й наука, що вивчає топонімію, називається топонімією [1, с. 7].

В свою чергу, Х. Хангомедов зазначає, що топоніми є результатом вираження територіальності фізико-географічних, соціально-економічних й політичних чинників, які відмічають зв'язок "людина - територія", "людина - довкілля" [7, с. 32.].

Зокрема, на думку науковців А. Суперанської та В. Сталтмане територіальний аспект мотивування власних назв виявляється в топонімії, де на вибір назви впливають природні умови певної місцевості [4, с. 21].

В сучасній лінгвістиці існують різні типи класифікації топонімів. Зокрема, за лексико-семантичною структурою топоніма та його словотворчої форми, А. Селіщев виділяє такі групи: 1) назви від імен та прізвищ людей; 2) назви від позначення професії, роду заняття; 3) назви за соціально-майновою ознакою і становищем; 4) назви, пов'язані з адміністрацією та владою; 5) назви, що відбивають етнічний характер населення; 6) назви, що вказують на специфіку ландшафту, характерні особливості виду й забудови населеного пункту; 7) назви з абстрактним значенням [3, с. 211].

Зарубіжні науковці також пропонують власні класифікації топонімів. На особливу увагу заслуговує класифікація, запропонована Д. Стюартом, яка включає в себе десять категорій власних назв, що базуються на хронологічному порядку обирання засобів номінації: 1) описові назви (descriptive names), сюди ж відносяться й локативні назви (compass - point names); 2) асоціативні назви (associative names); 3) назви, пов'язані з якою-небудь подією (incident names), до них же Стюарт відносить більшість назв, пов'язаних з іменами тварин, і назви, пов'язані з календарними святами; 4) присвійні назви (possessive names): а) назви, до складу яких входять власні назви; б) назви, до складу яких входять етнічні власні назви; в) так звані міфологічні назви, пов'язані з предметами релігійного культу; 5) коммеморативні назви (commemorative names), які охоплюють назви-

перенесення і назви-присвячення, дані на честь видатних діячів; 6) назви за обраними привабливими особливостями географічного об'єкту (commendatory names); 7) назви, утворені в результаті неправдивої етимологізації (folk etymologies); 8) штучно створені назви (manufactured names); 9) назви, які виникли випадково в результаті різного роду друкарських помилок і помилок при переписуванні, що надалі закріплювалися (mistake names); 10) назви, в основі яких лежить одно початкова назва, перенесена згодом на ряд довколишніх об'єктів (shift names) [9, с. 118].

Проте В. Молодцова зазначає, що головний недолік цієї класифікації - змішання лексичного й граматичного принципів утворення власних назв [2]. Більш досконалою нам видається структурна класифікація англійських топонімів, запропонована автором дослідження із топонімії графства Йоркшир А. Смітом, який виділяє їх три основні класи:

1. прості назви, що складаються з одного слова, типу Dale, Lea, Sale, Bedevyn, Rise;

2. складні назви, побудовані за двоелементною моделлю, де кінцевий елемент, що повторюється, за своїм походженням відноситься до древніх кельтських або германських мов, а описовий елемент представлений прізвищем, гідронімом або іншим топонімом (Acton, Winterton і т.п.);

3. складні назви, утворені за допомогою афіксації, де під афіксацією розуміється додавання лімітованого визначення, вираженого власною назвою або географічним терміном (наприклад, Thornton, Watlass, Burton on the Hill та ін.) [10].

Шведський мовознавець Е. Еквал пропонує власну класифікацію англійських топонімів, яка відрізняється від вищезгаданої класифікації А. Сміта і поділяється на назви, що походять від назв тварин, рослин, дерев та назви, пов'язані з топографією місцевості, з полюванням на тварин і т.п. [10].

Проте, класифікація топонімів англійської мови, запропонована Е. Еквалом є важкою для розуміння, оскільки вибір слів, що стають назвами, визначається не лише і не стільки природними умовами й фізико-географічними об'єктами, скільки рівнем розвитку суспільства. Лексичний склад назви, так само як і його структура, історично обумовлений. Систематизація ж назв за принципом, запропонованим дослідником, накладає різні історичні прошарки один на інший.

Щодо історичної парадигми походження топонімів, К. Гоу зазначає, що назви річок є найстарішими після назв пагорбів та гір та стверджує, що перші можуть забезпечити лінгвістів, істориків й археологів ключами до відносно древніх та історичних міграцій населення. Назви поселень, на думку науковця, є молодшими, але й вони можуть нараховувати історію у тисячу років, в той час як назви деяких вулиць можуть бути недавніми [10].

К. Александр зазначає, що в англійських шарах географічних назв представлені усі народи, які оселялися на Британських островах протягом тисячоліть (кельти, римляни, англосакси, вікінги, нормани та ін.) [10]. Таким

чином, існування кельтських назв річок доводить поширення англосаксонських поселень на Британських островах.

Назви міст Великої Британії є також важливою частиною її культурно-національної історії. Географ Д. Гартлі пише: «Географічні назви завжди були пов'язані із культурною ідентичністю людей, які заселяли землі. Нове іменування місця є широко задокументованим актом політичного володіння в історії поселення, і навпаки, перейменування назви є актом позбавлення його власності» [10].

К. Гоу в свою чергу зазначає, що іменування місць тісно пов'язане із володінням і стверджує, що перейменування місць зміцнює повноваження правлячої верхівки.

Розглядаючи топоніми, які позначають назви поселень, потрібно сказати, що останні бувають родовими та спеціальними. Родові топоніми мають довгу історію та відтворюють культурні особливості народів, які проживали в той чи інший період на території сучасної Великої Британії. Родові топоніми в англійській мові часто закінчуються на *-ville* та *-burg*. Зокрема, в ірландській галльській мові деякі топоніми можуть включати слова: «*cill*» (church), такі як Killarney, Kilkenny, *bun* (гирло річки) – Bunratty, *ros* (ліс або мис) – Roscommon, *carraig* (камінь) – Carrickfergus, та *cruach* (округлий пагорб) – Croagpatrick. В таких топонімах відбулося спрощення в написанні (*cruach* на *croag*, *carraig* на *carrick*), проте їх усна інтерпретація залишилася сталою.

Значний вплив на топонімію англійських міст здійснили вікінги, зокрема, у назвах багатьох сіл використовується закінчення *-by* (село), наприклад, Utterby (в поєднанні з староанглійським *uttre* - далекий) – «віддалене село». В той час, як закінчення *-thorpe* у вікінгів вказувало на село меншої важливості. Таким чином, можна простежити історичний слід вікінгів в сучасних англійських назвах міст.

Назви, які були засновані у період ранніх англосаксонських поселень часто закінчуються на *-ham*, як наприклад Cleatham, а також на *leahor ley*, що означає «гай» (англосакси виконували релігійні обряди просто неба, в гаях), наприклад, Thundersley в графстві Ессекс.

Варто зазначити, що в сучасній топонімії англійської мови вимова топонімів та їх писемна традиція відрізняються. Такий процес спрощення у вимові можна простежити в назвах поселень Великої Британії (Таблиця 1).

Таблиця 1

Топоніми, які позначають поселення Великої Британії: писемна та усна традиція

Традиційне написання топонімів	Усна інтерпретація топонімів
Alnwick	<i>Annick</i>
Althorp	<i>Awltrup</i>
Alverdiscott	<i>Alscott</i>
Barnoldswick	<i>Barlick</i>
Barugh	<i>Bark</i>
Bicester	<i>Bister</i>

Cholmondeley	<i>Chumley</i>
Cholmondeston	<i>Chumston</i>
Derby	<i>Darby</i>
Durham	<i>Durram</i>
Gloucester	<i>Gloster</i>
Godmanchester	<i>Gumster</i>
Isleworth	<i>Eye-zell-wuth</i>
Leicester	<i>Lester</i>
Loughborough	<i>Luffboro</i>
Norwich	<i>Norridge</i>
Oswaldtwistle	<i>Ozzletwizzle</i>
Reading	<i>Redding</i>
Salisbury	<i>Solsbri</i>
Stiffkey	<i>Stewkey</i>
Tinwistle	<i>Tinsel</i>
Warwick	<i>Worrick</i>
Woolfardisworthy	<i>Woolsery</i>
Worcester	<i>Wooster</i>

[8].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз топонімів англійської мови показав, що історія їх розвитку тісно пов'язана з історією народів, які населяли територію Великої Британії у різний час; за своєю лексико-семантичною структурою вони підпорядковуються певним класифікаціям, а їх усна та писемні інтерпретація з часом набуваю значних відмінностей. Перспектива вивчення відмінностей у вимові та написання різних типів англійських топонімів вбачається у подальших наукових дослідженнях в галузі топоніміки.

Література:

1. Бондалетов, В. Д. Русская ономастика: учеб. пособие для студ. спец. «Русский язык и литература» / В. Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Молодцова, В. Е. О лексико-тематической классификации английских и башкирских топонимов - Режим доступа: [www.URL:http://www.elar.urfu.ru/bitstream/10995/25304/1/avfn_2013_25.pdf](http://www.elar.urfu.ru/bitstream/10995/25304/1/avfn_2013_25.pdf) -12.01.2015.
3. Сизова Е. А. К проблеме классификации топонимических единиц// Университетские чтения – 2011. Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – Часть V. – Пятигорск: ПГЛУ, 2011. – 244 с
4. Суперанская, А. В. Ономастическая номинация / А. В. Суперан-ская, В. Е. Сталтмане// Теория и методика ономаст. исследований: кол-лектив. монография. – М., 1986. – 256 с.
5. Топонимика // Геогр. энцикл. словарь: понятия и термины / гл. ред. А. Ф. Трешников. – М.: 1988. – 309 с.

6. *Топонимика* // Совет. энцикл. слов. / гл. ред. А. М. Прохоров. – М., 1984. – 1345 с.
7. Ханмагомедов, Х. Л. Географический фактор в топонимии/ Х. Л. Ханмагомедов // Вестн. Прикарпат. ун-та. Сер. филология. – 2011. – № 29–31. – С. 31–35.
8. *How To Pronounce Deliberately Off-putting British Place Names*- Access: [www.URL:http://bbcamerica.com/anglophenia/2014/01/pronounce-deliberately-offputting-british-place-names/](http://www.bbcamerica.com/anglophenia/2014/01/pronounce-deliberately-offputting-british-place-names/) - 11.01.2015.
9. Root A. *Place names of the world: origins and meanings of the names for 6600 countries, cities, territories, natural features and historic sites* / A. Root. – 2nd edition. – Stockbyte : McFarland&Company, Inc., 2006. – 364 pp.
10. *The Origin of Place Names* - Access: [www.URL:http://www.dailykos.com/story/2014/12/27/1354316/-Origins-of-English-Place-Names#](http://www.dailykos.com/story/2014/12/27/1354316/-Origins-of-English-Place-Names#)- 10.12.2014.

References:

1. Bondaletov V. D. *Russkaya onomastika: ucheb. posobie dlya stud.spets. «Russkiy yazyik i literatura»* / V. D. Bondaletov. – М.: Prosveschenie, 1983. – 224 s.
2. Molodtsova, V. E. *O leksiko-tematicheskoy klassifikatsii angliyskikh i bashkirskikh toponimov* - Rezhim dostupa: [www.URL:http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/25304/1/avfn_2013_25.pdf](http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/25304/1/avfn_2013_25.pdf) -12.01.2015.
3. Sizova E. A. *K probleme klassifikatsii toponimicheskikh edinits*// *Universitetskie chteniya* – 2011. *Materialyi nauchno-metodicheskikh chteniy PGLU*. – Chast V. – Pyatigorsk: PGLU, 2011. – 244 s
4. Superanskaya, A. V. *Onomasticheskaya nominatsiya* / A. V. Superan-skaya, V. E. Staltmane // *Teoriya i metodika onomast. issledovaniy: kol-lektiv. monografiya*. – М., 1986. – 256 s.
5. *Топонимика* // *Geogr. entsikl. slovar: ponyatiya i terminyi* / gl.red. А. F. Treshnikov. – М.: 1988. – 309 s.
6. *Топонимика* // *Sovet. entsikl. slov./ gl. red. А. М. Prohorov.*– М., 1984. – S. 1345.
7. Hanmagomedov, H. L. *Geograficheskiy faktor v toponimii*/H. L. Hanmagomedov // *Vestn. Prikarpat. un-ta. Ser. filologiya*. – 2011. – № 29–31. – S. 31–35.
8. *How To Pronounce Deliberately Off-putting British Place Names*- Access: [www.URL:http://bbcamerica.com/anglophenia/2014/01/pronounce-deliberately-offputting-british-place-names/](http://www.bbcamerica.com/anglophenia/2014/01/pronounce-deliberately-offputting-british-place-names/) - 11.01.2015.
9. Root A. *Place names of the world: origins and meanings of the names for 6600 countries, cities, territories, natural features and historic sites* / A. Root. – 2nd edition. – Stockbyte: McFarland&Company, Inc., 2006. – 364 pp.
10. *The Origin of Place Names* - Access: [www.URL:http://www.dailykos.com/story/2014/12/27/1354316/-Origins-of-English-Place-Names#](http://www.dailykos.com/story/2014/12/27/1354316/-Origins-of-English-Place-Names#)- 10.12.2014.

УДК 811.111'45: 81'38

СИМВОЛІЗМ КОЛОРОНІМІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОЗОВОМУ ТВОРІ

кандидат філологічних наук, доцент, Чугу С. Д.

кандидат філологічних наук, доцент, Гладь С. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна, Вінниця

У статті представлені результати дослідження лінгво-семантичних особливостей колоронімів в англomовному прозовому художньому тексті. Символічність окремих тестових одиниць базується на здатності мовних образів репрезентувати тематичний пласт семантики художнього тексту, в якому виявляються особливості національно-мовної картини світу, що реалізуються через елементи індивідуально-авторського стилю.

Автори доводять, що зміни у семантиці колоронімів при образному вираженні художнього змісту є основою символізму колористичних назв. За змістом та формою символ має значення з чітко визначеними межами в рамках конкретного семіотичного контексту. Символізм колоронімів розкривається через різноманітні референтні зв'язки, що функційно відображають узагальнений людський досвід про матеріальні, природні та суспільні явища.

Ключові слова: текстові елементи, кольоропозначення, текстова семантика, лінгво-семіотичний контекст, індивідуально-авторський стиль.

Чугу С. Д., Гладь С. В. Символизм колоронимов в современном англоязычном прозаическом тексте / Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, Украина, Винница

В статье представлены результаты исследования лингво-семантических особенностей колоронимов в англоязычном прозаическом художественном тексте. Символичность отдельных тестовых единиц базируется на способности языковых образов представлять тематический пласт семантики художественного текста, в котором проявляются особенности национально-языковой картины мира, реализуемые через элементы индивидуально-авторского стиля.

Авторы доказывают, что изменения в семантике колоронимов при образном выражении художественного содержания являются основой символизма колористических названий. По содержанию и форме символ имеет значение с четко определенными границами в рамках определенного семиотического контекста. Символизм колоронимов раскрывается через разнообразные референтные связи, функционально отражающие обобщенный человеческий опыт о материальных, природных и общественных явлениях.

Ключевые слова: текстовые элементы, колоронимы, текстовая

семантика, лінгво-семиотический контекст, індивідуально-авторський стиль.

Chugu S. D., Gladio S. V. Symbolism of Coloronyms in Contemporary English prose / Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, Vinnytsia

The paper presents the results of insight into linguistic and semantic features of coloronyms in English prose. Symbolic nature of certain text units is based on the ability of verbal devices to represent a thematic layer of literary text semantics. The former represent the national features of the linguistic worldview that are implemented through individual elements of the author's style.

The authors claim that the semantics of coloronyms undergo certain changes in the process of creating the fictional world. As a result names rendering the meaning of colours become symbolically meaningful. In its content and form a symbol signifies limited meanings and actualizes definite sense within a certain semiotic context. Symbolism of coloronyms is revealed through multi-reference links, that functionally reflect general human experience of physical, natural and social phenomena.

Keywords: text elements, coloronyms, text semantics, linguistic-semiotic context, the author's world view.

Вступ.

Парадигма сучасних лінгвістичних студій передбачає вивчення тексту як складного багатоаспектного явища, що поєднує низку різноманітних ознак онтологічного, комунікативного та лінгвістичного характеру. Кожен текст слугує каналом передачі інформації та одночасно є одиницею культурної пам'яті й центральним елементом комунікативного акту, що з огляду на складність, потребує застосування релевантних засобів декодування для забезпечення вірного сприйняття змісту тексту. Особливу складність у процесі декодування викликають символічні елементи, які характеризуються додатковими семантичними ознаками. Символічність окремих тестових компонентів базується на здатності мовних образів репрезентувати тематичний пласт семантики художнього тексту як провідників людського досвіду [1, с. 158]. За змістом та виразом символ завжди оформлений як текст, оскільки він містить певне замкнуте значення з чітко визначеною межею, що дозволяє виокремити його в межах семіотичного контексту [2, с. 47].

Необхідність дослідження семантичних та функційних особливостей мовних одиниць, що репрезентують узагальнені характеристики пізнання об'єктивної реальності, зумовлена зміною парадигми сучасних лінгвістичних студій і поглибленням інтересу до вивчення національно-мовної картини світу. Дослідженню символу присвячені численні роботи в галузі філософії, психології, фольклористики, міфології, поезики [3, с. 236-237; 4, с. 3-5; 5, с. 125-142; 6, с. 213, 7 та ін.].

На наш погляд, найбільш точно сутність символу відображена в його семіотичному визначенні, що тлумачить символ як знак, первинний зміст якого слугує, зазвичай, для репрезентації іншого, семантично більш

важливого змісту [8, с. 3]. Трансформація змісту та зміна форми колоронімів слугує основним джерелом збагачення колористичних символів, результати дослідження яких представлені у даній статті.

Дискусія.

Особливість символу полягає в тому, що він виступає певним конденсатором всіх принципів знаковості і водночас виходить за її межі, будучи посередником між різними сферами семіозису, а також між семіотичної і позасеміотичною реальністю [9, 178]. Символи пов'язані з абстрактними категоріями, а їх зміст може бути загальним і непрозорим [10, 182]. Смисловий потенціал символу реалізується за рахунок того, що він може вступати в неочікувані зв'язки, змінюючи свою сутність і деформуючи текстове оточення несподіваним чином. При цьому розуміння логіки символу пов'язане з конкретною національно-мовною картиною світу, як узагальненням емпіричного досвіду, думок і почуттів [11, 13-14].

Суть символу відображено у вірші Е. А. Баратинського:

Чуждо явного значення,
Для мене оно символ
Чувств, которых выраженья
В языках я не нашел! [12].

Символ уособлює прагнення автора позначити вічне і непомітне, яке важко концептуалізувати, «висловити невимовне» [13, с. 57]. Художній символ базується на образі та збагачує його, а отже, є явищем семантичного порядку. Стягуючи і концентруючи основні ідеї твору або виділяючи найбільш значимий фрагмент текстової дійсності, символ може виникати на базі ключової метафори чи ключового епізоду [6, с. 87]. Використання символу в художніх текстах пов'язано насамперед зі здатністю символу відбивати метонімічні відносини між поняттям і одним з його конкретних репрезентантів, з прагненням за допомогою трансформації «символ – основне поняття» уподібнити різноманітні явища, а також із можливістю символу в певних умовах узагальнювати художню деталь.

Сила впливу символу пов'язана з емоційною сферою тісніше, ніж з моральними ідеалами учасників комунікації. У цьому сенсі зв'язок символу з емоціями може розглядатися з двох різних позицій: з обов'язковим супроводом емоціями символів, а також з тенденцією символізації емоцій. У першому випадку йдеться про те, що символ як концентроване вираження сенсу художнього образу має прямо чи опосередковано виражену емоційну значущість. Одночасно лінгвістичне вираження емоцій тяжіє до символізації в силу того, що людські емоції, зважаючи на притаманну їм абстрактну сутність, концептуалізуються в мові через інші, більш чітко організовані та доступні для розуміння концепти [6, с. 26], наприклад, через онтологічні метафори, які дозволяють трактувати події, емоції, дії, ідеї як предмети і субстанції [14, с. 17-18]. У цьому випадку прагнення автора виразити свої емоційні інтенції через щось «предметне», «відчутне» пояснюється складністю концептуалізації емоцій.

Символічний характер текстових елементів може бути проаналізований на прикладі оповідання Р. Пілчер "The White Birds" [15, с. 13-33]. Беручи до уваги той факт, що назва задіяна у вибудовуванні читацьких очікувань [16, с. 275], заголовок оповідання «Білі птахи» стає символом, значення якого розкривається у ході розгортання всієї оповіді.

*She stood and watched them. **White birds. For some reason white birds had always been an important, even symbolic, part of her life. She had loved the gulls of childhood, sailing against the blue skies of seaside summer holidays, and their cry never failed to evoke those endless, aimless sunlit days.***

*And then there were the **wild geese** which, in winter, flew over David and Jane's farm in Scotland. Morning and evening the great formations crossed the skies, skimming down to settle on the reedy mudflats by the shores of the great tidal estuary that bordered David's land.*

*And **fantail pigeons**. She and Walter had spent their honeymoon in a small hotel in Provence. <...> and the fantails had woken them each morning with their cooing and fluttering and sudden idyllic burst of flight. On the last day of their honeymoon <...> Walter had bought her a pair of **white porcelain fantails**, and they lived still at either end of her sitting room mantelpiece. They were two of her most precious possessions [15, с. 22-23].*

Важливість білих птахів на різних етапах життя героїні підкреслюється як прямо за допомогою ключового речення (*For some reason white birds had always been an important, even symbolic, part of her life*), так і опосередковано, за рахунок цілої низки асоціацій, пов'язаних з позитивними емоціями, які супроводжують спогади жінки: чайки нагадують про довгі, безтурботні, залиті сонячним світлом дні дитинства (*the gulls of childhood – summer holidays; those endless, aimless sunlit days*); дикі гуси нагадують героїні про доньку і зятя, які живуть в Шотландії (*And then there were the wild geese which, in winter, flew over David and Jane's farm in Scotland*); голуби – медовий місяць (*the fantails had woken them each morning with their cooing and fluttering and sudden idyllic burst of flight*). Ключова фраза «white birds» викликає асоціації з позитивними емоціями, уособлюючи безтурботність, спокій, щастя. Символічність аналізованого компоненту тексту виявляється в його стратегічній важливості для вірної інтерпретації всього оповідання. Очікуючи на звістку про стан здоров'я доньки, життя якої знаходиться під загрозою, героїня побачила дванадцять білих лебедів.

***Twelve white swans.** She had watched them come and watched them go. Gone forever. She knew that she would never witness such a miraculous sight again.*

*She looked up into the empty sky. <...> **Twelve white swans.** She buried her hands deep in the pockets of her coat, and turned and went indoors to telephone her husband [15, с. 33].*

Зустріч героїні з білими птахами в момент, коли йдеться про життя і смерть доньки, є своєрідним передбаченням благополучного результату. Образ дванадцяти білих лебедів знаменує надію і символізує щасливий фінал. При цьому відбувається семантичне прирощення значення текстового

компоненту «whitebirds» позитивними конотаціями, на кшталт паралелі «білі птахи» – «щасливі події».

Як знак символ існує у художньому просторі тексту і не залежить від нього, але смислові потенції символу завжди ширше їх конкретної реалізації, адже зв'язки, в які вступає символ з тим чи іншим семіотичним оточенням, не вичерпує всіх його смислових валентностей. Таким чином створюється смисловий резерв, за допомогою якого символ може вступати в неочікувані зв'язки, змінюючи свою сутність і деформуючи текстову реалізацію певних елементів.

Будь-яке слово викликає певні образи в пам'яті читача. У кожному окремому контексті образ може сприйматися як сформований, або як такий, що зазнав певної трансформації. Ці образи розглядаються як первинні, такі, що схожі на спогади людей, на уяву, і є результатом рутинних подій. У тексті первинні образи постають як прямі концепції, в той час як художні образи (індивідуально-авторські) можуть розглядатися як вторинні.

Слід зазначити, що образи, створені автором, не можна вважати цілком індивідуальними. Вони несуть відбиток традиційної системи образів певної епохи, соціальної групи, етносу країни, до якої належить автор. образи невідривно пов'язані з культурними спогадами, частина з яких, що походить від архетипів, не змінюється протягом всієї історії людства. Авторський художній стиль розкривається не лише завдяки створенню нових асоціативних образів, що не є символічним з традиційної точки зору, але й завдяки актуалізації окремих архаїчних образів символічного характеру [13, с. 47].

В інтерпретації тексту найважливішим є сукупна система взаємозв'язків між головними символічними образами. Кожен взятий окремо символ полісемантичний, отже лише в системі символ є елементом, що сигналізує унікальність авторського стилю [11, с. 48].

Традиційно колір розглядається як одна з провідних характеристик предметів. Ця ознака має багато відтінків, і в залежності від цього письменник відбирає такі об'єкти порівняння, які б найбільш точно відтворювали в нашому уявленні цю ознаку з її відтінком чи характером її вияву [16, с.276]. Флористичні порівняння із семантикою кольору виконують естетичну функцію в художньому мовленні, виступають експресивними та емоційними засобами відтворення авторського задуму. Саме виразність художньої мови забезпечує багатство семантичної структури колористичних порівнянь

У художній мові колір має давню й багату традицію, яка стала явищем глибоко національним [див., наприклад, 17, с. 44]. На неї спираються у своїй творчості сучасні майстри художнього слова, в творах яких використовуються тонкі відмінності різних відтінків кольорової гами, що сприяють створенню особливого колориту, важливого для духовного світосприйняття.

Колористичні образи в англійській прозі переважно будуються на

підвалинах народної символіки, які в подальшому поглиблюються й конкретизуються індивідуальним образним мисленням письменника. Назви рослин, плодів чи квіток, які мають характерні забарвлення, походять від архетипів «волошка», «калина», «терен», «вишня», «фіалка», «малина», «буряк», «лимон» та багатьох інших і належать до номінацій кольору (пор. «очі кольору волошкового поля»; «мова моя калинова», і т.п.). Письменники вдало використовують рослинні образи як для відтворення психічного стану героїв та для іронічного змалювання зовнішності, алей й для зображення різноманітних кольорових характеристик.

Червоний колір у художній мові має широке коло сполучуваності, якому притаманна інтенсивний рівень експресивності. Наприклад:

*The oaks were putting out ochre yellow leaves: in the garden **the red daisies were like red plush buttons*** [18, с. 173].

Жовтий колір також викликає різні зорово-емоційні відчуття. Майстерність автора виявляється в тому, щоб знайти в семантиці відповідної назви кольору такий компонент, який би підкреслював несподіваність образних асоціацій. У наведеному нижчі уривку представлена розмова героїв роману відомого роману «Коханець леді Чаттерлей» Кліфорда з Коні, під час якої вона ставить у вазу золотаво-жовті тюльпани. Жінка дуже налякана, здивована і почувається невпевненою через те, що її чоловік заговорив про дитину. Крім того, вона підозрює, що він здогадується про її зраду.

*“Next day Connie was arranging **tall yellow tulips in a glass vase.** “Connie,” said Clifford, “did you know there was a rumour that you are going to supply Wragby with a son and heir?”*

*Connie felt dim with terror, yet she stood quite still, touching **the flowers.***

“No!” she said. “Is it a joke or malice?”

*“Neither, I hope. I hope it might be a prophesy”, Connie went on with **her flowers*** [19, с. 156].

Найкращім поясненням імпліцитного підтексту цієї сцени може слугувати персидська легенда, за якою діти – заклад гарного, міцного шлюбу. Символічність жовтого тюльпану полягає в тому, що легенда пов’язувала подружнє щастя з жовтим бутонем тюльпану. Ніхто не міг досягти щастя, тому що жодна сила не могла змусити бутон розкритися. Лише коли пролунав щирий сміх дитини, тюльпан розкрився, і з того часу тюльпан символізує уособлення щасливого шлюбу.

Аналіз наведеного текстового фрагменту доводить, що образ жовтого тюльпану символізує коханця леді Чаттерлей, який додає нестабільності нещасливому шлюбу Конні та Кліфорда. Його немає в кімнаті під час розмови, але думки про нього матеріалізувалися у квітах як зв’язку з коханою людиною. Таким чином квітки та їх колір відіграють важливу роль у розумінні даного епізоду, оскільки, наприклад, білий тюльпан (згідно вікторіанській мові квітів) у тому ж самому випадку означав би кінець кохання, що суперечить сюжету роману: Коні закохана, але не в чоловіка, а в свого коханця Мелорса.

Наступний приклад демонструє силу та тепло літа, адже, загалом, жовті квіти мають конотативне значення «тепло» і символізують цю пору року.

*Yellow celandines now were in crowds, flat open, pressed back in urgency, and the yellow glitter of themselves. It was **the yellow, the powerful yellow of early summer*** [19, с. 172].

Рей Бредбері присвятив свій роман «Вино із кульбаб» веселим кульбабам, уособленням спогадів про дитинство, тепло та літо.

Зелений колір є кольором трави, рясної зелені, а отже він символізує відновлене життя у природі. Для майстра художнього слова цей колір постає символом краси природи і водночас уособленням життя і радості:

*How cold the anemones looked, bobbing their naked white shoulders over **the crinoline skirts of green*** [op.cit., с. 88].

*Yet it was spring, and the **bluebells** were coming in the wood, and the leaf-buds on the hazels were opening like the spatter of green rain* [18, с. 117].

Синій колір, зазвичай, вважається кольором неба, води, очей і квітів, наприклад: *All the flowers were there, the **first bluebells in the blue pools, like standing water*** [op.cit., с. 192].

*And the **bluebells** made sheets of bright blue colour, here and there, sheering off into lilac and purple* [ibid].

*The **bluebells** washed like flood-water over the road riding, and lit up the downhill with a warm bluesness* [18, с. 193].

Красу рослинного світу в період цвітіння письменники часто передають за допомогою розмаїття кольорової гами: *a gate of colour* [op. cit., с. 360].

Символіка білого кольору, як правило, побудована на протиставленні чорному. Чорний колір у більшості культур асоціюється з нещастям, злими силами і навіть смертю:

*And on the ground the seeds drop and **dry with black** shreds hanging from them* [20, с. 352]. *It was a lovely morning, the pear-blossom and plum had suddenly appeared in the world **in a wonder of white** here and there* [21, с. 186].

Окрім основного призначення називання кольору колористичні порівняння характеризуються різноманітними переносами значення, які можуть в окремих випадках переходити в узагальнено-символічні. Новизна у вживанні колористичних порівнянь ґрунтується на їхньому традиційному вживанні в художньому мовленні.

Висновки.

Вживання колоронімів у сучасному англomовному художньому прозовому тексті репрезентує закономірності використання образів, що набули традиційності художніх символів, а також новаторське створення емоційно-оцінних метафоричних значень, притаманне індивідуально-авторському стилю. Крім денотативних, конотативних та інших експліцитно виражених у словниках значень, відомо багато імпліцитних сем колоронімів, джерелами яких є стійкі вербальні (мовні кліше, фразеологізми, фольклорні й літературно-художні твори та ремінісценції), а також невербальні (давні й сьогоденні традиції, обряди, звичаї, ритуали, етнографічні реалії) контексти.

Семантика колоронімів збагачується завдяки сукупності чинників, зокрема етимології, полісемії, парадигматичних відношень, що створюють основу їх символічності.

Символічні конотації колоронімів вказують на способи їх образного сприйняття читачем. Усталеність цих символічних значень підтверджується етнографічними та фольклорними джерелами, а також поетичними та прозовими творами ХХ століття. Колористичні образи широко представлені у індивідуально-авторській картині світу. Основою символізму колористичних назв є семантичні зміни, яких зазнає слово в контекстах, що фокусуються на образному вираженні художнього змісту. Контекстуальний зміст символізму колоронімів розкривається через багатовимірність та неоднозначність зв'язків між назвами та об'єктами, які вони позначають. В окремих випадках колороніми можуть сприйматися як носії матеріальних, природних та побутових якостей.

Перспективи подальшого вивчення символічного сприйняття колоронімів зумовлені необхідністю поглиблення уявлень про емоційно-рефлексивний характер мислення комунікантів, оскільки назви кольорів є невід'ємною частиною метафоричної картини світу; вони відбивають національно-історичну спадщину, що є предметом комплексного дослідження сучасних міждисциплінарних студій.

Література:

1. Лотман Ю. М. *Внутри мыслящих миров* / Юрий Михайлович Лотман // *Семиосфера*. – СПб.: Изд-во «Аврора», 2001. – С. 150–390.
2. Степанов Ю. С. *Семиотика* / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Просвещение, 1972. – 325 с.
3. Королев К. М. *Энциклопедия символов, знаков, эмблем* / К. М. Королев. – М.: Мидгард, 2005. – 600 с.
4. Никитин М. В. *Предел семиотики* / Михаил Викторович Никитин // *Вопросы языкознания*. – 1997. – №1. – С. 3–14.
5. Шелестюк Е. В. *О лингвистическом исследовании символа (обзор литературы)* / Е. В. Шелестюк // *Вопросы языкознания*. – 1997. – №4. – С. 125–142.
6. Wierzbicka A. *Semantics. Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture – Specific Configurations* / Anna Wierzbicka. – Oxford, NY: OUP 1992. – 487 p.
7. <http://zinki.ru/book/lingvokulturologiya/simvol-kak/8/>
8. Похлебкин В. В. *Словарь международной символики и эмблематики* / В. В. Похлебкин. – М.: Международные отношения, 2001. – 560 с.
9. Маслова В. А. *Лингвокультурология* / Валентика Авраамовна Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
10. Nöth W. *Handbook of Semiotics (Advances in Semiotics)* / Gen. ed. Th. Sebeok / W. Nöth. – Bloomington, Indianapolis: Indiana Univ. Press, 1990. – 576 p.
11. Лосев А. Ф. *Проблема символа и реалистическое искусство* / Алексей

Федорович Лосев. – М.: Искусство, 1995. – 320 с.

12. <http://www.stihi-rus.ru/1/Bratyinskiy/>

13. Попова Н.Н. Античные и христианские символы / Н. Н. Попова. – СПб.: Изд-во «Аврора», 2003. – 66 с.

14. Marks L. Synesthetic Perception and Poetic Metaphor / L. Marks // *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*. – 1982. – N8. – P. 15–23.

15. Pilcher R. *The Key* / Rosamunde Pilcher. – London: Phoenix, 1996. – 59 p.

16. Katriel T., Dascal M. *Speaker's Commitment and Involvement in Discourse* / T. Katriel, M. Dascal // *From Sign to Text* / Ed. Y. Tobin. – Amsterdam (Philadelphia): John Benjamins Publishing Company, 1989. – P. 275–295.

17. Белова О. В. Символика цвета в славянских книжных сказаниях о животных / О. В. Белова // *Слово и культура: Памяти Никиты Ильича Толстого: в 2 т.* / Отв. ред. Т. А. Агапкина. М.: Индрик, 1998. – Т. 2. – С. 44–50.

18. Lawrence D. H. *Collected Stories* / David Herbert Lawrence. – L.: David Campbell Publishers Ltd., 1994. – 1397 p.

19. Lawrence D. H. *Lady Chatterley's Lover* / David Herbert Lawrence. – Middlesex: Penguin books, 1960. – 310 p.

20. Steinbeck J. *The Grapes of Wrath* / John Steinbeck. – Moscow: Progress Publishers, 1978. – 530 p.

21. Pilcher R. *The Shell Seekers* / Rosamunde Pilcher. – Essex: Picador, 2003. – 460 p.

References:

1. Lotman Yu. M. *Vnytri Mysljashchih Mirov* / Yuri M. Lotman // *Semiosphere*. – SPb.: Publishing House "Aurora", 2001. – P. 150–390.

2. Stepanov Y. S. *Semiotics* / Yuri S. Stepanov. – M.: Education, 1972. – 325 p.

3. Korolev K. M. *Encyclopedia of symbols, signs, emblems* / K. M. Korolev. – M.: Midgard, 2005. – 600 p.

4. Nikitin M. V. *Predel semiotiki* / Mikhail V. Nikitin // *Issues of linguistics*. – 1997. – №1. – P. 3–14.

5. Shelestuk E. V. *O lingvisticheskom issledovaniji simvola (review)* / E. V. Shelestuk // *Issues of linguistics*. – 1997. – №4. – P. 125–142.

6. Wierzbicka A. *Semantics. Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture – Specific Configurations* / Anna Wierzbicka. – Oxford, NY: OUP 1992. – 487 p.

7. <http://zinki.ru/book/lingvokulturologiya/simvol-kak/8/>

8. Pohlebkina V. V. *Dictionary of international symbols and emblems* / V. V. Pohlebkina. – M.: Mezhdunarodnuje otnoshenija, 2001. – 560 p.

9. Maslova V. A. *Linguistics* / Valentina Avraamovna Maslova. – M.: Academy, 2001. – 208 p.

10. Nöth W. *Handbook of Semiotics (Advances in Semiotics)* / Gen. ed. Th. Sebeok / W. Nöth. – Bloomington, Indianapolis: Indiana Univ. Press, 1990. – 576 p.

11. Losev A. F. *Problema simvola i realisticheskogo iskusstvo* / Aleksei Fedorovich

Losev. – M.: Iskustvo, 1995. – 320 p.

12. <http://www.stihi-rus.ru/1/Bratyinskiy/>

13. Popov N. N. *Antichnyje i knristianskije simvoly* / N. N. Popov. – SPb. PH "Aurora", 2003. – 66 p.

14. Marks L. *Synesthetic Perception and Poetic Metaphor* / L. Marks // *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*. – 1982. – N8. – P. 15–23.

15. Pilcher R. *The Key* / Rosamunde Pilcher. – London: Phoenix, 1996. – 59 p.

16. Katriel T., Dascal M. *Speaker's Commitment and Involvement in Discourse* / T. Katriel, M. Dascal // *From Sign to Text* / Ed. Y. Tobin. – Amsterdam (Philadelphia): John Benjamins Publishing Company, 1989. – P. 275–295.

17. Belova O. V. *Simvolika tseвета v slavyanskih knixnyh skazanijah o zhivotnyh.* / O. V. Belova // *Slovo i Kultura: Pamjati Nikity Illich Tolstogo* / Ed. T.A. Agapkina. – M. : Indrik, 1998. – Vol. 2. – P. 44-50.

18. Lawrence D. H. *Collected Stories* / David Herbert Lawrence. – L.: David Campbell Publishers Ltd., 1994. – 1397 p.

19. Lawrence D. H. *Lady Chatterley's Lover* / David Herbert Lawrence. – Middlesex: Penguin books, 1960. – 310 p.

20. Steinbeck J. *The Grapes of Wrath* / John Steinbeck. – Moscow: Progress Publishers, 1978. – 530 p.

21. Pilcher R. *The Shell Seekers* / Rosamunde Pilcher. – Essex: Picador, 2003. – 460 p.

УДК 81'373. 2

ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА

Шаповал Г. І.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
Україна, м. Тернопіль

Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у новелістиці Леся Мартовича. Охарактеризовано стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та визначено особливості вживання власних назв у творчості письменника. Метою дослідження є характеристика функціонального навантаження літературно-художніх антропонімів та структурних особливостей використання власних назв у новелістиці Леся Мартовича. Систематизовано літературно-художні антропоніми у творчості автора, охарактеризовано їх структуру, з'ясовано особливості побудови ономастичного простору та літературних антропонімів в системі художнього тексту.

Ключові слова: апелятив, літературно-художній антропонім, номінація, онім.

Шаповал Г. І. Функции литературно-художественных антропонимов в творчестве Леся Мартовича/ Тернопольский национальный педагогический университет В. Гнатюка, Тернополь, Украина

Статья посвящена исследованию функционирования собственных имен в новеллистике Леся Мартовича. Охарактеризованы стилистические функции литературно-художественных антропонимов и определены особенности употребления имен собственных в творчестве писателя. Целью исследования является характеристика функциональной нагрузки литературно-художественных антропонимов и структурных особенностей использования имен собственных в новеллистике Леся Мартовича. Систематизированы литературно-художественные антропонимы в творчестве автора, охарактеризована их структура, выяснены особенности построения ономастического пространства и литературных антропонимов в системе художественного текста.

Ключевые слова: апеллятив, литературно-художественный антропоним, номинация, оним.

Shapoval G. I. Functions literary anthroponyms in works of Les Mrtovych/ Ternopil national pedagogical University. im. V. Hnatiuk, Ternopil, Ukraine

The article is devoted to the investigation of the functioning of proper names in the small prose of Les Mrtovych. Characterized by stylistic features of literary anthroponyms and peculiarities in the use of proper names in the works of the writer. The aim of the study is the characterization of the functional load literary anthroponyms and structural peculiarities of the use of proper names in novelistic Lesy Martovych. Systematic literary anthroponymy in the works of the author, described their structure, to clarify the features of construction onomastic space and literary anthroponyms in the system of artistic text.

Key words: appellativ, literary-artistic anthroponym, nomination, onym.

Вступ. Літературно-художня антропоніміка така ж давня, як і літературно-художня творчість. Адже від найдавніших часів письменники, називаючи персонажів, змушені були володіти певними емпіричними знаннями у галузі антропоніміки [1, с.3]. Проте, як окрема галузь науки, літературно-художня ономастика виокремилась відносно недавно – у II пол. XX ст., тому й досі існує проблема у єдиному погляді на визначення назви та структури цієї об'ємної галузі. Наука, яка вивчає особливості вживання власних назв у художньому тексті мовознавцями трактується по-різному. Найуживанішим зараз терміном є «літературна ономастика», під якою Ю. Карпенко розуміє «суб'єктивне відтворення об'єктивного, «гру» що здійснює автор, загальномовними ономастичними нормами» [2,с.80]. Белей Л. пропонує вживати термін, який найповніше і найточніше передає суть позначуваного поняття – літературно-художня ономастика. Паралельно існують терміни *поетична ономастика* (Т. Немировська), *ономатопоетика* (Е. Магазаник), *поетика оніма* (В. Калінкін), проте їм властива надмірна загальність та неконкретність [3, с.9].

Метою дослідження є характеристика функціонального навантаження літературно-художніх антропонімів та структурних особливостей використання власних назв у новелістиці Леся Мартовича.

Леся Мартович, уродженець Івано-Франківщини, володів дивовижним талантом оповідача. Він нещадно висміював усе те, що ставало на перешкоді селянинові бути щасливим та описував найважливіші проблеми звичайної людини, які стояли на перешкоді до вільного життя. Дуже часто письменник констатує гірку правду і говорить про темні сторони буття свого народу, про злиденність та неосвіченість, про суспільну та майнову нерівність людей закладаючи туди велику пригощу щирого українського гумору.

Головна функція літературно-художніх антропонімів – працювати на художній текст (розуміння читачем, адекватне інтерпретування) та на підтекст, адже антропоніми становлять вагомий частину художнього твору [4,с.73]. Безперечно, підбір імені для персонажа є надзвичайно відповідальним етапом при авторському іменотворенні, бо від того буде залежати ставлення читача до персонажа. У канві будь-якого твору антропоніми виконують різноманітні функції: номінативну, локалізаційну, соціологічну, оцінну, характеристичну. Розглянемо ці функції в новелах Леся Мартовича.

Номінативна функція. Ця функція в творах часто виходить на другий план і служить лише для виділення з ряду подібних. Відтворюючи події, письменник найчастіше вдається до однолексемного та дволексемного іменування (ім'я + прізвище, детермінатив + ім'я), номінує особу лише ім'ям чи похідним варіантом його, а антропомодель «ім'я + по батькові» та трилексемне іменування взагалі не вживає.

Леся Мартович при безпосередньому знайомстві читача з персонажем використовує антропомодель прізвище+ім'я або лише ім'я («*Ви лиш послухайте, який то штукар той Іван Рило: він умів в усяку твар перекидатися*») [5,с.46]. У ході розповіді, коли персонаж усім відомий, письменник активно користується замінниками імені. Щоб охарактеризувати Анничку з новели «Грішниця» застосовує наступні оніми: *грішниця, найліпша газдиня, душогубка, ніхтолиця* та ін. А для відображення почуттів Андрія та Анни автор продумано іменує головних героїв, використовуючи зменшено-пестливі форми Андрійко та Анничка [5,с.224-228].

У деяких творах Леся Мартович розкриває сюжет новели вже через заголовок («Грішниця», «Кадриль») та з діючими особами знайомить уже на початку розповіді: «*Укінчений богослов, Володимир, стояв довгий час дверях балевої зали...*» («Кадриль»), «*Ви лиш послухайте, який то штукар Іван Рило: він умів у всяку твар перекидатися*» («Іван Рило»). Задля лаконізму автор іноді поєднує детермінативи – *сусіди та приятелі, два хлопчики і одна дівчинка*.

Локалізаційна функція. Використовуючи реальний сільський антропонімікон, письменник творить картини описуваного ним періоду. Головними героями новел виступають прості працюючі селяни. Тому

підбирає переважно християнські імена людей, щоб максимально відтворити іменник кінця XIX – початку XX ст.: *Іван, Григорій, Петро, Анна, Катерина*. Автор прагне максимально відтворити картину селянського життя, вживаючи такі апелятиви-діалектизми як *тазда, таздиня, дедя – «батько», грабар – «той, що закопує гроби», гадкую – «думаю», платинка – «хустка», банувати – «сумувати» та ін.*, які теж виконують локалізаційну функцію.

Соціологічна функція. Всякий антропонім – це продукт людського суспільства, і в цьому сенсі може вважатися соціально значущим [6,170], однак часто ЛХА потребує «штучного» підсилення конкретним змістом, бо ж кожна особа є членом людської спільноти, є батьком чи матір'ю, сином чи дочкою, належить до певного суспільного стану, може мати якусь професію, може бути вбогою чи багатою [3,39].

Найбільша цінність творів Леся Мартовича полягає в тому, що вони відтворюють правдиву історію життя західноукраїнських спрацьованих селян, які довго перебували під гнітом австро-угорських окупантів.

Леся Мартович активно послуговується поєднанням літературно-художніх антропонімів з апелятивом, який вже несе певну інформацію: *сусід Петро, кум Сафат, отець Кабанович, грубий та червоний піп Корольчук* але й зустрічаються самостійно існуючі зразки безіменної номінації, які не прив'язані у тексті до будь-якого імені і вказують на діяльність або походження номінанта: *комісар, грабар, смєрєчівчан, крамар, жебрак, ворог, грішник, розбишака, касієр, розбійник, священник, береговичка-дівчина, убийник, аранжер, панський попишач, йолопуківський дяк*.

Соціальну диференціацію героїв творів забезпечує вживання поряд з іменем персонажа апелятивів, на зразок пан, пані, отець і т.п. Такі антропонімічні формули зафіксовані у новелах «Іван Рило» та «Кадриль». Персонажі, що належать до вищих суспільних класів, отримали прізвища *отець Кабанович, пан Дерешківський, отець Корольчук*.

Експресивно-оцінна функція. Використання антропонімів-експресивів від здрібніло-пестливих до зневажливо-згрубілих форм надає художньому тексту відповідне емоційне навантаження. У творі «Стрибожий дарунок» Леся Мартович творить негативні образи тих верст суспільства, які найбільше дошкуляли тодішньому селянинові, вивівши своєрідну класифікацію: *«комісар, що перед ним ховають сіль», «комісар, що перед ним ховають тютюн», «комісар, що перед ним ховають дрова», «комісар, що перед ним ховають де що в хаті є»* [5,с.189]. Часто підкреслює окремі риси персонажів новел, використовуючи заміники імен з позитивною чи негативною семантикою (*злодійка, грішниця, ніхтолиця, дурний, паршивий панок, нелюд, злий чоловік, душогубка, газдинька, любка, найгарніша дівчина*).

Для вираження експресивності автор вживає звертання: *«Любоко ж моя бідненька», «Господоньку наинайлюбіший, найкращий та найдужчий»* або заміники імен з позитивною чи негативною семантикою: *безбожник, лайдак, розбійник, нелюди, жебраки, худобина та ін.*

Характеристична функція. У творчості Леся Мартовича часто зустрічаються прізвища, імена та замітники імен, які є водночас характеризуючими, проте цього значення автор не трактує і не коментує, а пропонує читачеві самому глибше зануритись у сюжетну колізію та проаналізувати вживання антропонімів.

У складі імен можна простежити декілька шарів: візантійські християнські імена (*Іван, Петро*), грецького походження (*Варвара, Параска, Катерина, Григорій, Андрій, Анна*), словянського походження (*Володимир*), єврейського походження (*Семен, Марія, Сафат (від Йосафат)*) [7]. Поряд із іменем подається ще й інформація про особу: *Анничка, найпорядніша газдиня в селі; укінчений богослов Володимир; Іван Рило, чоловік якби перший-ліпший та б ін.*

У новелі «Грішниця» двоє одружених людей називають один одного лише пестливими формами – Анничка та Андрійко. Проте цим автор висвітлює не глибокі почуття героїв, а каяття Анни, що все життя кохала іншого чоловіка та каяття Андрія, який не спроможний був дати жінці належної любові: *«Не говори так, Андрійку, не ріж мого серця, бо я не варта, аби ти мене навидів. Я не варта й доброго слова від тебе почути. Бо я – душогубка»* [5,с.225].

Леся Мартович використовував промовисті прізвища, які вказували на домінуючу рису характеристики персонажа (Кабанович, Деришкірський, Рило, та ін.) Згрубіле слово із значенням «рило, морда, пика» лежать в основі прізвища *Івана Рило*. Цим автор висміював таких людей, які були першими там, де щось роздавали, і останніми, де потрібно щось зробити для загального добра (*«Дивитесь на нього, так він чоловік, як і другий; аж нараз гон! І стане вам свинею, або псом, або зайцем, або чим»*) [5,с.46].

Прізвиськом *Деришкірський* автор називає байдужого до народних справ інтелігента, який «дре останні гроші» з бідних селян (*«Приходить Іван Рило до пана Деришкірського, несе шапку ще від вулиці в руках. Іван Рило цілує пана Деришкірського в руку і в коліна. Розв'язує мошонку, витягає гроші, платить»*) [5,с.48].

Антропомоделлю *отець Кабанович* (від «кабан» – самець свині) Мартович показує надмірно вгодованого священнослужителя. З цим образом контрастує образ простого селянина: *«Потихенько, бо онде отець Кабанович стоять. Він усе ж священна особа, а ми – прості люди»* [5,48]. Бачимо чітку соціальну розмежованість різних верств населення зображуваного періоду.

Висновки. Отже, кожен прояв авторського втручання в антропонімію тексту не є випадковим, і завданням читача є ще глибший аналіз і систематизація образів, для того, щоб зрозуміти найменші тонкощі, які автор не подає відкрито, а для створення певного колориту пропонує читачеві відшукати самотійно, підкреслюючи цим важливість і необхідність суб'єктивного відтворення об'єктивних вчинків персонажів творів.

Література:

1. Белей Л. Функціональні-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XXст. – Ужгород, 1995. – 120с.
2. Карпенко Ю. Пушкинский ономастикон «Повестей Белкина»// Русское языкознание. – К.: КГУ, 1981. – Вип.2.– С.80-86.
3. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії (монографія). – Ужгород, 2002. – 176 с.
4. Усова О. Вживання та функції одночленних власних імен у творах М. Хвильового // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки. – 2003. – Вип. 1. – С.72-76
5. Мартович Л. Твори. – К, 1963. – 568 с.
6. Никонов В. Имя и общесво. М.: Наука, 1974. – 278с.
7. Трійняк І. Словник українських імен – К.: Довіра, 2005. – 509 с.

References:

1. Belei L. Funktsionalni-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii KhIKh-KhKhst. – Uzhhorod, 1995. – 120s.
2. Karpenko Yu. Pushkynskyi onomastykon «Povestei Belkyna»// Russkoe yazykoznanaye. – K.: KHU, 1981. – Vyp.2.– S.80-86.
3. Belei L. Nova ukrainska literaturno-khudozhnia antroponimiiia: problemy teorii ta istorii (monohrafiia). – Uzhhorod, 2002. – 176 s.
4. Usova O. Vzhyvannia ta funksii odnochlennykh vlasnykh imen u tvorakh M. Khvylovoho // Visnyk Donetskoho universytetu. Seriiia B: humanitarni nauky. – 2003. – Vyp. 1. – S.72-76
5. Martovych L. Tvory. – K, 1963. – 568 s.
6. Nykonov V. Ymia y obshchesvo. M.: Nauka, 1974. – 278s.
7. Triiniak I. Slovnyk ukrainskykh imen – K.: Dovira, 2005. – 509 s.

РОЗДІЛ ІІІ. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА, МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

УДК 784.4(=161.2).072

ОСНОВНІ ЗАСАДИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНИХ ЕТНОМУЗИКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (ТЕОРІЯ ПІСЕННОЇ ПАРАДИГМИ І МОДУСУ МИСЛЕННЯ СЕРЕДОВИЩА С. ГРИЦИ ТА РИТМОСТРУКТУРНИЙ МЕТОД М. ХАЯ)

кандидат мистецтвознавства, Охманюк В. Ф.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
Луцьк

У даній статті здійснено спробу окреслити засади методології сучасних етномузикознавчих досліджень, зокрема – теорії пісенної парадигми і модусу мислення середовища й семіологічного аспектів етномузикознавці Софії

Грици та ритмоструктурного методу, до якого примикає методика структурно-виконавського аналізу Михайла Хая, що можуть використовуватися в процесі дослідження етнічної музики регіонів України.

Ключові слова: парадигма, модус мислення, семіологія, методологія, етномузикознавчі дослідження, ритмоструктура, семантика.

Охманюк В. Ф. Основные принципы методологии современных исследований этномузыковедов (теория песенной парадигмы и модуса мышления среды С. Грыцы и ритмоструктурный метод М. Хая)/ Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Украина, Луцк

В данной статье осуществлена попытка очертить принципы методологии современных исследований этномузыковедов, в частности – теории песенной парадигмы и модуса мышления среды, а также семиологического аспектов этномузыковеда Софии Грыцы и ритмоструктурного метода, к которому примыкает методика структурно-исполнительского анализа Михаила Хая, что могут использоваться в процессе исследования этнической музыки регионов Украины.

Ключевые слова: парадигма, модус мышления, семиология, методология, исследования этномузыковедов, ритмоструктура, семантика.

Okhmaniuk V. F. Basic principles of methodology of modern researches of ethnic musikolgy (theory of song paradigm and modus of thinking of environment of S. Grytsa and ritmostrukturnal method of M. Haj)/ East Europe university of the name of Lesia Ukrainian, Ukraine, Lutsk.

An attempt to outline principles of methodology of modern researches of ethnic musikology is carried out in this article, in particular are theories of song paradigm and modus of thinking of environment and semiologic aspects of ethnic musikologists Sofia Grytsa and ritmostrukturnal method methodology of structurally-carrying out analysis of Mykhajlo Haj joins to that can be used in the process of research of ethnic music of regions of Ukraine.

Key words: paradigm, modus of thinking, semiology, methodology, researches of ethnic musikology, rhythmostruktural, semantics.

Вступ. Потреба глибокого вивчення джерел національної культурної пам'яті, сутності традиційної культури в багатогранності її синкретичних проявів, в тому числі і музичних, обумовлює необхідність проведення низки регіональних історико-краєзнавчих та музикознавчо-фольклористичних досліджень.

Метою пропоновані статті є спроба окреслити засади методології сучасних етномузикознавчих досліджень, зокрема – теорії пісенної парадигми і модусу мислення середовища й семіологічного аспектів, що можуть використовуватися в процесі дослідження етнічної музики регіонів України.

Вивчення семантичних аспектів теорії інтонації, намічених у працях З. Евальд, С. Грици, В. Єлатова, І. Земцовського, Ф. Рубцова, М. Хая.

Виклад основного матеріалу. Однією з провідних теорій сучасного українського етномузикознавства є теорія пісенної парадигми і модусу мислення середовища С. Грици. Дослідниця виходить із того, що саме умови життя формують модус мислення того чи іншого середовища, що й диференціює часопростір. На думку С. Грици, два види часопростору: сонячно-біологічний (природно-раціональний) та культурно-історичний – обумовлюють поділ фольклору на рефлексійний і наративний [6, с. 10]. Іншими словами, модус мислення середовища являє собою „синтез понятійних і рецепторних начал, які утворюють світоглядну систему установок та орієнтацій у життєвій і творчій діяльності етносу” [6, с. 18], „що виявляється в типовості для даного середовища тем і сюжетів, у нюансах їх мовно-діалектної інтерпретації, у мелосі – в стійкості повторюваних елементів ритмоструктури, інтонаційних співвідношень, виконавських норм та прийомів” [3, с. 28].

Модус мислення середовища, за словами С. Грици, безпосередньо залежить від територіального розташування етносу, рівня його соціально-економічного та культурного розвитку, характеру діяльності й традицій, контактів з іншими етносами, співвідношення фольклорної та літературної творчості тощо. Фактично, модус мислення середовища – це – „система понять, прийнята даним середовищем”, ознаки якої відображаються у всіх об’єктах фольклорної діяльності [6, с. 18].

Поняття модус мислення середовищам має соціологічно-функціональний (буття етносу) та іманентно-креативний (особливості творення артефактів даним етносом) сенси [4, с. 13-14].

„Модус мислення, – за словами дослідниці, – близький до поняття „стиль”, проте ці два поняття не тотожні. Вони співвідносяться подібно до думки і слова, до внутрішнього стану і зовнішнього його прояву. Модус мислення має ендогенну природу і прирівнюється до генетичного коду, є згустком мнемонічно-культурного досвіду певного соціуму, відображенням його цілеспрямованої діяльності ... належить до внутрішньомисленнєвої категорії. Модус мислення пізнається через оцінку етнофором свого середовища і бачення себе в ньому, через обсяг знань про своє середовище, через мову, особливості артикуляції, що включає мисленнєво-мовну поведінку етнофора, його дії у фольклорі...” [4, с. 13-14].

Етносоціальне середовище виробляє свій „модус мислення”, що неодмінно кодується в тематиці, родах і жанрах народної творчості, морфологічних і синтаксичних особливостях словесної та музичної мови [7, с. 52].

Модус мислення, за словами Грици, має три рівні: етнічний, етнографічний та індивідуальний. Він є вирішальним у формуванні етнічних, етнографічних стилів, регіонального фольклорного мовлення. Не жанр підстроює під себе фольклорне мовлення-нарацію, а локальне мовлення диктує різні форми вислову того ж самого в залежності від модусу мислення просторово-географічного середовища [1, с. 95].

Важливим внеском С. Грици до методології етномузикознавства є введення поняття етнокультурного коду. На припущення дослідниці, у закритому середовищі мелодія пісні (сенсоосяжна, але неперекладна) уподібнюється етнічному кодові. На її думку, „кодування у фольклорі подібне до передачі ДНК у генетиці і є запорукою відтворення етносу, його історичної пам'яті та збереження його культурної цінності” [8, с. 22]. Ознаки такого кодування можна спостерігати, вивчаючи міграції етнічних груп, котрі, потрапляючи в інші умови життя, зберігають свій базовий етнокультурний код у різних проявах своєї життєвої та творчої діяльності [8, с. 22].

Дослідниця визначає такі ендогенні коди українського фольклору:

а) „космотеїзм”: земля, небо, степи, ріки, море, сонце, місяць, зорі, вітер, що, співдіючи з живими істотами, виливаються у поетичний паралелізм;

б) наративність як спосіб самовираження та збереження пам'яті про себе (в епічних жанрах);

в) надчутливість, рефлексійність, ліричність, виражені в образній системі, поезії, мелосі, виконавській манері;

г) народний професіоналізм – вільне волевиявлення талановитого індивідуума (народні ремесла, кобзарство);

д) родо-жанрове розмаїття українського фольклору, зумовлене розмаїттям його етнолокальних нашарувань [8, с. 31].

Теорія модусу мислення середовища С. Грици базується на переконанні в тому, що „інтегральні тенденції народномузичної мови середовища бувають сильніші, ніж ті риси, яких набувають пісні в залежності від їх функцій” [5, с. 13].

Специфіку семантики фольклорного мелосу, на думку дослідниці, визначає ряд факторів – рівень соціально-економічного розвитку, наявність певних мистецьких традицій, схильність до певних типів музикування, наявність внутрішньо-етнічної розчленованості, взаємодія фольклорного та мистецько-професійного процесів тощо. Цей комплекс об'єктивних факторів впливає на формування модусу мислення середовища [5, с. 13].

Важливим поняттям, яким оперує дослідниця є поняття парадигми. Поняття парадигми у фольклорі виникло за асоціацією з варіюванням кореневої основи слова [2, с. 41]. З грецької *Paradeigma* – це зразок, що підлягає змінюванню. Цей термін трактується С. Грицою як модель, яка діє протягом певного часу і виконує свою суспільну функцію, а згодом може бути замінена іншою, „сукупність варіантів одного пісенного зразка, що утворилася внаслідок його трансформації в процесі часовопросторового руху” [3, с. 36], „міра виявлення різних градацій тотожності й нетотожності варіантів одного твору, їх переходу від однієї парадигми до іншої” [4, с. 10].

Парадигматичний підхід веде до системного розуміння цілісності фольклору. Суть новації парадигматичної теорії у фольклористиці полягає, за словами С. Грици, у „несприйнятті фольклорного твору як одиничного явища (фольклорний твір – тільки множина-серія) і введенні поняття „модус

мислення середовища”, що виводить варіювання логосу (твору) у геопростір, особливо загострюючи увагу на людині-творці, його антропогенних і артикуляційно-виконавських здібностях <...> Будь-яка пісня є парадигматична множина-серія, що утворилася внаслідок просторово-часового руху твору, його семантичних трансформацій і різних локальних артикуляцій” [4, с. 10].

„Множення варіантів, – за словами С. Грици, – відбувається за принципами тотожності, подібності” [2, с. 42]. „Воно йде двома шляхами: поліпшення та погіршення моделі <...> Порушення функціонально-опозиційних ознак пісенної парадигми шляхом редукції окремих її елементів або нарощування нових приводить до розпаду цієї парадигми, появи на її основі нової. Передумовою до таких стрибків у фольклорі дуже часто є контамінація або ж докорінна зміна сюжетно-композиційних елементів твору під впливом функціональної трансформації” [3, с. 37-38].

У механізмі множення варіантів С. Грица виділяє такі рівні:

а) варіанти спільної семантичної і структурної тотожності (спільні словесний текст, ритмічна формула тексту і мелодії, силабо-мелодичний ритм, ідентичний або подібний мелодичний контур);

б) семантично тотожні й структурно відмінні варіанти (спільний сюжетний стрижень, спільна або відмінна ритміка вірша і мелодії, відмінний мелодичний контур);

в) синонімічні варіанти (спільний семантичний код, різночитання того ж тексту – лексичні й структурні, взаємозаміни як у ритмі, так і в мелодії);

г) структурні варіанти (спільні ритміка, мелодичний контур, відмінний текст) [3, с. 38-40].

Найважливішим рівнем ідентифікації варіантів є семантичний, адже поза ним не може бути мови про спорідненість як словесно-музичної цілості. Цей рівень має вирішальне значення у тематично-жанровій класифікації. Адже якщо пісні тотожні тільки на рівні ритмоструктури, то вони, за словами С. Грици, утворюють структурні парадигми, проте входять у різні пісенні парадигми. Таким чином пісенна парадигма базується на єдності словесного тексту варіантів, без чого неможливо встановити їх семантичну залежність [3, с. 40].

У виявленні зазначених рівнів велику роль відіграють статичні показники стабільних і взаємозамінних елементів. У випадку коли останні перевищують межі допустимих змін, пісня переходить з однієї парадигми в іншу, утворюючи новий варіантний ряд [3, с. 40].

За словами С. Грици, на прикладах варіювання пісенної парадигми яскраво простежується відносна самостійність словесного та музичного текстів, їх спроможність, крім спільних, утворювати й незалежні ряди словесних та музичних варіантів [3, с. 43].

Варіювання словесного та музичного компонентів пісні, на думку С. Грици, – практично необмежені. І це одна з передумов активної дифузії та контамінаційних процесів у народній пісні [3, с. 37]. Змінюваність варіантів

пісенної парадигми, на думку дослідниці, тісно пов'язана із модусом мислення середовища, в якому побутує твір. Рівень сходження між варіантами одного твору завжди тим ближчий, чим ближчі модуси мислення середовищ [2, с. 50].

Принцип ідентифікації варіантів однієї пісенної парадигми, за словами Грици, базується на виявленні в них домінантних ознак над спільними, випадковими. Перші у фольклорі мають значення „пам'яттєвих” майданчиків у збереженні традиції, другі – стимулюють її оновлення [3, с. 37].

Як справедливо зазначає С. Грица, фольклор не мислить родами, жанрами, як значно пізніша за нього літературна культура; він мислить субстанційними міфологемами, формулами, спроектованими на конкретну ситуацію. Тому спроби виокремити жанри у фольклорі за традиційною схемою наштовхуються на спротив самого матеріалу, його парадигматичну природу – існування кожного твору як парадигмальної системи варіантів, будівельні елементи якого перебувають у постійному русі, даючи імпульси то до їх збирання в ціле, то до їх дисперсії [1, с. 99]. „Із однієї пісенної „зав'язі”, – зазначає дослідниця, – розростаються грона варіантів, які успадковують семантичні та конструктивні елементи свого першоджерела, не залишаючись водночас незмінними <...> Чим давніший твір, тим більша ймовірність його варіантних розщеплень, жанрових трансформацій” [3, с. 32-33].

„Парадигма, – стверджує С. Грица, – є мірою динамічних процесів, обмежувальною рамкою у виявленні зв'язків між окремим явищем і цілісністю, що включає канон і варіантний ряд канону, тобто є метапоняттям, що діє стосовно різних рівнів сутностей у їх стабільному і мобільному стані, інтерпретуючи ці сутності в плані соціального плюралізму” [4, с. 8-9].

Роль „з'єднуючих скріпів” у парадигматиці фольклору виконують силабічні структури (структурні парадигми – 55, 66 і т. д.), синтагматичні структури – однорядкові (колони), дворядкові (паратактичні, репризні строфи, строфи з катеном) [4, с. 13].

Пісенна парадигма існує у нерозривному зв'язку з поняттям модус мислення середовища. „Парадигма і модус мислення середовища, – за словами С. Грици, – співвідносяться як лінії абсцис і ординат. Парадигма відповідає на питання „що?”, модус мислення – на питання „як?” [4, с. 13].

Важливим критерієм жанроутворення у фольклорі, а також тотожності серії варіантів є сюжет. Він – поле суперечностей між жанром і парадигмою. Адже якщо жанр акумулює домінантні ознаки наспівів у їх цілісності, то парадигма розводить їх по різних класах семантики та форми під впливом різних модусів мислення і способів артикуляції [4, с. 16].

До ритмоструктурного методу примикає методика структурно-виконавського аналізу (парадигматико-етнофонічна) М. Хая, що передбачає вивчення інтонаційних модифікацій мелодичного контуру, змодельованих за допомогою вирізнення з парадигматичного ряду ладово-інтонаційних моделей типологічно найстійкіших.

Цю методику слід розуміти, з одного боку, як „множинність мело (ритмо) структурних та виконавських варіантів проаналізованих зразків музики, з іншого – „множинність структурно-виконавських чинників творів народної музики” (мелоінтонаційні, ладові, строфіко-, метро-ритмічні, темпово-агогічні, композиційні, виконавські і ін.) [10, с. 89].

За словами М. Хая, „такі інваріантні зразки, за якими стоять довгі парадигматичні ряди-ланцюги певного інтонаційно-семантичного типу, вже самі по собі несуть значний ступінь узагальнення особливостей їх структурно-семантичних характеристик” [10, с. 87]. Їх узагальнення на рівні жанру, як вказує вчений, може дати „сумарний” наслідок даного стилю – модусу інтонаційного мислення (С. Грица) чи звукоідеалу (А. Скоробагатченко, М. Хай) даного виконавського середовища.

Поняття „мелоритмотип” (М. Хай) означає типологічну стабільність між характерними ознаками звуковисотного та ритмічного кістяка мелодії [9, с. 30-31]. Поняття „мелоритмоформула” застосовується у вузькому (сегментарно-частковому), так і в широкому (на означення мелоритмотипу цілого періоду) значеннях у випадках, коли інтонаційний і ритмічний контури стабільно структурно пов’язані. За умови відсутності такої стабільності мелотип і ритмотип визначаються окремо.

Поняття сегмента (за М. Хаєм) – вказує не так на величину фрагмента форми, як на нестрофічність її внутрішньо сегментних утворень).

М. Хай пропонує диференціювання народнописаних зразків на рівні виду, жанрово-структурного типу, його різновиду (інваріанта), і варіанта як основних інгредієнтів парадигматичної низки виконавських зразків. Це є, на думку М. Хая, найдостовірнішим відбором зразків, запропонованих для аналізу. Однак поряд із відзначеними тенденціями типології, кожен конкретний зразок виконання має неповторну специфіку мело- та ритмокомпозиційного творення.

Етнічний звукоідеал – це „етнозвуковий феномен, що асоціюється в уявленні слухача-реципієнта традиційної музики як системи типологічно схожих і властивих даному середовищу етнофонічних явищ, що склалися в ньому впродовж тривалого історичного відрізка часу й охоплюють адекватні етнографічні та етносоціальні сфери свого втілення” [10, с. 109-110].

В українському етноідеалі „домінують звучання, що імітують людський голос або ж комплементарно доповнюють його: сопілкова й смичкова кантилена, бандурно-кобзові, часто цимбальні арпеджовані „перебори” (кобзарський термін „відбій”), які істотно й принципово різняться від „азійського” кольориту одноголосного тремоло східних кобузів і кобизів, домбр, російських балалайок, а також незмінно настроєних, що безнастанно звучать гармонік і баянів, які останнім часом спричинилися до значного руйнування українського звукоідеалу, хоч, однак, так і не змогли до решти доруйнувати його” [10, с. 111].

Висновки. Таким чином, нами зауважено необхідність використання в процесі дослідження етнічної музики регіонів України низки методів: зокрема

– теорії пісенної парадигми і модусу мислення середовища й семіологічного аспектів Софії Грици та ритмоструктурного методу, до якого примикає методика структурно-виконавського аналізу Михайла Хая.

Література:

1. Грица С. Ендогенна природа фольклору / С. Грица // Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. – К.; Т.: Астон, 2002. – 236 с.
2. Грица С. Категорія парадигми у вивченні варіаційної специфіки фольклору / Грица С. // Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. – К.; Т.: Астон, 2002. – 236 с.
3. Грица С. Й. Мелос української народної епіки: монографія / Грица С. Й. / [від. ред. І. Березовський, А. Муха]. – К.: Наук. думка, 1979. – 245 с.
4. Грица С. Механізми вербально-музичної парадигматики у фольклорі / Софія Грица // Студії мистецтвознавчі / [ред. колег. Г. А. Скрипник та ін.]. – Число 8 (12). Театр. Музика. Кіно. – К.: Вид-во ІМФЕ, 2005. – 134 с.
5. Грица С. Семантика народного мелосу і конкретне середовище його побутування / С. Грица // Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. – К.; Т.: Астон, 2002. – 236 с.
6. Грица С. Й. Фольклор у просторі та часі: вибрані статті / Грица С. Й. [ред. О. С. Смоляк]. – Т.: Астон, 2000. – 228 с.
7. Грица С. Функціональний багаторівневий аналіз народної творчості / Грица С. Й. // Грица С. Й. Трансмісія фольклорної традиції: етномузикознавчі розвідки / [НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського]. – К.; Т.: Астон, 2002. – 236 с.
8. Грица С. Час і простір у фольклорі, його стратифікація у зв'язку з етнографічним регіонуванням України / Грица С. Й. // Грица С. Й. Фольклор у просторі та часі: вибрані статті / [ред. О. Смоляк]. – Т.: Астон, 2000. – 228 с.
9. Хай М. Й. Музично-інструментальна культура українців (фольклорна традиція): автореф. Дис. докт. мистецтвознав.: 17.00.03 – музичне мистецтво; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України / Хай Михайло Йосипович. – К., 2008. – 32 с.
10. Хай М. Семантика інструментальних награвань у сучасному весільному обряді с. Зеленьків на Черкащині / Хай М. // Проблеми досліджень усної історії східноєвропейських сіл 1920-1940 років. – Черкаси: [б. в.], 1998. – 134 с.

References:

1. Grytsa S. Endogenous nature of folklore/ of S. Grytsa // Grytsa S. Transmission of folklore tradition: Ethnic musikologic of secret service. - K.; T.: Aston, 2002. – 236 p.
2. Grytsa S. Category of paradigm in the study of variation specific of folklore / of Grytsa S. // Grytsa S. Transmission of folklore tradition: Ethnic musikologic of secret service. - K.; T.: Aston, 2002. – 236 p.

3. Grytsa S. J. *Melos of Ukrainian folk epik: monograph* / of Grytsa S. J. / [man. ed. I. Berezovski, A. Muha]. – K.: Sciences. idea, 1979. – 245 p.
4. Grytsa S. *Mechanisms of verbally-musical paradigm in folklore* / Sofia Grytsa // *Studios are a study of art* / [ed. of colleagues. G. A. Skrypnyk and other]. it is Number 8 (12). *Theatre. Music. Cinema.* - K.: Pub. house of IAFE, 2005. – 134 p.
5. Grytsa S. *Semantics of folk melos and concrete environment him to the way of life* / of S. Grytsa // *Grytsa S. Transmission of folklore tradition: Ethnic musikologic of secret service.* - K.; T.: Aston, 2002. – 236 p.
6. Grytsa S. J. *Folklore in space and time: the chosen articles* / of Grytsa S. J. [ed. S. Smoliak]. - T.: Aston, 2000. – 228 p.
7. Grytsa S. *The functional multilevel analysis of folk work* / of Grytsa S. J. // *Grytsa S. J. Transmission of folklore tradition: secret services of ethnic musikology* / [NAS of Ukraine, IAFE the name of M. T. Rylskyij]. - K.; T.: Aston, 2002. – 236 p.
8. Grytsa S. *Time and space in folklore, his stratification in connection with ethnographic region of Ukraine* / of Grytsa S. J. // *Grytsa S. J. Folklore in space and time: the chosen articles* / [ed. O. Smoliak]. - T.: Aston, 2000. – 228 p.
9. Haj M. J. *Musically-instrumental culture of Ukrainians (folklore tradition): abstr. of thesis Diss. doct. of study of art: 17.00.03 is a musical art; IAFE the name of M. T. Rylskyij NAS of Ukraine* / Haj Mykhajlo Joseph. - K., 2008. are 32 p.
10. Haj M. *Semantics of the instrumental winnings in a game in the modern wedding ceremony of v. of Zelenkiv on Cherkasy Oblast* / Haj M. // *of Problem of researches of verbal history of the east Europe villages 1920-1940. are Tcherkasy: [b. e.], 1998.* – 134 p.

УДК 371. 7(477-25) «18»

МИСТЕЦЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ КИЄВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Філімонова А. С.

Київська академія перукарського мистецтва, Україна, Київ

Обґрунтовано особливості освітніх мистецьких процесів другої половини XIX ст. у Києві та участь В. Орловського в них. Вивчено головні проблеми виникнення мистецьких учбових закладів у Києві означеного періоду. У ході роботи переважно були застосовані аналітичний, системний та історичний методи. Визначено, що становлення художньої освіти у Києві пройшло три основні етапи розвитку, діяльність В. Орловського припадає на другий період і відмічена активною участю у створенні та функціонуванні художніх навчальних закладів, а також у виставковій діяльності. Результати дослідження можуть бути використані у створенні теоретичних праць, для розробки лекційних курсів, написання підручників з історії українського мистецтва др. пол. XIX ст.

Ключові слова: художні освітні заклади, школа М. Мурашка, Київське художнє училище, Київське Товариство художніх виставок

Филимонова А. С. Художественные образовательные учреждения Киева второй половины XIX века / Киевская Академия парикмахерского искусства, Украина, Киев.

Обозначены и аргументированы особенности образовательных художественных процессов второй половины XIX века в Киеве и участие В. Орловского в них. Изучены главные проблемы, сопутствующие возникновению художественных учебных заведений в Киеве этого периода. В процессе работы были применены аналитический, системный и исторический методы. Определено, что становление художественного образования в Киеве прошло три основных этапа, деятельность художника относится ко второму и отмечена активным участием в создании и функционировании художественных учебных заведений, а также в выставочной деятельности. Результаты исследования могут быть использованы при создании теоретических трудов, для составления лекционных курсов, написания учебников по истории украинского искусства вт. пол. XIX века.

Ключевые слова: художественные учебные заведения, школа Н. Мурашка, Киевское художественное училище, Киевское Товарищество художественных выставок

Philimonova A. S. Kiev art schools in the second part of Nineteen century/ Kyiv Academy of Hairdressing art, Ukraine, Kiev

Argued features of educational art score in the second half of the XIX century in Kiev and the role of B. Orlovsky in it is the main purpose of the article. Rising of art schools in Kiev city in definite period has been discovered. Basically this work has been applied with analytical, systematic and historical methods. The article determined that the formation of artistic education in Kiev passed three main stages. And so that V. Orlovsky took active participation in the second period, especially in the establishment and maintenance of art schools, as well as exhibition activities. Results of this research can be used for of lectures and books about Ukrainian art history in second half of XIX century.

Keywords: art schools, M. Murashko school, Kiev art school, Art exhibitions fellowship of Kiev

Вступ. Друга половина XIX століття стала часом активного формування у Києві художніх навчальних закладів як приватного, так і громадського характеру. Саме в цей час у художніх школах починає працювати ціла плеяда визначних митців, яка і визначає неповторну творчу спільноту, сприяє становленню освітніх закладів, бере участь у виставковій діяльності. Одним із активних учасників розвитку мистецької культури був В. Орловський. Однак ні його внесок, ні самостійна творчість досі не отримали належного висвітлення у наукових пошуках. Учень, а згодом і пенсіонер Петербурзької академії художеств, багато років свого життя В. Орловський пов'язав із

Києвом. А між тим і творчий шлях митця, і його особистість, становлять значний інтерес для вивчення та подальшого всебічного розуміння тих мистецьких процесів, що відбувались на теренах російського та українського мистецтва у другій половині XIX століття.

Аналіз досліджень і публікацій. В останні роки тема формування художньої освіти в Україні досить активно розроблялась у мистецтвознавчих працях. Зокрема, ґрунтовним дослідженням є монографія О. Сторчай, присвячена викладанню художньо-мистецтвознавчих дисциплін у Київському університеті Св. Володимира 1834-1924 рр. [1]. Автор вперше розглядає історію викладання живопису, архітектури та створення кафедри теорії та історії мистецтва, а також процеси, зародження мистецької освіти у Києві. Вагомою є монографія Р. Шмагала [2] присвячена мистецькій освіті в Україні середини XIX – середини XX століття, в якій автор звертає увагу на художні освітні процеси Києва та розділяє їх на три періоди. Перший пов'язаний з отриманням художньої освіти при духовних закладах, що мала перш за все релігійне спрямування. До другого автор відносить створення закладів (часто приватних), де можна було отримати середню художню освіту – це художні школи та училища XIX століття. Останній період пов'язаний зі створенням у 1917 році вищого художнього закладу – Української академії мистецтв. Р. Шмагало представляє оригінальні документи про маловідомі гуртки, студії, школи, училища тощо, які формували унікальне мистецьке середовище цього періоду. Тісні зв'язки Академії художеств та її митців-випускників із закладами освіти на Україні у XIX столітті розкриває у своїй статті Н. Яворська [3]. Автор прослідковує формування освітнього процесу і вплив на нього представників російського мистецтва. У своїй монографії Л. Савицька розглядає кардинальні зміни, що відбувалися в українському мистецтві рубежу XIX – XX століть [4]. Ці процеси цілком вписуються у західноєвропейський хід розвитку мистецтва, означений трансформацією та створенням абсолютно нової художньої мови. У цей короткий період відбувається переорієнтація художніх шкіл, застосовуються нові методи викладання, значно активізується виставкове життя, що створює цільну картину нового мистецького простору.

Окрім вище згаданих загальних робіт існують також дослідження, присвячені окремим навчальним закладам. Особливу увагу мистецтвознавців та художників з часу її заснування привертає Київська рисувальна школа М. Мурашка, що зібрала навколо себе талановите художнє товариство Києва. До унікального фактологічного матеріалу належать спогади самого митця, в яких він детально розповідає всі перипетії створення та функціонування свого учбового закладу [5]. Біографії М. Мурашка присвячений нарис Ю. Турченка, в якому окреме місце відведено педагогічній діяльності художника [6]. Цьому аспекту також присвячена стаття М. Малиніної, у якій розглядаються педагогічні принципи та побудова передової на той час системи навчання школи М. Мурашка [7]. Абсолютно унікальний архівний документ – спогади К. Трохименка про Київське художнє училище – був опублікований

О. Сторчай у журналі «Мистецтвознавчі студії» [8]. Цей документ висвітлює методи та принципи викладання в училищі і є дуже цінним, оскільки у різноманітних публікаціях, присвячених київській художній освіті кінця ХІХ – початку ХХ століття саме про цей мистецький заклад дуже мало інформації. К. Трохименко, безпосередній свідок і учасник навчального процесу, докладно розповідає про викладачів, учнів, характер проведення занять.

В. Орловський проживав у Києві саме в цей період активного формування нових освітніх процесів і безпосередньо брав у них участь. Хоча його постать у художньому житті Києва досить вагома, внесок художника є ще недостатньо дослідженим.

Метою даного дослідження є розгляд розвитку мистецьких процесів у Києві у другій половині ХІХ столітті. Таким чином, **завданнями** дослідження є розгляд історії створення у Києві художніх учбових закладів та участь В. Орловського в їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перший етап становлення мистецької освіти у Києві історично припадає на ХVІІІ ст. і пов'язаний із діяльністю релігійних центрів, а саме Київською духовною академією та іконописними майстернями Києво-Печерської Лаври. Митці, що навчались у цих центрах, здебільшого створювали роботи на релігійну тематику; деякі з них – І. Щирський, брати Тарасевичі, Г. Левицький – спочатку отримували знання закордоном, наприклад, у Польщі, Литві, Німеччині, а потім продовжували вдосконалювати свою майстерність у друкарні Києво-Печерської Лаври чи у Київській духовній академії [2].

Другий період ознаменований створенням світських учбових закладів, серед яких провідна роль належала Київському університету Св. Володимира. З середини століття там викладали рисунок та живопис Б. Клембовський, К. Павлов, Г. Васько – професійні майстри, що були направлені Академією художеств. Згодом з'явилася серйозна художня колекція, яка «стала і першим художнім музеєм, який хоч і обмежено, але був доступним для огляду публіки. Це було важливою культурною подією для Києва, в якому на той час не було художнього музею, а ні картинної галереї чи доступних для огляду приватних колекцій... У середині ХІХ століття Київський університет стає центром проведення художніх виставок у місті, починаючи з першої відомої зарубіжної виставки німецького і австрійського живопису і графіки 1859 року, яка знайомила киян з тогочасним західноєвропейським мистецтвом другої чверті – середини ХІХ ст.» [1, с.195.] У 60-х роках у стінах Києво-Печерської Лаври створюється рисувально-художня школа на чолі з О. Рокачевським. 1866 року була заснована рисувальна школа М. Мурашка (спочатку при Київській гімназії), а 1901 року Київське художнє училище (проіснувало до 1918 року). З 1913 до 1917 року в Києві функціонувала школа О. Мурашка

Третій період розпочинається створенням Української академії мистецтв у 1917 році Г. Нарбутом.

Переїхавши з Санкт-Петербурга до Києва у 1887 році В. Орловський активно долучається до місцевих творчих процесів. Його діяльність у Києві відноситься до другого етапу формування та становлення професійної художньої освіти.

Мабуть, центральною постаттю, що змогла вдихнути нове життя в освітні мистецькі процеси Києва був М. Мурашко. Спочатку він викладав малювання у І Київській гімназії, потім – у Київському реальному училищі.

Поступово біля нього зібралось широке коло людей, що прагнули здобути художню освіту. У 1875 році він відкрив власну школу у себе вдома, а вже через рік Київська рисувальна школа отримала офіційне визнання [5]. Долаючи різноманітні труднощі, вона стала вагомим художнім осередком, у якому майбутні митці отримували професійні художні навички: «Розвиток учнів не обмежувався тільки практичними заняттями з рисунка та живопису; у школі читались також теоретичні дисципліни: перспектива, анатомія, загальна історія мистецтв» [7, с. 286]. При школі була організована Шкільна рада, до якої був запрошений В. Орловський. «Майже всі київські художники більшою чи меншою мірою були зв'язані з школою Мурашка, викладали в ній, брали участь у роботі Ради, художніх виставках і лекціях, присвячених питанням образотворчого мистецтва» [6, с. 14].

У кінці 80-х років розпочалася палка дискусія між викладачами художньої школи щодо її подальшої долі, зокрема, чи залишатися їй під приватним керівництвом чи стати державним закладом. Це питання торкнулося досить широкої аудиторії, оскільки охоплювало не лише зацікавлену публіку, а й академічні кола: «Увага зі сторони Академії художеств до рисувальних шкіл збільшилася після реформи Академії 1893-го року, коли до її складу увійшли художники-передвижники. З цього часу приватні школи поступово починають перетворюватися у казенні художні училища» [3, с.76].

М. Мурашко був проти перетворення школи в державну установу, оскільки, на його думку, зрівняння у правах із середнім учбовим закладом лише ускладнить її діяльність. Із такою позицією не погоджувались інші художники, зокрема, Г. Мясоедов, І. Селезньов, М. Пимоненко, Х. Платонов та інші: «Вони обстоювали необхідність створення у Києві художнього учбового закладу з своїм уставом і правами, який би залежав не від приватної особи, а знаходився на утриманні держави. Однак Мурашко, цілком поклавшись на Терещенка, не шукав інших шляхів для забезпечення школи, поставивши тим самим питання про її існування в пряму залежність від мецената» [6, с.15]. До таких різних поглядів на подальшу долю школи додавались й особисті стосунки. Так, улюблений учень М. Мурашка І. Селезньов залишив школу через різку позицію вчителя щодо його майбутнього шлюбу.

Протиріччя між діаметрально протилежними позиціями щодо реорганізації школи «загострювались з кожним роком все більше і, нарешті, привели до того, що в 1900 році група викладачів школи – М. Пимоненко,

Х. Платонов, О. Троїцька-Гусева – залишила її стіни й організувала художні класи, звернувшись в той же час до Академії художеств з проханням відкрити у Києві художнє училище з правами середнього учбового закладу» [6, с.15].

Школа М. Мурашка мала реорганізуватися у художньо-промислове училище, як того хотів її багаторічний меценат І. Терещенко, оскільки «він вважав, що суспільству потрібні художники, котрі можуть створювати гарні речі прикладного призначення, наділяючи їх вишуканістю та елегантністю» [9, с.299].

Таким чином, у 1901 році було засновано Київське художнє училище, яке підпорядковувалось Петербурзькій академії художеств. Його засновниками були такі видатні художники як В. Менк, В. Орловський, М. Пимоненко, викладали М. Бойчук, Ф. Красицький, Ф. Кричевський, О. Мурашко.

Училище, будучи середнім художнім навчальним закладом, мало на меті підготовку учнів до вступу в Академію художеств, якій воно було підпорядковане. «Вихованці училища, які успішно закінчили повний курс з мистецьких, загальноосвітніх і спеціальних наукових предметів, одержували, із затвердженням Академії мистецтв, диплом на звання вчителя малювання й креслення в середніх навчальних закладах, атестат про закінчення курсу, а найталановитіші, за особливим посвідченням Ради училища, мали право вступу до Вищого художнього училища при Імператорській академії мистецтв» [8, с.144]. В училищі були три мистецькі відділення: живописне, архітектурне та скульптурне. Програма затверджувалась в Академії художеств та мала суто академічне спрямування: «Тобто вона будувалася до останнього натурного класу на античних зразках, спершу орнаменту, потім маски, голів, постатей, гіпсових копій з античних оригіналів» [8, с.146]. В різні роки тут навчались такі знані майстри як К. Трохименко, П. Ковжун, А. Петрицький, О. Екстер, А. Лентулов, І. Кавалерідзе, О. Архипенко та інші. Варто зазначити, що «художня школа давала закінчену художньо-середню освіту. Для <винятково> талановитої молоді цієї освіти було достатньо для того, щоб вона могла розгорнути на цій базі свою творчу діяльність» [8, с.150]. Отже, навчання там було початковим трампліном, який виводив майбутніх митців у світ високого мистецтва. Таким чином, Київське художнє училище стало наступною сходинкою, яка наближала створення вищого навчального художнього закладу, що відбулось у 1917 році.

Як бачимо, у 1890 – 1900-х роках художнє життя Києва виходить на новий рівень розвитку. Саме на цей час припадає розквіт творчості В. Орловського, що також був насичений різноманітними важливими подіями в житті митця. Переїхавши до Києва, він одразу стає безпосереднім учасником мистецького життя та поступово зближується з багатьма місцевими митцями та художніми організаціями. Особливий зв'язок В. Орловський мав з молодим живописцем М. Пимоненко, який згодом одружився на його донці Олександрі. В. Орловський у своїй садибі з майстернею на вулиці Гоголівській, 28 побудував для молодого подружжя

окремий флігель. «Сюди навідувалися київські художники Сергій Світославський, Харитон Платонов, Володимир Менк, Вільгельм Котарбінський, Михайло Яровий, тутешні меценати з родини Терещенків і Бродських, сюди приїжджали з Петербурга І. Рєпін, П. Ковалевський, Ю. Клевер» [11, с.33].

У кінці XIX ст. в Києві поживавлюється виставкова діяльність – 1893 року було засновано Київське Товариство художніх виставок. В цьому процесі брали участь В. Орловський, П. і О. Свєдомські, В. Котарбінський, М. Пимоненко, В. Менк, В. Галимський, Є. Вжещ, О. Мурашко. Об'єднання мало на меті повторити комерційний успіх передвижників та «строкатий склад Товариства не сприяв цілісності його виставок», а відтак і значному успіху [4, с. 17].

Висновки. Створення професійної художньої освіти у Києві пройшло наступні етапи розвитку: перший період, коли художні навички можна було отримати при іконописних майстернях і навчання мало цілком релігійне спрямування; другий період – час, коли паралельно з іконописними майстернями починають з'являтися школи європейського зразка. До найбільш відомих та успішних можна віднести Рисувальну школу М. Мурашка. Третій був ознаменований довгоочікуваним створенням вищого художнього закладу – Академії мистецтв у Києві. Основну увагу в даному дослідженні присвячено саме другому періоду, на який припадає життя і творчість В. Орловського.

У Києві В. Орловський долучився до всіх найважливіших та значимих мистецьких подій. Він стояв біля самих витоків створення художніх учбових закладів. Був запрошений до Шкільної ради рисувальної школи М. Мурашка, був серед засновників Київського художнього училища, відкритого за сприяння Петербурзької академії художеств. 1893 року було засновано Київське Товариство художніх виставок і В. Орловський також брав участь у цьому процесі. **Перспективи подальших розвідок** полягають у поглибленому дослідженні творчості митця другого київського періоду (1887-1912), що надасть більш повне та об'єктивне уявлення як про творчу діяльність художника, так і загальних мистецьких тенденцій цього часу.

Література:

1. Сторчай О. В. *Мистецька освіта в Київському Університеті (1834 – 1924): Монографія* / О. В. Сторчай. – К.: Щек0, 2009. – 335 с.
2. Шмагало Р. *Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції* / Р. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с.
3. Яворская Н. *Академия художеств и художественное образование на Украине во второй половине XIX века: сб. статей* / Н. Яворская // *Русско-украинские связи в изобразительном искусстве*. – К.: Изобразительное искусство и музыкальная литература, 1956. – С. 60 – 78.

4. Савицкая Л. Л. На пути обновления. Искусство Украины в 1890 – 1910-е годы / Л. Л. Савицкая. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2003. – 468 с.
5. Мурашко М. І. Спогади старого вчителя / М. І. Мурашко. – К.: Мистецтво, 1964. – 168с.
6. Турченко Ю. М. І. Мурашко: нарис про життя, творчість і педагогічну діяльність / Ю. Турченко. – К.: Держ. вид. обр. мист. і муз. літ. УРСР, 1956. – 36 с.
7. Малиніна І. О. Педагогічні принципи Київської рисувальної школи кінця ХІХ ст. / І. О. Малиніна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. – К.- Запоріжжя, 2003. – Вип. 26. – С. 284 – 288.
8. Сторчай О. Карпо Трохименко: спогади про Київське художнє училище (публікація архівного документа) / О. Сторчай // Студії мистецтвознавчі. – К., 2008. – Число 1 (21). – С. 143 – 157.
9. Ковалинский В. Меценаты Киева / В. Ковалинский. – К.: Кий, 1998. – 528 с.
10. Київ. Енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1981. – 736 с.
11. Жбанкова О. А. «Гопак» у Луврі... (Микола Пимоненко) / О. Жбанкова // Музейний провулок. – 2007. – № 1 (7). – С. 30 – 37.

References:

1. Storchay O. V. Mistetska osvita v Kiivskomui Universiteti (1834 – 1924): Monografiya / O. V. Storchay. – K.: Shchek0, 2009. – 335 pp.
2. Shmagalo R. Mistetska osvita v Ukraini seredini KhIKh – seredini KhKh st.: strukturuvannya, metodologiya, khudozhni pozitsii / R. Shmagalo. – Lviv: Ukrainski tekhnologii, 2005. – 528 pp.
3. Yavorskaya N. Akademiya khudozhestv i khudozhestvennoe obrazovanie na Ukraine vo vtoroy polovine KhIKh veka: sb. statey / N. Yavorskaya // Russko-ukrainskie svyazi v izobrazitelnom iskusstve. – K.: Izobrazitelnoe iskusstvo i muzykalnaya literatura, 1956. – P. 60 – 78.
4. Savitskaya L. L. Na puti obnovleniya. Iskusstvo Ukrainy v 1890 – 1910-e gody / L. L. Savitskaya. – Kharkov: NTU «KhPI», 2003. – 468 pp.
5. Murashko M. I. Spogadi starogo vchitelya / M. I. Murashko. – K.: Mistetstvo, 1964. – 168 pp.
6. Turchenko Yu. M. I. Murashko: naris pro zhittya, tvorchist i pedagogichnu diyalnist / Yu. Turchenko. – K.: Derzh. vid. obr. mist. i muz. lit. URSR, 1956. – 36 pp.
7. Malinina I. O. Pedagogichni printsipi Kiivskoї risuvalnoї shkoli kintsya KhIKh st. / I. O. Malinina // Pedagogika i psikhologiya formuvannya tvorchoї osobistosti: problemi i poshuki: zb. nauk. prats. – K.- Zaporizhzhya, 2003. – Vip. 26. – P. 284 – 288.
8. Storchay O. Karpo Trokhimenko: spogadi pro Kiivske khudozhne uchilishche (publikatsiya arkhivnogo dokumenta) / O. Storchay // Studii mistetstvoznachchi. – K., 2008. – Chislo 1 (21). – P. 143 – 157.
9. Kovalinskiy V. Metsenaty Kieva / V. Kovalinskiy. – K.: Kiy, 1998. – 528 pp.

10. *Kiiv. Yentsiklopedichniy dovidnik / za red. A. V. Kudritskogo. – K.: glavna redaktsiya Ukraïnskoï Radyanskoï Yentsiklopedii, 1981. – 736 pp.*
11. *Zhbankova O. A. «Gopak» u Luvri... (Mikola Pimonenko) / O. Zhbankova // Muzeyniy provulok. – 2007. – № 1 (7). – P. 30 – 37.*

УДК: 792.8 (091)= 7.034:792.82:7.071.2

ДЕФІНІЦІЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ФУНКЦІЇ ТА СИСТЕМА ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ІСНУВАННЯ

кандидат мистецтвознавства, доцент, Шариков Д. І.

Інститут мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна, Київ

У статті проаналізовано, доповнено та уточнено дефініцію хореографічної культури виходячи з реалій соціокультурного процесу та наукової думки сьогодення. Аналізуються дефініція понять «хореографічна культура», «хореологія», «онтологія танцю». Визначаються функції хореографічної культури та її види, а також зв'язок з гуманітарними дисциплінами та видами мистецтв.

Ключові слова: танець, хореографічна культура, балет, хореологія, онтологія танцю.

Шариков Д. И. Дефиниция хореографической культуры: функции и система закономерностей существования / Институт искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко

В статье проанализированы, дополнены и уточнены дефиницию хореографической культуры исходя из реалий социокультурного процесса и научной мысли современности. Анализируются дефиниция понятий «хореографическая культура», «хореология», «онтология танца». Определяются функции хореографической культуры и ее виды, а также связь с гуманитарными дисциплинами и видами искусств.

Ключевые слова: танец, хореографическая культура, балет, хореология, онтология танца.

Sharykov D. I. The definition of choreographic culture: functions and system of laws of existence / Institute of Arts of Kyiv University named of Boris Grinchenko.

The article analyzes supplemented and clarified the definition of choreographic culture based on the realities of the socio-cultural process and scientific thought of the present. Analyzed the definition of the concepts of «choreographic culture», «choreology», «ontology of dance». Defines the function of choreographic culture and its types, and the relationship to the Humanities disciplines and the arts.

Keywords: dance, choreographic culture, ballet, choreology, ontology of dance.

Вступ

Проблема, якій присвячене дослідження, є цікавою тим, що вперше аналізуються і поточнюється дефініція та характеристика хореографічної культури.

Метою є – визначити особливості хореографічної культури та її складових.

Завданнями є:

1. проаналізувати наукові дослідження у даній галузі з проблематики;
2. уточнити дефініцію хореографічної культури, її функції та види;
3. визначити зв'язок хореографічної культури з гуманітарними науками та видами мистецтва;
4. висвітлити поняття онтології танцю.

Наукові дослідження у галузі академічного балету хореографічної культури представлені – Григоровичем Ю. М., Красовською В. М., Підлипською, А. М., Тарасовим Н. І., Чепаловим О. І., Чурко Ю. М. Також до аналізу поняття «хореографічна культура» звертались вітчизняні мистецтвознавці – Легка С. А., Фриз П. І.

Легка С. А. визначила, що термін хореографічна культура – комплекс, пов'язаний з танцем: танцювальне мистецтво, наука запису, творчість постановників, наукове осмислення мистецтва танцю, система хореографічної освіти [1, с. 4].

Фриз П. І. у роботі «Хореографічна культура як чинник творчого розвитку особистості дитини» Визначив шляхи розв'язання суперечності між потребами сучасного розвитку хореографії та традиційною системою методів, що забезпечують формування хореографічної культури. Визначив хореографічну культуру як соціокультурний чинник творчої діяльності та розвитку особистості дитини. Вперше розкрив соціальний потенціал хореографічної культури через визначення двох аспектів художнього твору наявного, актуалізованого у відтворенні і потенційного, що розкривається в ході сприйняття глядачем. Їх єдність забезпечує художньо-естетичний зміст твору [2, с. 12].

Хореографічна культура – узагальнююче поняття в художній культурі для позначення поєднаних між собою термінів єдиним репрезентативним, емоційно-символічним, аудіовізуальним, ритмопластичним і семіотичним, формально-технічним і виражальними принципами існування, а саме: хореографія, або хореографічне мистецтво, балет, танцювальне мистецтво. *Як поняття хореографічна культура ширше, ніж термін хореографічне мистецтво і хореографія, тому що деякі форми, стилі танцю нині виходять за межі як загальної характеристики мистецтва взагалі, так і хореографії зокрема, головним чинником яких є художня форма і принцип.* Дослідженнями і вивченням теорії, історії та художньої практики хореографічної культури займається мистецтвознавча наука – *хореологія*.

Хореографічна культура також несе у собі загальні принципи зображально-виражальних чинників культури сценічної, пластичної,

побутової. Серед її функцій хореографічної культури ми виділяємо пізнавальну, інформативну, комунікативну, регулятивну, інтегративну, аксіологічну, світоглядну, а також виховну.

Зараз наукові, навчально-методичні дослідження з культурології, педагогіки та мистецтвознавства, в галузі хореографічної культури є досить розрізнені, несистематизовані, але вони є досить цікавим матеріалом наукового аналізу з соціокультурного та історичного процесу, виразних і експериментальних форм. Для узагальнення виключної особливості комунікації хореографічної культури з іншими соціально-гуманітарними та мистецькими дисциплінами, проаналізуємо їх взаємозв'язок і вплив такими дисциплінами, як математика, філософія, культурологія, історія, педагогіка, психологія, фізична культура і спорт, а також мистецтва – архітектурі, скульптурі, живопису, дизайн, декор, літературі та театрі, кіно, музиці, цирку та естради.

У галузі *математики* – раціонально побудована *система аналізу* класичного танцю, з розкладанням на складові частини принципів уроку та окремих вправ і рухів; *математичний принцип* «опис і рішення рівняння, символу», у хореографії – визначення послідовності і правил виконання руху для репрезентації його тілом, руками і ногами; *геометричний принцип* «використання площин, фігур та їх побудова» в хореографії вживається для *визначення площини* тіла в просторі (рівні горизонталі, вертикалі, перпендикуляр), для побудови фігур танцю і балету з кола, овалу, трикутників, квадратів, прямокутників, п'ятикутників, ромбів, трапецій, еліпса. Важливість *математичної системи* в хореографії, є поведінкова модель, яка записується *математичною мовою* – обчислення часу, градуси, положення, рисочки, крапки, об'єкта, процесу в цілому і окремо взятих частин.

У галузі *філософії* – вивчає філософські ідеї та течії в теорії танцю, напрямів і стилів балету в хореографії (Піфагор, Сократ, Платон, Аристотель; гуманізм, просвітництво, психоаналіз, інтуїтивізм, екзистенціалізм, космізм, постмодерн). Індійська та китайська філософія – індійський класичний танець і китайські театральні-танцювальні традиції:

- *онтології* (теорія, походження, сутність і буття танцю);
- *антропософії* (асоціювання теорії руху і танцю з релігійно-містичним світоглядом – гностицизм, теорія Рудольфа Штайнера, езотеріка, теософія);
- *етики* та моральні норми й критерії різних верст в соціумі: для елітарного суспільства кінця XIX – першої половини XX століття – академічні балетні канони і естетика, суворий етикет придворних бальних танців; до 60-х роках XX століття – емоційно-розважальна джазова музика елітарно-молодіжної аудиторії – блюз, фокстрот, чарльстон, твіст, рок-н-рол; пристрасна поведінку в латиноамериканських танцях – танго, румба, самба); рок і популярна молодіжна музика кінця XX – початку XXI століття в афро-американський і європейських клубних і вуличних різновидах танцю – соул, реггі, фанк, диско, техно, хаус, саунд, чорний поп;

- *естетики* (категорії краси і відмінності в балетному мистецтві – академічний, неокласичний, сучасний, джазовий, соцреалістичний, постмодерністський балет); характеристика виразних засобів – «краси заради краси» або «краси у потворності» танцювальних і балетних формах;

У галузі *культурології* – теорія та історія хореографічної культури в контексті світової художньої культури; *прикладної культурології* – художні практики інтеграційних і соціальних форм танцю.

У галузі *історії*, як і в інших науках, історичне формування, хронологія, історія хореографічного мистецтва та історія балету:

- *археологія* в хореографії – що вивчає побут, танцювальну і балетну матеріальну культуру людей минулих епох за артефактами (скельні малюнки, вазопис, фрески, мозаїки, костюм та взуття);

- *архівознавство* в хореографії – вивчає історичні документи «трактатів або книг про танець» античності, середньовіччя, ренесансу, XVI–XX століття.

У галузі *педагогіки* – педагогічна формування людини, в даному випадку хореографа, зміст, форми та методи виховання, освіта і навчання: виконавця (артиста), викладача (репетитора, вчителя, викладача), постановника (балетмейстера), науковця (хореолога, балетознавця), менеджера (арт-директора, художнього керівника, імпресаріо);

- у *вихованні* – формування гармонійно-цілісної, освіченої, художньо-творчої особистості в галузі хореографічного мистецтва;

- в *освіті*, створення процесу і результату засвоєння системи знань, вироблення вмінь і навичок в області хореографії (дошкільна, середня, вища);

- у *навчанні*: організації форм – групова (академічний хореографічний клас – дошкільнята, школярі, студенти); індивідуальна (навчання з репетитором школяра, студента, слухача); колективна (навчання в структурі хореографічного колективу - театр, студія, ансамбль, гурток);

У галузі *психології* – вивчення та репрезентація психічних явищ (мислення, почуття, волю) та поведінку людини, пояснення якій знаходимо в цих явищах: в академічному балеті (сентименталізм, романтизм, реалізм) – опис та репрезентація характеру героїв; у сучасному балеті (імпресіоністичні танцювальні форми в балеті, модерн балет, радянська соцреалістична хореодрама, джаз балет, балетна неокласика, балетний постмодерн) – дослідження і репрезентація психологічних відносин та людської психіки героїв [4, с. 22–25].

У галузі *фізичної культури і спорту* – вивчає фізичне виховання в естетичному ракурсі за рахунок *спортивного танцю*, організацію професійних змагань з танцювальної аеробіки, спортивного рок-н-ролу, *спортивно-бального танцю*. Також, дослідження в області *танцювальної біомеханіки рухів*, технічних засобів для виконання рухів – *стрейчинг* (вправи і тренінги на розтяжку і гнучкість); *атлетика та фітнес* (силові вправи для тіла, рук, плечей), особистої гігієни та раціонального харчування в області хореографії. Основними показниками комунікації і взаємовпливу фізичної культури і спорту з хореографією є: танцювальний фітнес, пілатес – де

фізичний і естетичний розвиток відбувається в процесі оздоровлення серед різних верств населення (молоді, зрілі та літні люди).

У галузі *образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва і дизайну*, хореографічна культура має вплив і використовує їх особливості в художньому оформленні: *архітектура* – побудова сценічних декорацій у вигляді споруд в певному архітектурному стилі в залежності від балетного сюжету. *Скульптура* – побудова скульптури, рельєфних композицій в певному художньому стилі в залежності від балетного сюжету. *Живопис* – розпис і картини в інтер'єрі сцени, розпис інтермедійного завіси, куліс полотна ар'єр сцени, додаткових, створення ескізів костюмів і декорацій.

Дизайн – сучасні особливості репрезентації художнього оформлення в системному контексті всього балетного твору: новітні моделювання оформлення сцени, особі сучасні промислові прилади художнього оформлення; використання *веб-продукції* (розповсюдження рекламної продукції, плакатів, флаєрів, візиток); використання *природного ландшафту* (великі рослини – кущі дерева, водойми, фонтани, струмок) в залежності від задуму балету.

Декоративно-прикладне мистецтво – використання художнього текстилю, художньої обробки дерева і металу, ювелірного мистецтва, кераміки в оформленні балетного твору.

У галузі *літератури й театрального мистецтва* – написання сценарію і лібрето на певний твір: *драма* – балет-трагедія, балет-комедія. За законами побудови театральної драми (метод Костянтина Станіславського, Всеволода Мейєрхольда, Леся Курбаса) створення балетного твору в певному вигляді, або наповнення театральної постанови хореографією і танцями у фарсі, водевілі, мелодрамі, трагікомедії, інтермедії, романтичної комедії, трагікомедії, оперети, опери, пантомімі, сучасної соціально-психологічна драмі. Також іноді застосування режисера-постановника у роботі з хореодрамою або тотальним балетом.

У галузі *музичного мистецтва* – майже повна залежність від музичного твору, особливостей побудови за музичними законами композиції, наприклад як в абстрактно-асоціативне або танцсимфонічному балеті. У Жанрово-родової специфіки музики сучасне використання музичного твору в *постмодерному балеті* використання вокальної музики – романсу, опери, пісні, фольклорного співу, джаз, рок та популярна музика, а також сучасних музичних аудіо-експрементів; в *неокласичному балеті* використання інструментальної музики – камерної, симфонічної, сонати, сюїти, симфонії, фуґи, прелюдії, ноктюрна, варіації, симфонічна фантазії, концерту, а також сучасних музичних аудіо-експрементів з звуками.

В сфері *кіно і телебачення* – використання роботи оператора – для створення *фільмів-балетів*; сучасних відео кліпів з використанням танцювальних форм; використання фільму, відео-слайдів, відео-кліпу під час репрезентації сучасного балету, танцювального перфомансу. Використання роботи освітлювача – для особливих світлових оформлень, піротехнічних

прийомів, складних освітлюючих робіт під час хореографічної репрезентації.

У галузі *естрадно-циркового мистецтва* – демонстрація ексцентричного, веселого, розважального та дивовижного дійства з використанням хореографії – акробатика, жонгливання, антипод, каучук, трансформер, еквілібристика (танцювальне оформлення циркових номерів). Також – естрадний вокал (спеціально оформлена хореографічна постановка); конферанс – (проведення концерту чи іншого розважального дії). Естрадний танець – використання сучасної хореографії у вар'єте, кіно й шоу-програмах [4, с. 35].

Структурною одиницею в хореографічній культурі є *хореографічний вид* сукупність танцювальних технік і методів, зображально-виражальних засобів, формально технічних чинників, естетичної репрезентації. Хореографічними видами є народна, класична, бальна, сучасна хореографія [3, с. 128].

Також важливими структурними одиницями в хореографічній культурі можна виділити та проаналізувати особливості хореології та онтології танцю.

Хореологія мистецтвознавча наука, яка досліджує теорію, історію, практику хореографічної мистецтва і культури. У самій хореології наявні окремі галузі, які досліджують вузькі характеристики і особливості хореографічного мистецтва та культури, а саме – балетознавство, етнохореологія, семіотика мови танцю, хореографічна система і методи, хореографічна діяльність в області організації художнього керівництва. Теорія хореографічного мистецтва досліджує – філософію балету, онтологію танцю, семіотику мови танцю, понятійно-категоріальний апарат хореографічної культури і мистецтва [3, с. 161].

Онтологія танцю – досліджує саме існування танцю як явище, реальний об'єкт дійсності соціокультурного процесу. Онтологія танцю, також може, досліджувати комунікації рухів танцю (народний танок, обертання і стрибки в танці, геометричне побудова танцювальних композицій) з *астрономічними особливостями будови космосу* (колообіг руху – сонця, орбіти планет).

Головними категоріями онтології танцю є – час і рух. Основою онтології танцю є ідеї *теорії танцю філософів античності* – Платона, Лукіана (принципи існування танцю в суспільстві, його естетичні та професійні якості, танцювальні рухи); *майстрів ренесансу* – Доменіко та П'яченца, Гьюгельмо Ебрео та Пізаро; XVI століття Фабріціо Каррозо, Чезаре Негрі, Туаном Арбо (теорії про виконання рухів у танці, опис танцювальних правил для професійного виконання, тимчасові характеристики танцювальних форм); *балетмейстерів нового часу* – Рауля Фьойє, Карла Блазиса, Августа Бурнонвіля (теорія професійних танцювальних рухів і особливості їх виконання, теорія про рух як втілення художнього образу); *сучасних балетмейстерів і хореографів* – Михайла Фокіна, Федора Лопухова, Рудольфа Лабана, Марти Грем, Мерса Каннінгема, Тріши Браун, Стіва

Пекстона (теорії естетичне й неестетичне виконання рухів; принципи виконання правильних рухів; особливості виконання рухів у певний проміжок часу для передачі художнього образу; аналіз часових параметрів виконання руху; особливості та принципи виконання руху у визначених площинах; виконання руху в певний час у просторі; аналіз виконання руху через свідому чи несвідому волю танцівника; виконання руху в просторі через контакт з партнером за принципом імпровізації; аналіз танцювального руху через призму астрономічних або математичних законів всесвіту [1, с. 161].

В сучасних соціокультурних умовах онтологія танцю також може вивчати і досліджувати особливість унікальності хореографічного мистецтва як єдиного виду художньої культури, який є практично самодостатнім й незалежним від інших видів мистецтв у контексті зображувально-виразними репрезентації, хоча дуже часто комунікує з ними в контексті *синтезу мистецтв*. Від *літератури* – не завжди в хореографії потрібен літературний і взагалі сюжет. Можлива абстрактна асоціація або авторський сюжет балетмейстера. Від *образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, дизайну* художнє оформлення, також може бути не обов'язковим за задумом автор (або бути мінімізованим – темна балетна уніформа; відкрите тіло: для чоловіків – тілесного кольору бандаж, білизна; для жінок – тілесного кольору купальник, топ, білизна). Також оформлення сцени може бути зведено до мінімуму (лаштунки, завіса, задник, освітлення; танець може проходити взагалі на природі). Від *театру* – повне абстрагування від законів драматургії й драматичних творів, законів театральній режисури, композиції, художнього оформлення в театрі. Від *кіно і телебачення, фотомистецтва* – не має додаткових технологій (камера, освітлення, фотоапарат) для здійснення своєї зображувально-виразними репрезентативною діяльності. Від *естрадно-циркового мистецтва* – хореографія часто не є виключно розважальним видовищем. І нарешті, від *музики*, саме суперечливе. Можна стверджувати, що без музики хореографія не може існувати як вид. Навпроти, може, супровід танцю ударами, топотінням безпосередньо танцюючого, який виконує танець (народна хореографія); легкі, повітряні пластично-мелодійні рухи танцівника без музичного супроводу, на які можна придумати і накласти музику (класична, сучасна хореографія); акцентовані, динамічні руху чітко визначають ритм танцівника (народна, бальна, сучасна хореографія). Таким чином, можна припустити дійсну винятковість хореографії як виду, яка не потребує додаткових засобів й технологій для зображувально-виразної репрезентації. Також на відміну від музики, як абстрактного виду, вона може безпосередньо передавати в конкретний момент дію і художній живий образ, а не асоціативний.

Висновок.

Отже, доповнено та уточнено дефініцію «хореографічної культури», а також вперше розкрито поняття «онтологія танцю». Визначаються функції хореографічної культури та її види. Також доведено її зв'язок с соціально-гуманітарними дисциплінами та видами мистецтв.

Література:

1. Легка С. А. Українська народна хореографічна культура ХХ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 17.00.01 / С. А. Легка. – К.: Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2003. – 20 с.
2. Фриз П. І. Хореографічна культура як чинник творчого розвитку особистості дитини: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 / П. І. Фриз. – Львів: Львів нац. муз. академія ім. М. Лисенко, 2007. – 18 с.
3. Шариков Д. І. Мистецтвознавча дисципліна хореологія як феномен художньої культури.: монографія / Д. І. Шариков. – К.: КМУ, 2013. – Частина 1. – 204 с.
4. Шариков Д. І. Мистецтвознавча дисципліна хореологія як феномен художньої культури.: монографія / Д. І. Шариков. – К.: КМУ, 2013. – Частина 3. – 90 с.: іл.

References:

1. Legka S. A. Ukrayinska narodna xoreografichna kul'tura XX stolittya: avtoref. dys... kand. ist. nauk: specz. 17.00.01 / S. A. Legka. – K.: Kyiv. nacz. un-t kul'tury i mystecztv, 2003. – 20 s.
2. Fryz P. I. Xoreografichna kul'tura yak chynnyk tvorchogo rozvytku osobystosti dytyny: avtoref. dys... kand. mystecztvoznnavstva : specz. 17.00.01 / P. I. Fryz. – L'viv: L'viv nacz. muz. akademiya yim. M. Lysenko, 2007. – 18 s.
3. Sharykov D. I. Mystecztvoznnavcha dyscyplina xoreologiya yak fenomen xudozhnoyi kul'tury.: monografiya / D. I. Sharykov. – K.: Kymu, 2013. – Chastyna 1. – 204 s.
4. Sharykov D. I. Mystecztvoznnavcha dyscyplina horeologiya yak fenomen xudozhnoyi kultury / D. I. Sharykov. – K.: Kymu, 2013. – Chastyna 3. – 90 s.: il.

УДК 27:130.2**A16**

**«ВГОРУ ПІДНЕСІМО СЕРЦЯ»
(ХРИСТІЯНСЬКИЙ ІДЕАЛ В ЙОГО ВІРТУАЛЬНОМУ ТА
РЕАЛЬНОМУ БУТТІ)**

доктор філологічних наук, професор, Абрамович С. Д.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна, Чернівці

Предметом дослідження у статті є проблема історичної ролі християнського ідеалу в нашій культурі. За мету покладається аналіз внутрішньої структури останнього. Використовується еволюційна методологія, яка дозволяє виявити формування цього ідеалу в контексті відторгнення язичницьких уявлень про прекрасне і належне та в генетичному зв'язку зі вченням Старого Завіту. Ставиться питання про долю цього ідеалу в секуляризованому полі Модерну і Постмодерну, коли запанував дух

неязичницького реваншу, народжений ще в лоні Ренесансу. Тим само доводиться унікальна роль християнського ідеалу в формуванні європейського персоналізму. Це мусить скоригувати децю тенденційні твердження минулих років. На думку автора, безперечно, що християнський ідеал і досі має широку сферу застосування; він спрямований на практичну реалізацію уявлення про обожнену людину. Не пропагуючи християнство, автор статті водночас наголошує на його особливій ролі в нашій аксіології.

Ключові слова: культура, християнський ідеал, обожнена людина, аполонічний первінь, проект Просвітництва.

доктор филологических наук, профессор, Абрамович С. Д. «ГОРЁ ИМѢИМ СЕРДЦА» (христианский идеал в его виртуальном и реальном бытии)/ Камене́ц-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко, Украина, Черновцы.

Предметом исследования в статье является проблема исторической роли христианского идеала в нашей культуре. Целью полагается анализ внутренней структуры последнего. Используется эволюционная методология, которая позволяет выявить формирование этого идеала в контексте отторжения языческих представлений о прекрасном и надлежащем и в генетической связи с учением Ветхого Завета. Ставится вопрос о судьбе этого идеала в секуляризованном поле Модерна и Постмодерна, когда воцарился дух неоязыческого реванша, рожденный еще в лоне Ренессанса. Таким образом, доказываемая уникальная роль христианского идеала в формировании европейского персонализма. Это должно скорректировать несколько тенденциозные утверждения прошлых лет. По мнению автора, бесспорно, что христианский идеал до сих пор имеет широкую сферу применения; он направлен на практическую реализацию представление о обожёном человеке. Не пропагандируя христианства, автор статьи вместе с тем подчеркивает его особую роль в нашей аксиологии.

Ключевые слова: культура, христианский идеал, обожённый человек, аполлоническое начало, проект Просвещения.

Ph. D. hab. (filologia), Prof., Abramovych S. D. «LIFT UP YOUR HEARTS» (Christian ideal in its virtual and real existence)/ Kamenetz-Podolsk National University n. a. Ivan Ogienko, Ukraine, Chernivtsi.

In the article the subject of study is the problem of the historical role of the Christian ideal in our culture. The goal is the analysis of the internal structure of the latter. Used evolutionary methodology that reveals the formation of this ideal in the context of rejection of pagan ideas of the Beautiful and Good and genetic connection with the teachings of the Old Testament; the question of the fate of the secular ideal in the field of Modern and Postmodern when reigned the spirit of neo-pagan revenge born back in the bosom of the Renaissance. It proved a unique role of the Christian ideal in the formation of the European personalism. This should be adjusted somewhat tendentious statements of previous years. According to the

author, it is indisputable that the Christian ideal still has a broad scope; it is aimed at the practical realization of the idea of man as the bearer of the image of God.

Author does not advocate Christianity, but emphasizes its crucial role in our culture.

Key words: culture, the Christian ideal, the Image of God in a man, Apollonian beginning, Enlightenment project.

Начнем с того, что нормальному человеку хочется не только грубых земных радостей, но и, как выразилась некогда З. Гиппиус, «того, чего нет на свете». И здесь выступают в качестве репрезентативной бинарной оппозиции библейские Исав и Иаков. Первый, «мясной» здоровяк, не умеющий выговорить слово «чечевица», за которую он продает свое первородство, с точки зрения сегодняшнего секуляризированного обывателя – «именно то, что надо». «Ненормален» скорее уж второй – Иаков, трепетный романтик, отчаянно похитивший у тупого брата-близнеца какую-то там призрачную привилегию первенства; чудак, отслуживший четырнадцать лет за любимую Рахиль (мало ли девушек на свете?!); юродивый, принявший за реальность увиденную во сне лестницу между небом и землей, по которой спускаются ангелы; бесноватый, будто бы вступивший в осязаемую борьбу с самим Богом. Однако движение культуры определяют все же не «исавы», а «иаковы». Культура, в отличие от природы, не «познается», а рождается в творчестве, в человеческом дерзании и самоутверждении. За истекшие века представления об их соотношении, конечно, менялись (см.: 1). Но как симптоматично, что древние римляне, оставившие нам в наследство слово культура (первоначально оно означало возделывание земли), противопоставляли лес и парк, предпочитая последний первому.

В последнее время возобновляется интерес к тому интеллигентному моменту человеческого сознания, который Платон определил как сферу идей. Но, в отличие от многих аналогичных явлений, только христианский культурный идеал абсолютно внеположен реальности. Даже идея Единого Бога не является сугубо христианской: помимо иудаизма и ислама, она существует в как бы связанном виде даже в языческих системах («Бог богов»). Согласно Юнгу, идея Всемогущего Божества является всеобщим архетипом коллективного бессознательного; именно Христос – символ Самости, центр тотальной, беспредельной психической личности [2, гл. 5]. В христианской этике существуют постулаты, не имеющие аналогов других духовных системах: учение о страдании как о благе, о непротивлении злу насилием, о любви к врагам и всепрощении и др. «Идеал христианства связан с любовью человека как с естественным состоянием освобожденной души. Любящая душа – это и есть свободная воля человека, обусловленная не внешним принуждением, а внутренним побуждением» [3, с. 70]. И вообще, именно христианству мы обязаны возникновением чувства ценности личности. П. С. Гуревич говорит о историко-культурной роли христианской версии человека: «Именно христианство явилось почвой европейской

персоналистской традиции. В нем личность понимается как своеобразная святость, абсолют. Личность не есть нечто тварное, она представляет собой и божественное начало. Речь идет о трактовке человека как безусловной ценности. Христианство в целом принципиально отличается от язычества в понимании человека. Оно подчеркивает в нем индивидуальное, тогда как язычество растворяет индивидуальность в какой-либо социальной общности» [4, гл. 7].

Сегодня мы живем в лоне секуляризованной европейской культуры, в которой теоцентрическая картина мира сменяется человекоцентрической. И поэтому выпендривание порывы Средневековья тут воспринимаются как, мягко говоря, блажь. Средневековье давало перспективу спасения в Вечности; Новое время заменило последнюю политической утопией. Но однозначно ругать опыт Средневековья, что принято было со времен Вольтера, как-то уже не получается, особенно после исследований Ле Гоффа и им подобных работ. Как утверждает сегодняшний французский исследователь А. Бульнуа, именно Средневековье поставило те основные вопросы, которые эпоха Модерна и Постмодерна лишь варьирует и перетасовывает [5].

Все это заставляет с серьезностью отнестись к тому, «чего нет на свете». В последнее время широко употребляется термин виртуальная реальность, авторство которого приписывают американскому компьютерщику Дж. Ланье (Jaron Lanier), и такая реальность мыслится как «компьютерная действительность». Но на самом деле понятие виртуальная реальность восходит к средневековой христианской богословской мысли. Уже Василий Великий, Фома Аквинант, Николай Кузанский обосновали наличие определенной связи между реальностями, принадлежащими к различным уровням иерархии [6, с. 177–180]. Ключевым словом в процессе установления этой связи служит *virtus* – мужество, храбрость, стойкость. Если добавить к этому, что второе ключевое слово ситуации – *religia* – означает «восстановление разрушенной связи», то речь в целом идет об отчаянном по своей смелости экзистенциальном прорыве реальности, обретении некой сверхреальности, которая есть сфера идеального. Характерна цитата из проповеди о. Виталия Борового, произнесенной в Богоявленском соборе Москвы: «христианство <...> общественная сила, образующая все человечество в единое святое христианское идеальное общество» [7] (выделено мной, С. А.). Это заставляет задуматься над тем, какую же роль играет в нашей культуре христианский идеал, вот уже две тысячи лет низвергаемый и попираемый, предающийся разнообразному передергиванию, откровенному глумлению или скептическому игнорированию. Ведь тут все строится на идее богообщения, на умении увидеть между реалиями лестницу Иакова, ведущую в небеса.

Материалистически мыслящие ученые трактуют ситуацию богообщения как патологию – шизофрению или эпилепсию, беседу с самим собою [8, с. 213; Ref. 1, с. 498]. Делается это, невзирая на то, что, по самым разноречивым данным статистики, большинство людей на земле все же религиозно и,

соответственно, массово должно быть записано в ряды эпилептиков и шизофреников [9, 10]. Но транс такого рода – необходимое условие существования человека. Для многих религия – это сфера чисто мифологического сознания, «темных» эмоций и фантастических образов, продукт «недоразвитого» мозга. Религиозные представления отождествляются с художественными образами, приравниваются к миру поэтической фантазии. Однако в действительности эмоция, экстаз молитвы и т. п. вещи не исчерпывают понятия религии. Религиозный опыт означает очень сложную психологическую работу, включающую, по Р. Отто, иррациональное и рациональное в некоем симбиозе [11, с. 7–8]. Бесспорно также, что религиозный транс – т. н. измененное состояние сознания, ощущение выхода за пределы собственного «я» и слияния с божеством, – активно оплодотворяет культуру. Как убедительно показал в своем интегрирующем исследовании К. Г. Доусон, именно религия определяет движение культуры в целом [12].

Поскольку величие Вселенной не дает надежды, что каждое человеческое существо в продолжение своей краткою жизни постигнет все существующие реалии, остается смириться с тем, что знать нам дано очень и очень мало, что большинство этих реалий навсегда останется загадочными «вещами в себе». Непонятность мироздания – извечная проблема человека, причем, как заметил Зенон, чем более человек познает, тем более расширяется островок его знаний в необъятном океане незнания, то есть – границу стыка с этим океаном. Человек, который углубляется в эти проблемы, часто доходит до отчаяния от невозможности рационально объяснить мир. Ведь никому жизни не хватит, чтобы освоить все науки мира и создать логическую и правдивую картину реальности. Это порождает ощущение малости и слабости человека, и оно небезосновательно. Внезапная болезнь, потеря близких, стихийное бедствие, уносящее жизни тысяч людей, непонятность собственной судьбы и будущего в целом – все эти вещи способны разрушить доверие к мирозданию. Экзистенциальные вопросы учеными не решены и вряд ли когда окончательно будут решены, хотя, сколько существует человечество, столько над ними ломают голову виднейшие мыслители. Религия, поверяющая реальное категорией должного, идеального, компенсирует дискретность, приблизительность и изменчивость как научного знания, так и житейского опыта, всегда имеющих дело со случайным и частным.

Отсутствие цивилизованной религиозности тут же восполняется разнообразными суррогатами. Вне всякого сомнения, т. н. секуляризованные религии с их культом государства, расы, нации, класса или вождя есть явная подмена Божества материальным фантомом, точно так же, как фантомами псевдорелигии являются культы денег, секса, положения в обществе и пр. В этом же ряду – алкоголизм и наркомания, дающие точно такую же по природе иллюзию обретения виртуального идеала. Люди нуждаются в *Sacrum*, и если не удастся найти достойный объект для «езды в незнаемое», то начинается

неистовое поклонение идолу, кованному, тесанному или психологическому. Есть даже форма неразделенной любви, трактуемая медиками как психическая болезнь, – это некритическое преклонение перед любимым человеком, настоящее обожествление его, столь же беспочвенное, сколь и жгуче-необходимое: будь моим идеалом! Стоит вспомнить несчастную дочь В. Гюго, одержимую страстью к явному мерзавцу. Иными словами, безрелигиозных людей, по сути, нет, есть лишь более или менее культурные формы религии и масса духовных суррогатов, которыми травятся, как дешевой самогонкой. В наш век неоязыческого реванша недостатка в предлагаемых объектах преклонения не наблюдается – от разнообразных политических вождей и сомнительных ловцов душ до идолов эстрады, столь полно воплотившей Проект Просвещения в сфере секуляризации культуры.

Но в глубине подобного порыва все же лежит тоска по совершенству и мучительное осознание своей малости и ничтожности. Но если в цивилизованных религиях Бог и человек взаимопростирают руки, как на знаменитой фреске Микельанджело, то в религиях низшего порядка и в псевдорелигиях человек охотно приносится в жертву жутким божествам – мифическому олицетворению демонических начал собственной души. Историческая роль христианского идеала в том и состоит, что эти бестиальные начала здесь были табуированы. Высококультурные римляне, например, тешились гладиаторскими боями, выросшими из ритуального умерщвления пленных, и случалось, что сенатор в белоснежной тоге кидался на арену, чтобы попить свежей крови из вены поверженного бойца. Очень человечно, не правда ли? Но ценности античного человека именно такими и были: славная победа, унижение врага, свежая его, врага, кровушка... Победа христианского идеала в том и заключается, что сегодня даже самый откровенный «слуга антихриста» вынужден хотя бы в риторике своей от подобных радостей отрекаться. Впрочем, наблюдая заседания нашей Верховной Рады, подчас не можешь отделаться от впечатления, что не хватает разве что белых тог...

И все же в основе словосочетания «христианский идеал» лежит некий идейно-стилистический оксюморон. Идеал (от греч. *ídeá*) – понятие, рожденное в античной культуре, оно означает явление, очищенное от всего, что искажает его сущность, и все это генетически связано с философией Платона, в которой Идея является, по сути, единственной реальностью, в то время, как изменчивая материя и ее слабое отражение – искусство суть лишь расплывчатые тени той незыблемой Матрицы, которую Платон именовал миром идей, истекающих от *ὅν*, Единого. Однако античное сознание наиболее свободно чувствовало себя в сфере *μὴ ὅν*, переменчивой и тленной прелести телесного. Как отмечает М. Хайдеггер, «...само сущее, когда-то властвующее, опускается до того, что Платон называет *μὴ ὅν*, то, чего, собственно, не должно было быть и что, собственно, также не есть, потому что оно всегда, в осуществлении, искажает идею, чистоту вида, встраивая его в материю» [13, с. 88]. Характерно, что построенное на мимезисе

(подражании природе) искусство, пусть и нелюбимое Платоном, тем не менее в античной культуре весьма широко утвердилось, воспевая красоту материального мира, его героев, мудрецов и прелестниц. Даже боги были здесь телесны и, в частности, питались вполне материальными нектаром и амброзией (любопытно, что «амброзия» в архаической Греции означало просто «каша с медом»). Идеальное тут означало наиболее совершенное физическое тело.

А вот для авторов Библии, последовательно проводящей идею внеположности Бога материальному миру, никак не могли стать предметом восхищения «чувственный блеск вещей» и дела преходящих, «временны́х» лет. По Библии, материальный мир был создан Богом из «ничего» (ex nihilo; гебр. שׁוּמַל – шиболёт) и мыслился как Творение, нередко входящее в распрю со своим Творцом. Копирование внешних форм мира считалось здесь, как и у Платона, бессмысленным умножением безжизненных истуканов (Декалог). Характерно, что Бог у схоластов именовался Creator, а дьявол – Master, способный лишь на создание симулякров («прелестных», т. е., обольстительных образов). Если что и восхищает библейских авторов, так это Божий план создания космоса: так, Премудрость Господня прекраснее светил небесных, ибо она – устроительница мира (אֱמוּנָה – амён). Не физиологическая «радость жизни», присущая античному человеку, одухотворяла народ Библии, а, наоборот, чувство временности, непрочности этой жизни, ощущение постоянного присутствия в нем Всевидящего Ока, неизбежности перехода к вечности.

Это был теоцентричный космос, вращающийся вокруг Яхвэ. В древнеизраильском сознании телесная красота и чувственный блеск вещей воспринимались лишь как мимолетный и изменчивый отблеск Божественного. Библейский идеал возникает не путем кристаллизации, отбора наиболее прекрасных форм материального мира; он отчетливо спиритуален, и мыслится как изначальный прообраз, архетип материальных вещей (учение Филона Александрийского); при этом, в отличие от учения Платона о μὴ ὄν, Творение задумано Богом как нечто прекрасное, и земной жизни следует радоваться. Лишь на первый взгляд библейское представление об Идеальном сходно с платонизмом: последний исходил из взгляда на Космос как на прекрасную застывшую гармонию материальных объектов, а в Библии прекрасно лишь движение мира к Богу (עוֹלָם – олам). Платона авторы Библии не знали, хотя позже церковь адаптировала этого философа – потому, что его идеи все же шли как бы навстречу идеям, возникшим в другом месте Средиземноморья.

В античной культуре литературе доминировали пластические искусства, и даже в литературном творчестве превалировала «живопись словом»:

И вначале работал он щит и огромный и крепкий,
Весь украшая изящно; кругом его вывел он обод
Белый, блестящий, тройной; и приделал ремень серебристый.

Щит из пяти составил листов и на круге обширном
Множество дивного бог по замыслам творческим сделал.
Там представил он землю, представил и небо, и море,
Солнце, в пути неистомное, полный серебряный месяц,
Все прекрасные звезды, какими венчается небо...

Илиада. Песнь восемнадцатая. (Перевод Н. И. Гнедича).

В Библии же первенство отдается Слову как таковому. Собственно, материальный мир и был создан Словом Божиим, которое позже осмысливается как Христос, второе Лицо Троицы, Творец Материи («В начале было слово...»). Адаму в раю дана власть именовать вещи; развитая речь отличает человека от зверя и свидетельствует о степени полноты в нем образа Божия. Доминирование в библейском обществе вербального способа коммуникации и предпочтение слова и музыки пластическим искусствам свидетельствуют о преклонении перед «духом», а не «образом». В частности, в Библии присутствует категорический запрет на изображение фигур людей или животных: «Не делай себе кумира и никакого изображения того, что на небе вверху, и что на земле внизу, и что в воде ниже земли; не поклоняйся им и не служи им, ибо Я Господь, Бог твой» (Ис. 20:4-5) [здесь и далее ссылки на библейский текст даны по изданию: 14]. Ведь повторение форм окружающего мира в искусстве – тот самый мимезис, который осуждал Платон и превозносил Аристотель, – есть как бы соревнование с Творцом, грех. Особенно неприемлемы изображения как объект религиозного поклонения, ибо Бог не явил людям своего лица, и оттого изображения Божества категорически отринуты, табуированы.

Рядом со словом или музыкой всякое изобразительное искусство выглядит достаточно грубо и тяжеловесно. Вот почему еврейство не могло воспринять эллинистической цивилизации, расценивая её эстетическо-художественные устремления как снижение духовного полёта. Несмотря на наличие отдельных явлений изобразительного искусства, еврейская культура почти целиком строится на Библии, её дух определяет и характер музыкального творчества. Отсюда – «разреженная» по сравнению с культурами иных народов древности атмосфера, атмосфера взлета над обыденным и земным, ликующей духовности, если угодно – выпренности.

Если в языческих системах с их релятивной моралью с равным усердием поклонялись как Правде, так и Кривде (вспомним не только благостных Кришну или Митру, но и сонм ужасающих и омерзительных божеств этих пантеонов), то в основу библейского идеала положено служение Богу как Отцу Правды. Характерная параллель: в античном обществе существовал настоящий культ краснобая-ритора, которому, по императорскому эдикту, обязаны были уступать дорогу даже лица в чине прокуратора (впрочем, в эллинистическую эпоху оратора непочтительно именовали в народе κτλος – брехун). Наш κτλος ловко играл с истиной, что поражало аудиторию,

лишенную нравственного чувства, – как известно, совести у античного человека еще не было [15]. Прокуратор Понтий Пилат скептически спрашивает у связанного Иисуса: что есть истина? – ответом было молчание. Впрочем, тем, кто и в самом деле интересовался проблемой, Иисус сказал: «Но да будет слово ваше: да, да; нет, нет; а что сверх этого, то от лукавого» (Мф. 5: 37).

Одно из впечатляющих «чудес истории»: когда римскими дорогами побрели плоховато владеющие койне и латынью ученики Христа, проповедующие нечто для античного человека странное: Бог есть любовь! Радуйтесь, Христос воскрес! Подставь под удар и вторую щеку! и пр., – то мир, закосневший в жестокости, как воин в чужой засохшей крови, триста лет подвергавший христиан гонениям, все же содрогнулся и принял учение о всепобеждающей любви как Божественной правде.

Этот культ правды был прямым воплощением идеала в повседневности, вопреки вопиющему несоответствию этой повседневности библейскому идеалу жизни с Богом. Церковь христианская прекрасно видела человеческое несовершенство, но оптимизм вселяла Библия, обещавшая: «Если будут грехи ваши, как багряное, – как снег убелю; если будут красны, как пурпур, – как волну (шерсть, С. А.) убелю» (Ис. 1:18). Царь Давид, совершивший одним махом ужаснейшие вещи – предательство, блуд с чужой женой и смертоубийство – находит силу покаяться: «Сердце чистое сотвори во мне, Боже, и дух правый обнови внутри меня» (Псл. 50:12). Иоанн Златоуст указывает на это покаяние как на величайший пример для христианина: «Таких слез, вздохов и рыданий днем и ночью вряд кто увидит...» [16, с. 155].

В эпоху Средневековья Библия стала Великим Интертекстом культуры: ведь основоположные представления о Едином Боге и об особом месте человека в мироздании перелились из ветхозаветного иудаизма в духовные системы христианства и ислама. Но при этом только христианский мир исходил из тезиса Августина (IV в.) об испорченности человеческой природы первородным грехом (типичная «культура вины», по Р. Бенедикт), что, однако, не помешало церкви более чем активно заняться исправлением этой природы и обожением человека; она стремилась поднять его до ангельского уровня. Характерно, что в византийской культуре, наиболее последовательной в этом отношении, вообще отсутствует интерес к «притягательности зла»: помимо задачи обожения все остальное понимается как «профанное», в том числе – мир как бы «исконно человеческого»: повседневных житейских ценностей и страстей – сообразно известному разделению людей на телесных, душевных и духовных у ап. Павла. Соответственно христианская эстетика предельно спиритуализована, она полностью «разрезает» материальное. Эта позиция развита в учении богословов о Божественном Пробразе красоты, об иконе как отблеске Града Небесного. Михаил Пселл говорит, что, хотя икона поражает своей неопишуемой красотой, изображение вряд ли адекватно прообразу, несравненно превосходящему ее. Осюда и рентгенирование реальности в

силовых линиях того, что верующий понимает как Царство Небесное, абсолютное превалирование Добра над Злом.

Практика обожения ежедневно культивировалось и в частной молитве, и в литургии, когда молящиеся проникались в момент Евхаристии призывом *«Мы, в Херувимов тайно пресуществляясь...»* и возвышались до ощущения близости Царства Небесного: *«Вверх воздымаем сердца!»*.

Идеальное в христианской этике и эстетике проникнуто чувством ценности человека как образа Божия, высшего материального воплощения Бога. В ряде исследований (труды К. Бурдаха, А. Лосева, Дж. Тоффанина и др.), подчеркивается, что подлинный гуманизм сформировался в учении Отцов Церкви, а с ренессансных времен утверждается секуляризированный вариант гуманизма [17, с. 56–57].

И гуманизм этот идеально укладывается в любимую формулу К. Маркса *«я человек, и ничто человеческое мне не чуждо»* – со всеми вытекающими отсюда последствиями. Как говорится в русской пословице, свято место пусто не бывает. Sacrum сначала пробуют, в духе господствующей в Век Разума художественной системы классицизма, заменить Прекрасным. Характерно, что именно на рубеже XVIII–XIX вв., когда борьба с христианской культурным наследием ведется уже вполне открыто, на основе осмысления антично-классицистического опыта у А. Баумгартена рождается новое понятие – эстетического (греч. αἰσθητικός означает «чувственно воспринимаемый»), которое теснит привычное в христианстве превалирование этических критериев. Кант уже видит специфику искусства исключительно в блестящей внешней форме. А искусство вполне может быть столь же аморальным, сколь и великолепным по форме: достаточно вспомнить творчество апологетов фашизма 1-й пол. XX в. Это прямо связано с девальвацией христианского спиритуального идеала. Теперь же то, что К. Маркс восторженно именовал чувственным блеском вещей, гипнотизирует и массовое сознание, и слой интеллектуалов. В XIX веке в Европе наступает эпоха тотальной очарованности материей, ее гламурными переливами; материя выступает как замена понятия «Бог» – и в науке, и в художественном творчестве, и – все шире – в массовом сознании. Это совпадает с серьезным смещением аксиологических акцентов: святыней объявляются, как и в добрые старые языческие времена, ценности политические (родина, государство, народ, вождь), семейные (материнство или ребенок), или такие погранные некогда интеллектуалами Средневековья вещи, как богатство, самоценное телесное здоровье, сексуальная активность и даже полное отсутствие моральных табу. В итоге борьбы за материальные блага, утопические мечты, как и следовало ожидать, переформируются. Уже не только в Европе, но и в мировом масштабе, возникают т. н. «секулярные религии», строящиеся, как и в языческие времена, на обожествлении тех или иных материальных объектов. Снова сакрализируются материальные блага: пища, деньги, род и племя, сексуальная энергия и, конечно же, партийные вожди: достаточно вспомнить культы Гитлера, Сталина или Мао Цзэдуна и то немаловажное

обстоятельство, что идеи, которые они выдвигали, почитались настоящими человеческими жертвоприношениями в невероятных масштабах.

Сегодня мы живем в лоне секуляризованной европейской культуры, в которой теоцентрическая картина мира сменяется антропоцентрической. Но именно поэтому «эмансипированным человеком» Нового времени выпрени порывы Средневековья воспринимаются как нечто дурацкое. С Ренессанса, положившего начало языческому реваншу, в эпоху Модерна и Постмодерна, возобладали дух протеста и отрицания. Как результат, распространился циничный скепсис, разлился эрос без границ, опоэтизированы были убийство и садизм, оккультные полеты в темную даль сатанинского и еще много того, что высвободилось из недр человеческой души после падения церковного авторитета. При этом Модерн, как бы утрируя августинову концепцию греховности и вытравляя из нее все светлое, активно конструирует – как отмечает сегодняшний российский философ, вопреки реальному положению вещей – концепцию «низменности» человеческой природы и стремится доказать, будто человек был таким всегда [18, с. 54]. Перспектива Вечности снята и заменена утопическими обещаниями построить земной рай, в которые сегодня верят разве что очень уж неискушенные люди.

Однако существует реальное подвижничество миллионов прославленных и непрославленных христиан: это очень трудный культурный путь, требующий, в отличие от языческой жизни «по нутру» или же «по настроению», кропотливой и тщательной работы постоянного самосовершенствования, исповедей и постов, непрестанного вставания после падений и преодоления отчаяния, величайшего из грехов. Достаточно взять во внимание толщу агиографической литературы – даже если учесть удельный вес фантастического и пропагандистского элемента, поражает огромное количество мучеников, исповедников, постников, затворников, юродивых Христа ради (что выше мученичества!) и пр., стремящихся уже при жизни совлечь с себя «ветхого Адама» и стяжать Царство Небесное. Высокое отречение от соблазнов мира, необычайная воля и самообладание придают этой когорте черты настоящей героики, а трогательные слабости и постоянно преодолеваемое несовершенство не дают забыть о том, что всякий из них – обычный, такой же, как мы, человек. Вместе с тем, «главный человек» христианской литературы – монах, безбоязненно идущий навстречу самой смерти. Наверное, все же прав В. Лурье, считающий наиболее четкой концентрацией христианского идеала монашество с его полным отказом от всего, что отвлекает от пути в эту сияющую вертикаль [19]. Но потрясает не только победа монаха над самим собой, а и необыкновенный накал страстей, трагические конфликты и срывы, живая человечность повествования.

В Прологе – византийском сборнике житий VI века – есть потрясающая история о святом отшельнике, которому родители малолетней больной девочки доверили свое чадо в надежде на исцеление. Но в старца вошел бес, он изнасиловал ребенка и убил его, после чего умчался в горы как дикий

зверь, пожираемый чувством собственной низости и богооставленности. Еще более, однако, потрясает то, что он находит в себе силы вернуться к родителям несчастного дитяти и покаяться. И еще более потрясает то, что родители покаяние это приняли. Однако еще более потрясает то, что Бог простил раскаявшегося, и святость вернулась к нему. То есть, идеальное полностью покорило строптивое реальное, Бог изгладил в природе дьявольский бунт, обычно называемый на нашем научном языке эволюцией, и мир вернулся к Богу-Творцу и его законам.

Выводы.

Оплодотворяющая мощь библейско-христианского идеала очевидна. И т. н. «аполлоновское» начало европейской культуры, выделенное Ницше, определяется все же не только древнегреческим культом Аполлона, но и библейским форматом. Поэтому удручает, что в наших учебных программах упорно наследуются просветительско-классицистические предрассудки. Так, гуманитариями-филологами подробно изучаются любовные похождения Зевса и прочие мифологические сюжеты античности, а Библия и средневековая литература во всей ее полноте из этих программ все еще изъяты.

Но менее всего мы хотели бы, чтобы наши соображения были поняты как односторонняя апология христианства. Сохранять, ревизовать или отвергать аксиологию христианства, принадлежать или не принадлежать к той или иной деноминации – дело личной совести каждого. Более того, Европа в этом отношении как бы уже сделала свой выбор, который, впрочем, далеко не во всем кажется разумным. Достаточно указать на провал постмодернистской по своим установкам политики мультикультурализма, присутствующей сегодня, можно сказать, на собственных похоронах. Но дискуссионность сегодняшних перспектив европейской культуры не должна снимать вопроса об исторической роли христианства в формировании нашей культурной самоидентификации. Ведь игнорирование этого большого и сложного вопроса тем самым уже есть тенденциозное истолкование самих этих перспектив.

Литература:

1. *Натура и культура. Тезисы конференции (Москва, ноябрь 1993).* – М.: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1993. – 83 с.
2. Юнг К. Г. *Исследование феноменологии самости* / Карл Густав Юнг. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 336 с.
3. *Полищук В. И. Культурология: Учебное пособие* / В. И. Полищук. – М.: Гардарики, 1999. – 446 с.
4. *Гуревич П. С. Философия человека. – Ч. 2 / П. С. Гуревич.* – М.: ИФ РАН, 1999–2001. – 209 с.
5. *Бульнуа О. Що нового? Середньовіччя* / Олівер Бульнуа // *Філософська думка.* – 2010. – № 1. – С. 114–136.

6. Дубовицкая Д. А. Семантика понятия виртуальности в рамках историко-философского аспекта / Дарья Александровна Дубовицкая // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. – № 3. – С. 177–182.
7. Боровой В., протопресвитер. Стяжание Духа Святого начинается уже здесь, на земле / Виталий Боровой. – Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.psmb.ru/obshchinno-bratskaja-zhizn/u-kogo-my-uchimsja/statja/stjazhanie-dukha-svjatogo-nachinaetsja-uzhe-zdes-na-zemle/>. – Заголовок с экрана.
8. Богачевська І. Християнська наративна традиція: методологія філософсько-релігієзнавчого аналізу/ Ірина Вікторівна Богачевська. – К.: Світ знань, 2005. – 236 с.
9. Корреспондент: Эпоха безбожников. Почему в мире стремительно падает количество верующих [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/world/1388249-korrespondent-epoha-bezbozhnikov-pochemu-v-mire-stremitelno-padaet-kolichestvo-veruyushchih>. – Заголовок с экрана.
10. Соціологи підраховали кількість вірян на Землі: найбільше християн і мусульман [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://dt.ua/SOCIETY/sotsiologi_pidrahuvali_kilkist_viryan_na_zemli_naybilshe_hristiyan_i_musulman.html. – Загол. с экрана.
11. Отто Р. Священное. О рациональном в идее божественного и его соотношении с иррациональным / Рудольф Отто. – СПб : Изд-во СПбГУ. – 2008. – 274 с.
12. Доусон К. Г. Религия и культура / К. Г. Доусон / Пер. с англ., вступ. ст., коммент.: Кожурин К. Я. – СПб.: Алетейя, 2000. – 281 с.
13. Хайдеггер М. Введение в метафизику. Лекции, прочитанные Хайдеггером в летнем семестре 1935 года / Мартин Хайдеггер. – Перевод с немецкого Н. О. Гучинской. – СПб: Высшая религиозно-философская школа, 1997. – 302 с.
14. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. – М.: Издание Московской Патриархии, 1970. – 1372 с.
15. Юнг К. Г. Исследование феноменологии самости / Карл Густав Юнг. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. – 336 с.
16. Творения св. отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского, в русском переводе. – Т. 1. – Кн. 1. – СПб : Изд. Санкт-Петербургской Духовной Академии, 1898. – 721 с.
17. Чікарькова М. Ю. Біблійний антропоцентризм та його роль у становленні європейської культури: монографія / Марія Юріївна Чікарькова. – Київ: Видавн. дім Дмитра Бураго, 2010. – 309 с.
18. Пигалев А. И. Деконструкция денег и постмодернистская концепция человека / Александр Иванович Пигалев // Вопросы философии. – 2012. – № 8. – С. 50–60.

19. Лурье В. М. (еп. Григорий). *Призвание Авраама : Идея монашества и ее воплощение в Египте* / Вадим Миронович Лурье. – СПб : Алетейя, 2000. – 243 с.

References:

1. Salver J. L., M. D.; Rabin J., M. D. *The neural substrates of religious experience* / Jeffrey L. Salver, John Rabin // *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*. [The official Journal of the American Neuropsychiatric Association; special issue: the neuropsychiatry of limbic and subcortical disorders, NY]. – 1997. – V. 9. – № 3. – P. 498–510.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ФІЛОСОФІЇ

- ПРАВОСУДДЯ «ПО-СТАЛІНСЬКИ»: СЛІДЧИЙ ПРОЦЕС ТА
УВ'ЯЗНЕННЯ ІВАНА ФЕЩЕНКА-ЧОПІВСЬКОГО
кандидат історичних наук, Ковальчук І. В. 5
- КОНТРОЛЬ ПЛАНЕТИ З НАВКОЛОЗЕМНОЇ ОРБИТИ
НАДДЕРЖАВ СРСР І США У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. НОВА
ЕРА В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА (ЖУРНАЛ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО»)
Логвинюк Т. В. 10
- ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО
ХРЕСТА У 1917-1921 РР.
доктор історичних наук, Ореховський В. О. 16
- ФИЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ
ГУМАНІЗАЦІЇ МЕДИЦИНИ
кандидат філософських наук, доцент, Зорій Н. І. 31

РОЗДІЛ ІІ. ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

- ФУНКЦІОНАЛЬНО-ГРАМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ
ДАВАЛЬНОГО ВІДМІНКА В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ
Драпак О. З. 39
- ІМЕННИК ЯК КОМПОНЕНТ АКТИВНОВЖИВАНОВОГО
СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ І ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ
ІНОЗЕМЦІВ
Драпак О. З. 61
- BILINGUALISM AS A MEANS OF FOREIGN COMMUNICATION
Nikolaïenko O. V., Ushata T. O. 85
- ДО ПИТАННЯ ПИСЕМНОЇ ТА УСНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
ТОПОНІМІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
кандидат педагогічних наук, Павлюк В. І. 92

СИМВОЛІЗМ КОЛОРОНІМІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПРОЗОВОМУ ТВОРІ кандидат філологічних наук, доцент, Чугу С. Д. кандидат філологічних наук, доцент, Гладь С. В.	99
ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА Шаповал Г. І.	108
РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА, МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ	
ОСНОВНІ ЗАСАДИ МЕТОДОЛОГІЇ СУЧАСНИХ ЕТНОМУЗИКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ (ТЕОРІЯ ПІСЕННОЇ ПАРАДИГМИ І МОДУСУ МИСЛЕННЯ СЕРЕДОВИЩА С. ГРИЦИ ТА РИТМОСТРУКТУРНИЙ МЕТОД М. ХАЯ) кандидат мистецтвознавства, Охманюк В. Ф.	113
МИСТЕЦЬКІ ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ КИЄВА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ. Філімонова А. С.	121
ДЕФІНІЦІЯ ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ФУНКЦІЇ ТА СИСТЕМА ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ ІСНУВАННЯ кандидат мистецтвознавства, доцент, Шариков Д. І.	129
«ВГОРУ ПІДНЕСІМО СЕРЦЯ» (ХРИСТИЯНСЬКИЙ ІДЕАЛ В ЙОГО ВІРТУАЛЬНОМУ ТА РЕАЛЬНОМУ БУТТІ) доктор філологічних наук, професор, Абрамович С. Д.	136

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ПАРАДИГМА ПІЗНАННЯ: ГУМАНІТАРНІ ПИТАННЯ»
SCIENTIFIC JOURNAL
«PARADIGM OF KNOWLEDGE: HUMANITARIAN ISSUES»

Підписано до друку 20.02.2015
Формат 60x84/16. Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: paradred@gmail.com